Horia MIHAI-COMAN

Elemente identitare în transformările zonei centrale a orașului Satu Mare, în perioada postbelică

Presa Universitară Clujeană

Horia MIHAI-COMAN

Elemente identitare în transformările zonei centrale a orașului Satu Mare, în perioada postbelică

Carte pe baza tezei de doctorat omonime, susținute de către autor în anul 2022 în cadrul Școlii Doctorale de Arhitectură și Urbanism din cadrul Universității Tehnice din Cluj-Napoca

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ
2023

Referenți științifici:

Conf. dr. habil. arh. Dan-Ionuț JULEAN

Conf. univ. dr. Felicia Elena CÎMPIAN

ISBN 978-606-37-1897-7

Universitatea Babeş-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruţa Săcelean
Str. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@editura.ubbcluj.ro
http://www.editura.ubbcluj.ro/

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE

Cartea de față se bazează pe teza de doctorat omonimă, susținută în anul 2022 în cadrul Școlii Doctorale de Arhitectură și Urbanism din cadrul Universității Tehnice din Cluj-Napoca, sub îndrumarea domnului conferențiar doctor arhitect Dan-Ionuț Julean. Materialul de față este o adaptare, pentru formatul unei cărți, a conținutului tezei.

În calitate de autor al tezei și al cărții, aș dori să adresez, pe această cale, o serie de **mulțumiri** următoarelor persoane și instituții:

- doamnei profesor doctor arhitect Mihaela Ioana Maria Agachi, alături de care am început programul de cercetare doctorală ce a condus, într-un final, după multiple revizii, la teza pe care am susținut-o. Doamna Agachi mi-a ghidat o mare parte a procesului de cercetare și mi-a deschis, astfel, perspective valoroase și utile asupra tematicii abordate;
- domnului conferențiar doctor arhitect Dan-Ionuț Julean, care mi-a ghidat faza finală a procesului de cercetare doctorală, către susținere. Domnul Julean, prin sensibilitatea și disponibilitatea sa, a reușit să îmi limpezească o serie de aspecte problematice ale temei mele – suficient încât să depășesc unele blocaje în care mă afundasem, pe drumul anevoios al cercetării;
- doamnei șef de lucrări doctor arhitect Dana Julean, care a contribuit decisiv în depășirea, de către mine, a celor mai dificile momente ale procesului de cercetare. Sfaturile de cercetare și de redactare a materialului tezei, venite dinspre doamna Julean, în regim pro bono, au fost deosebit de utile;
- domnului conferențiar doctor arhitect Dragoș Ciolacu, din partea căruia m-am bucurat de o susținere consistentă și constantă în efortul meu de cercetare. Sunt onorat de a fi fost beneficiarul unei atât de consistente atenții și susțineri din partea domnului Dragoș Ciolacu. Numitorul nostru comun, reprezentat de către arhitectul și omul Nicolae Porumbescu, s-a dovedit a fi un liant deosebit de puternic;
- domnului conductor arhitect Ludovic Gyüre, un păstrător devotat și neobosit al memoriei arhitectului Nicolae Porumbescu. Domnul Gyüre, care a lucrat îndeaproape cu Nicolae Porumbescu la

proiectul centrului civic din Satu Mare, a avut disponibilitatea de împărtăși cu mine o serie de informații mai puțin cunoscute, cu relevanță pentru tema mea de cercetare;

- domnului conferențiar doctor arhitect Vasile Mitrea, care mi-a oferit acces la o serie de documente rare ce au jucat un rol foarte important în desfășurarea cercetării mele. Domnul Mitrea mi-a oferit, de asemenea, o serie de sfaturi și sugestii ce au fost remarcabil de utile în construcția materialului meu;

- domnului Norbert Lőrincz, muzeograf în cadrul Secției de Istorie a Muzeului Județean Satu Mare, care mi-a facilitat accesul la o serie de imagini-document referitoare la istoria orașului Satu Mare. Planurile și fotografiile vechi consultate pe această cale s-au dovedit cruciale în angrenajul cercetării;

- domnului profesor universitar doctor Claudiu Porumbăcean, în calitatea sa de Șef de Secție în cadrul Muzeului Județean Satu Mare, pentru toată susținerea venită din partea dânsului, respectiv din partea instituției pe care o reprezintă, în raport cu efortul meu de cercetare, având în vedere tema cercetării mele;

- domnului arhitect Aurelian Gheorghiu, pentru disponibilitatea sa extraordinară de a împărtăși, cu mine, o serie de planuri istorice și de studii referitoare la evoluția în timp a așezării Satu Mare;

- Primăriei Municipiului Satu Mare, pentru tot suportul documentar oferit.

Nu în ultimul rând, doresc să îmi exprim gratitudinea față de familie pentru suportul inestimabil oferit pe parcursul acestei călătorii academice.

Autorul

INTRODUCERE

Tematică generală

Cartea de față cercetează transformările prin care a trecut zona centrală a Municipiului Satu Mare în perioada postbelică, cu urmărirea aspectelor de ordin identitar – aceasta în vederea detectării și discutării unor „elemente identitare” ce pot fi asociate transformărilor arealului studiat. Titlul cărții încearcă, în acest sens, să se constituie într-o exprimare condensată a tematicii abordate: *Elemente identitare în transformările zonei centrale a orașului Satu Mare, în perioada postbelică*.

Urmărind titlul cărții, la o analiză orientativă a structurii acestui titlu, tema de cercetare se conturează ca o asociere între un areal tematic aparent specific domeniului arhitecturii și urbanismului (prin sintagma „transformările zonei centrale a orașului Satu Mare, în perioada postbelică”) și respectiv un areal tematic aparent extern (sau cel mult adiacent) acestui domeniu (prin sintagma „elemente identitare”).

Pe de o parte, sintagma „transformările zonei centrale a orașului Satu Mare, în perioada postbelică” plasează cartea de față în **categoria lucrărilor de istorie recentă** – întrucât perioada de studiu aleasă este „perioada postbelică”. Ar fi de precizat, aici, că **sintagma „perioada postbelică” este utilizată cu sensul de perioadă cuprinsă între sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial (circa 1944) și timpul prezent (circa 2020).** Există și se află în circulație mai multe accepțiuni ale termenului „postbelic”, respectiv mai multe intervale de timp care pot fi asociate acestui termen, de la caz la caz, de la un autor la altul, în funcție de diverse considerente și conjuncturi. În acest context de relativitate, cartea lucrează (în mod asumat) cu sensul precizat mai sus.

Apoi, orientarea cercetării asupra orașului Satu Mare implică și o anumită **valență monografică a cărții** – în sensul că aceasta este dedicată unui singur oraș. Ar fi de precizat, aici, că materialul de față conține referiri și la alte orașe, ca exemplificări considerate utile,

respectiv ca elemente de context general – aceste aspecte nefiind însă detaliate.

În sfârșit, sintagma „transformările zonei centrale", prin precizarea arealului de studiu, situează cartea de față într-o **arie tematică la interferența dintre arhitectură și urbanism**. Mai precis, materialul de față este, în primul rând, unul de arhitectură – însă focalizarea pe „zona centrală" a unui oraș a condus și către dezvoltarea unei valențe urbanistice a cărții. Dezvoltarea acestei valențe (sau dimensiuni) urbanistice s-a produs, cu precădere, în relație cu accepțiunea termenului de „zonă centrală" – acesta fiind un termen ce evoluează, în mod constant, și pe terenul tematic al urbanismului[1].

De asemenea, prezența în titlu a termenului **„**transformările" – adică orientarea cercetării (ce se află la baza cărții) înspre un studiu al transformărilor prin care a trecut zona centrală a orașului Satu Mare – este relaționată atât cu o dimensiune vizuală relativ consistentă a cărții (vizualizarea transformărilor efective fiind o prioritate), cât și cu o orientare către prezentarea evenimentelor semnificative într-o manieră cronologică, evolutivă – în ideea de a urmări acele fapte concrete ce au produs transformări în raport cu situația existentă la un moment dat. În acest sens, organizarea expunerii ideilor în carte este, preponderent, una cronologică.

Pe de altă parte, sintagma „elemente identitare" antrenează conceptul de „identitate", iar cum acesta este un concept specific în primul rând domeniului științelor sociale sau socio-umaniste, el are aplicare și în domeniul arhitecturii și al urbanismului. Pe această cale, **cartea de față se conturează ca o lucrare cu valențe interdisciplinare.** De asemenea, lucrul cu acest concept de „identitate" conferă cărții, pe lângă dimensiunea istorică, și o anumită **dimensiune conceptuală și teoretică.**

Motivații

Motivația generală ce a stat la baza conturării temei de cercetare aferente prezentei lucrări este **necesitatea de a valorifica**

[1] Un reper bibliografic relevant, în acest sens, ar fi: Alexandru Sandu, „Centrul orașului", capitolul 6 în *Urbanismul în Romania*, coord. Cezar Lăzărescu (București: Editura Tehnică, 1977), pp. 102-139.

producția de arhitectură și urbanism a perioadei postbelice. Aceasta concretizează, în fond, **motivația subliminală – și de spectru larg – a cărții de față.** Astfel, în urma prelucrării succesive a acestei motivații, în funcție de diverse considerente, s-a conturat **tema de cercetare ce se află la baza cărții: un studiu despre identitate în arhitectură și urbanism, de-a lungul perioadei postbelice, urmărind și analizând zona centrală a unui oraș din România**. De ce un studiu despre identitate? Întrucât una dintre ipotezele preliminare de lucru, cu rol structurant în conturarea temei de cercetare, a fost cea că **producția de arhitectură și urbanism a perioadei postbelice suferă, în masă, în România, de o problemă de natură identitară: un grad relativ scăzut de atașament al populației, în ansamblul său, față de această generație a producției de arhitectură și urbanism**[2].

O a doua ipoteză de lucru este că **această problemă de natură identitară contribuie la o valorificare adesea sub potențial a producției de arhitectură și urbanism a perioadei postbelice** – în sensul că repulsia relativ consistentă a societății actuale față de memoria și reminiscențele unei perioade istorice dificile și pe alocuri traumatizante se răsfrânge asupra modului în care sunt tratate, în contemporaneitate, inclusiv unele amprente de natură arhitecturală și urbanistică ale perioadei (clădiri, ansambluri urbane, spații publice etc.). Pe această cale, simpla asociere ce se realizează între unele clădiri sau spații (precum foste sedii politico-administrative, case de cultură, centre civice ș.a.) și perioada în care acestea au fost realizate face ca aceste entități să fie adesea stigmatizate, respinse și desconsiderate în ceea ce privește calitățile lor (calități de natură arhitecturală, urbanistică, estetică sau artistică). Drept rezultat, **producția de arhitectură și urbanism a perioadei postbelice este, în ansamblul său, o moștenire adesea repudiată, cu care oamenii rareori se identifică sau vor să se identifice – iar aceasta este,-în mod concret, în sens propriu, o problemă de natură identitară (pentru că ține de ideea de „identificare”)**.

O a treia ipoteză de lucru, în această ordine de idei, este că **nivelul relativ scăzut de atașament pus în discuție aici vizează mai**

[2] Vezi: Vintilă Mihăilescu, coord., *Etnografii urbane. Cotidianul văzut de aproape* (Iași: Polirom, 2009). De asemenea: Ovidiu Ivancu, *Identitate culturală și mental colectiv românesc în postcomunism (1990-2007). Imagini, mituri, percepții, repoziționări* (Cluj-Napoca: Eikon, 2013).

ales perioada așa-zis „comunistă” (circa 1944-1989) care, din perspectiva lucrării de față, este o subperioadă a perioadei postbelice (circa 1944-prezent). În acest sens, **perioada de studiu tratată, anume „perioada postbelică”, poate fi împărțită în două subperioade: „perioada comunistă” (circa 1944-1989) și „perioada postcomunistă” (1989-prezent)**. Aceasta împărțire a perioadei de studiu postbelice în perioada „comunistă” și respectiv „postcomunistă”, deci cu utilizarea unei terminologii în relație cu termenul „comunist”, este o decizie justificată în raport cu tema cercetării, care are în prim-plan aspectul identitar.

Astfel, s-a considerat că **unul dintre aspectele definitorii ale perioadei postbelice a fost, în plan identitar, la nivelul societății, adoptarea și apoi renunțarea la „comunism” – în sensul de sistem politic construit pe baza ideologiei politice omonime**. Chiar dacă se poate argumenta că acest termen (anume „comunism”) nu are o rezonanță centrală pentru perioada de studiu în ceea ce privește strict practica din domeniul arhitecturii și urbanismului, faptul că lucrarea de față are o componentă socio-umanistă considerabilă (prin prisma centralității tematicii identitare în cadrul temei de cercetare) s-a constituit într-un argument solid pentru decizia de a lucra, în mod extins, pe parcurs, cu această terminologie dependentă de cuvântul-cheie „comunism”.

Acest cuvânt este prezent, în mod extins, în diverse declinări și asocieri, la nivelul mentalului colectiv – iar mentalul colectiv, ca noțiune importantă în cadrul tematicii identitare, este un subiect urmărit într-un mod relativ consistent, în cartea de față. Pe această cale, **având în vedere rezonanța considerabilă a cuvântului „comunism” pentru mentalul colectiv al perioadei, respectiv importanța mentalului colectiv la nivelul discuției identitare, în contextul centralității discuției identitare în cadrul temei, se justifică poziția-cheie a termenului „comunism”, în carte** – acesta fiind ales pentru a fi utilizat inclusiv în ceea ce privește împărțirea perioadei de studiu (postbelică) în cele două subperioade menționate („comunistă”, respectiv „postcomunistă”). Această variantă de împărțire și denominare a fost preferată, în fața altor eventuale posibilități în acest sens, în primul rând datorită rezonanței identitare a cuvântul-cheie „comunism” pentru perioada de studiu, în raport cu tema de cercetare.

Revenind la ipoteza că producția de arhitectură și urbanism a perioadei postbelice nu ar coagula, în prezent, vreun atașament relativ solid al societății, în ansamblul său, față de aceasta – respectiv la ipoteza

că această problemă de atașament (o problemă apreciată drept „identitară") ar afecta mai mult perioada „comunistă" a perioadei postbelice – una dintre motivațiile cărții de față este aceea de a cerceta aceste aspecte ce depășesc sfera tematică strictă a arhitecturii și urbanismului, avansând înspre teritoriul tematic al științelor socio-umaniste. În cadrul strategiei de cercetare ce a condus către elaborarea prezentei lucrări s-a apreciat că rezultatele unei astfel de cercetări, în anumite coordonate socio-umaniste, ar putea fi utilizate în domeniul arhitecturii și urbanismului din perspectiva necesității de management sustenabil al moștenirii aparent problematice de construcții și spații din perioada postbelică (și mai ales „comunistă").

Un argument în acest sens ar fi că în acest climat de atașament general relativ scăzut al societății față de producția postbelică de arhitectură și urbanism (în sensul de clădiri și spații) se manifestă, în prezent, fenomenul firesc de uzură fizică și materială a acestei generații de construcții și spații. Această uzură afectează mai ales acele construcții și spații mai vechi, realizate în prima parte a perioadei postbelice. Pe de altă parte, această problemă a uzurii se manifestă, într-o mai mică măsură, în cazul generației „postcomuniste" de construcții și spații – întrucât acestea sunt „mai noi". Pe această cale se ridică, din ce în ce mai frecvent și mai acut, în contemporaneitate, problema intervențiilor asupra construcțiilor și spațiilor realizate în perioada postbelică, dar mai ales asupra celor din subperioada „comunistă" (intervenții pentru întreținere, reparare, reabilitare, modernizare, inclusiv reparații capitale).

De exemplu, o mare parte din casele de cultură (multe dintre acestea construite în anii 1960) au deja, în 2020, o vechime de circa jumătate de secol – ceea ce înseamnă că acest grup de construcții a intrat deja într-o etapă de viață în care sunt necesare lucrări de intervenție relativ consistente, pentru întreținerea lor: reparații la nivelul fațadelor, înlocuirea unor elemente de instalații etc. Iar în contextul în care preocupările de conservare a integrității acestor tipuri de construcții sunt relativ scăzute, inclusiv pe fondul atașamentului general scăzut al societății față de acestea, respectiv datorită recunoașterii aproape inexistente a unor eventuale valori ale acestor construcții (valori pentru care să existe intenții de conservare), scenariul cel mai frecvent este cel în care intervențiile pe aceste

categorii de construcții se soldează cu modificări ce antrenează pierderi ale materialului original, cu afectarea integrității construcțiilor[3].

Desigur, motivele pentru care numeroase construcții și spații realizate în perioada postbelică – și mai ales în subperioada comunistă a acesteia – ajung a fi modificate, cu pierderea unor părți adesea semnificative din integralitatea și coerența inițială a acestora, sunt multiple. Însă unul dintre factorii care contribuie la acest fenomen este, conform ipotezei de lucru dezvoltate în cadrul cercetării aflate la baza cărții de față, capacitatea relativ scăzută a acestei producții de arhitectură și urbanism de a coagula o atitudine relativ consistentă, la nivelul societății, de conservare și valorificare, conform cu originalul. În acest context, cu greu se poate discuta despre un eventual „patrimoniu" postbelic, cel puțin în România, în preajma anului 2020 – iar aceasta este, din punctul de vedere al autorului cărții de față, și o problemă de natură identitară, întrucât o parte relativ neglijabilă a societății poate spune că „se identifică" (din punct de vedere cultural și valoric, în sens de atașament și reprezentativitate) cu această moștenire proiectată și executată, la nivel de construcție și spațiu. Situația este problematică mai ales în ceea ce privește construcțiile și spațiile mai speciale, cum ar fi unele clădiri publice și unele spații publice încărcate cu o anumită doză de reprezentativitate, ce sunt adesea amplasate pe situri privilegiate, în zonele centrale ale orașelor, acolo unde există grade relativ ridicate de vizibilitate urbană.

La finalul acestui raționament, recunoscând problema de natură identitară a producției de arhitectură și urbanism a perioadei postbelice – o problemă ce influențează intervențiile contemporane asupra acestei generații de construcții și spații, cu riscul de a periclita (într-un mod deloc neglijabil) șansa acestei generații de a-i fi conservată latura valorică – **cartea este dedicată problematicii identitare aferente acestui grup de construcții și spații**. Una dintre motivațiile acestei decizii este de a contribui, prin cercetarea și înțelegerea (cel puțin parțială) a unor considerente și implicații de natură identitară, la conturarea unei atitudini contemporane (la nivelul anului 2020) cât se

---

[3] Mai mult, pe acest subiect, în: Horia Mihai-Coman, „Knowledge-Based Sustainable Development – Contemporary Use of Communist-Era Urban Developments in the Centers of Romanian Cities", în *Knowledge Based Sustainable Development. Conference Proceedings*, Fifth International Scientific Conference ERAZ 2019, Budapesta, 23 mai 2019, pp. 325-336, disponibil și online la https://eraz-conference.com/wp-content/uploads/2020/04/ERAZ_Conf-WEB.pdf (accesat 31 mai 2023).

poate de corecte, de sensibile, de oportune și de fructuoase asupra acestei moșteniri problematice de spațiu construit și neconstruit de proveniență postbelică.

Mergând mai departe pe acest drum al conturării temei de cercetare în raport cu diverse motivații, în contextul necesității de a restrânge anvergura tematică relativ largă ce a fost expusă până acum, următoarea etapă a fost limitarea ariei de studiu, adică crearea unei nișe de cercetare. În acest sens s-a optat, într-o primă fază, pentru **limitarea ariei de studiu la zonele centrale ale orașelor din România**. Argumentul principal pentru această decizie a fost că **zonele centrale sunt printre cele mai reprezentative tipuri de spații ale unor comunități, astfel că ele se afirmă drept unele dintre cele mai fertile terenuri pentru discuția pe subiect identitar** pe care o propune materialul de față – o discuție dezvoltată în raport cu o serie de aspecte precum „atașament", „reprezentativitate" sau „identificare". Zonele centrale ale orașelor concentrează, în principiu, cele mai reprezentative clădiri și spații ale comunităților respective, astfel că o mare parte din „identitatea" unor comunități urbane rezidă tocmai în aceste zone centrale ale orașelor.

Prin urmare, cercetarea ce a generat cartea de față s-a poziționat în vederea studierii zonelor centrale ale orașelor din România, în sensul de areale urbane – adică teritorii alcătuite din spațiu construit și neconstruit (clădiri, străzi, piețe, monumente etc.). Totuși, având în vedere numărul mare de orașe și, în consecință, numărul relativ mare de zone centrale ale orașelor cu potențial de cercetare în cadrul tematicii, **s-a decis asupra limitării studiului, într-un final, asupra zonei centrale a unui singur oraș – anume zona centrală a Municipiului Satu Mare**. S-a apreciat, în acest sens, că o discuție relativ complexă pe subiect identitar, care să poată surprinde și anumite nuanțe și amănunte, se va putea dezvolta destul de dificil dacă se studiază un număr relativ mare de zone centrale. Deși s-au studiat mai multe orașe și zonele lor centrale în cadrul procesului de cercetare – cu o abordare mai restrânsă sau mai extinsă, de la caz la caz – conștientizarea complexității temei identitare a condus, într-un final, alături de alte considerente, către această decizie de limitare a studiului, în acest fel.

În acest context, **printre motivațiile ce au fundamentat alegerea zonei centrale a orașului Satu Mare ca areal de studiu s-au numărat:**

- existența, în zona centrală a orașului, a unuia dintre cele mai ample centre civice din România. Proiectat și realizat pe parcursul anilor 1970 și 1980, centrul civic din Satu Mare este unul dintre cele mai remarcabile și mai reprezentative exemple de astfel de spații ce s-au construit, pe teritoriul României, în perioada postbelică. Este un centru civic relativ coerent și închegat, ce conține toate piesele arhitecturale tipice pentru un astfel de spațiu urban: sediu politico-administrativ, casă de cultură, magazin universal, piață de ceremonii. Construcția sa, pe un teritoriu relativ extins aflat la marginea zonei centrale, a presupus transformarea radicală a respectivului sit (cu implicațiile identitare aferente);

- sediul politico-administrativ din centrul civic (cunoscut și sub denumirea de „palat administrativ") este cea mai înaltă clădire din zona centrală și din tot orașul – ceea ce îi conferă rolul de reper principal de înălțime. Bucurându-se atât de o vizibilitate remarcabilă la nivel urban, cât și de o imagine de arhitectură spectaculoasă și inedită (deși controversată), palatul administrativ este una dintre puținele clădiri-emblemă ale orașului ce provin din perioada postbelică. Din aceste motive, dar nu numai, această clădire încorporează o dimensiune identitară considerabilă pentru oraș;

- tratarea plastică a clădirilor ce compun centrul civic se înscrie într-o orientare estetică ce s-a conturat în preajma anului 1970, în jurul unei motivații principale ce poate fi apreciată ca fiind de natură identitară. Aceasta a fost, la momentul respectiv, dorința de a crea clădiri „moderne" care să poată fi catalogate drept „românești" – prin recursul la o serie de motive decorative și elemente vizuale inspirate din arhitectura și arta populară românească. Este cazul așa-numitei arhitecturi „cu specific național" ce se afirmă și se consacră, în timpul regimului Nicolae Ceaușescu, pe fondul orientării politice și ideologice de factură naționalistă și/sau național-comunistă. Mai mult: principala forță creatoare din spatele centrului civic sătmărean, pe partea de arhitectură, se regăsește în persoana arhitectului Nicolae Porumbescu – acesta fiind principalul exponent al așa-numitei arhitecturi „cu specific național";

- Satu Mare a avut, înainte de perioada postbelică, profilul social al unui oraș multietnic și multiconfesional (ca de altfel o mare parte a orașelor transilvănene). S-au conturat, în consecință, pe parcursul istoriei orașului, o serie de identități de grup (români, maghiari, germani, evrei, ortodocși, greco-catolici, romano-catolici, protestanți calvini, protestanți luterani etc.). Aceste grupuri etnice și confesionale

au marcat, prin construcțiile lor specifice și prin arealele pe care le-au locuit și frecventat, istoria și imaginea orașului. Perioada postbelică a adus restructurări uneori consistente ale acestei situații, astfel că mozaicul actual de identități urbane din Satu Mare a fost apreciat ca fiind un subiect relativ fertil pentru o analiză la nivel identitar;

- Satu Mare face parte din categoria orașelor din România care au fost ridicate, prin reforma administrativă din anul 1968, la rangul de centre administrative județene (așa-numitele „orașe-reședință" sau „municipii reședință de județ"). Această emancipare de statut a localității a presupus, ca și în cazul celorlalte orașe sau municipii din această categorie, calificarea sa în vederea unor investiții de stat pentru deservirea noului rol administrativ dobândit (sediu politico-administrativ, centru civic etc.). Emanciparea a venit, adesea, și cu o anumită retorică identitară, pe filieră politică – iar această retorică a ajuns a fi, în mod frecvent, încastrată în arhitectura aferentă noilor dotări – în sensul că puterea politică a avut, printre altele, și obiectivul de a produce, cu această ocazie, o serie de imagini emblematice și reprezentative pentru regim, adică imagini care să lege momentul de emancipare al acestor localități de puterea politică din timpul căreia s-a înfăptuit această emancipare. În acest context, s-a considerat că situația de la Satu Mare are potențialul de a permite punerea în lumină a unor elemente identitare venite pe filieră politică;

- (nu în ultimul rând) Satu Mare este orașul natal al autorului cărții de față – ceea ce s-a constituit atât într-o motivație personală de cercetare (o motivație cu o anumită dimensiune identitară, chiar), cât și într-un argument de cunoaștere intimă a subiectului (având în vedere experiența de viață, a autorului, în acest spațiu).

Obiective

În relație cu tematica generală și cu motivațiile expuse mai sus, s-au conturat și obiectivele cărții de față, respectiv ale cercetării aferente acesteia. Aceste obiective ar fi următoarele:

- alcătuirea, în urma cercetării bibliografice și de teren, a unei evidențe cât mai complete a transformărilor pe care le-a suferit arealul de studiu (zona centrală a orașului Satu Mare) în perioada de studiu (perioada postbelică). Prin „transformare" (a zonei centrale) se înțelege, aici, orice intervenție de natură arhitecturală sau urbanistică,

deci orice intervenție la nivel de fond construit sau spațiu amenajat – oricât de amplă sau de redusă ar fi, din punct de vedere al anvergurii, această intervenție. În acest sens, se calificá drept „transformări" cel puțin următoarele tipuri de evenimente: realizarea unor construcții noi, dispariția unor construcții (prin desființare sau demolare), modificări ale unor construcții ce sunt vizibile din spațiul public (ca, de exemplu, modificări la nivelul decorației de fațadă), modificări ale tramei stradale și ale parcelarului. Acest obiectiv înseamnă, practic, alcătuirea unei istorii cât mai complete a evenimentelor de construire și amenajare de spațiu din zona centrală a orașului Satu Mare, în perioada postbelică;

- comentarea, din punct de vedere identitar, a transformărilor detectate la nivelul zonei de studiu, în perioada de studiu. O astfel de comentare vizează o punere în discuție a aspectelor cu încărcătură identitară, implicate în respectivele transformări. Printre aceste aspecte s-ar regăsi: semnificații și valențe identitare ale unor transformări, elemente de retorică identitară implicate în unele transformări, asocieri de natură identitară între unele transformări și anumite entități (grupuri de indivizi, ideologii, curente, perioade istorice, locuri etc.);

- conturarea, în raport cu respectivul comentariu identitar al transformărilor din zona de studiu în perioada de studiu, a unor elemente concrete (în sensul de obiecte fizice, materiale) ce pot fi catalogate drept „elemente identitare" și care, astfel, să fie purtătoare ale unor mesaje și valențe identitare;

- detectarea, marcarea, vizualizarea și comentarea unor „elemente identitare" cât mai relevante și mai consistente în ceea ce privește încărcătura lor identitară în raport cu anumite entități (fie ele grupuri de indivizi, ideologii, curente, perioade istorice, locuri etc.);

- aprecierea încărcăturii identitare și a reprezentativității unor elemente componente ale zonei de studiu ce pot fi calificate drept „elemente identitare", prin măsurarea gradului de atașament al unor indivizi și grupuri de indivizi față de respectivele elemente (ca de exemplu biserici, clădiri publice, spații publice de tip piață urbană, turnuri, ansambluri urbane, subzone ale zonei de studiu etc.). Acest obiectiv se situează, în mod consistent, într-o arie tematică aferentă domeniului științelor socio-umaniste. Pentru realizarea sa a fost avută în vedere atât o cercetare bibliografică a unor mărturii relevante în acest sens (mărturii ce pot fi întâlnite, de exemplu, în presa locală, prin articole de presă care consemnează elemente reprezentative ale mentalului colectiv), cât și inițierea, de către autor, a unei anchete sociologice, construite pe baza unui set de întrebări elaborate în

vederea abordării acestei chestiuni cu relevanță identitară (anume ideea de „atașament” al unor subiecți în raport cu unele elemente ale spațiului construit și amenajat).

Metodologie

Din punct de vedere metodologic, studiul ce a generat cartea de față a fost abordat și realizat între câteva coordonate ce vor fi prezentate și explicitate în cele ce urmează. Aceste **coordonate/aspecte/repere metodologice** ale studiului, notate aici de la M1 la M6, ar fi:

M1. Având în vedere tema aleasă și titlul, în consecință, al cărții, s-a considerat ca fiind adecvată **o separare, la nivel de structură a cărții, a discuției privind orașul Satu Mare de o discuție mai generală, realizată la nivel național, pentru întregul teritoriu al României**. S-a considerat, în acest sens, că pentru studierea situației particulare din orașul Satu Mare ar fi nevoie de cunoașterea, ca element de context, a situației mai generale, de la nivel național – în așa fel încât particularitatea situației de la Satu Mare să poată fi apreciată din perspectiva unui context mai larg, ca parte a unei conjuncturi de mai mare anvergură (și nu ca un caz aparent singular, izolat de context sau indiferent la context). În consecință, s-a ales ca prezentarea situației la nivel național să fie făcută la începutul lucrării, iar prezentarea situației de la Satu Mare să urmeze după aceasta (deci după fixarea aspectelor de context general).

Au rezultat, pe această cale, două din cele trei părți componente ale cărții: Partea I (cu titlul „Context. Situația la nivel național”) și Partea a II-a (cu titlul „Situația la nivelul orașului Satu Mare”). De asemenea, cartea cuprinde și o mică anchetă sociologică, cu date colectate prin intermediul unui chestionar, pentru situația de la Satu Mare. Această anchetă sociologică se constituie în Partea a III-a a cărții. După Partea a III-a urmează o parte de concluzii, iar Partea I este precedată de o parte introductivă. Aceasta este **structura macro a cărții**.

M2. Având în vedere **constituirea tematicii cărții, conform titlului, ca o asociere între o parte de documentare mai concretă** (anume subiectul reprezentat de „transformările zonei centrale a

orașului Satu Mare, în perioada postbelică”) **și respectiv o parte mai puțin concretă, de interpretare critică a acestor aspecte mai concrete** (anume chestiunea „elementelor identitare”), metoda de cercetare ce a condus către generarea materialului component al cărții a presupus, în primul rând, ca fundament, studierea transformărilor prin care a trecut zona centrală a orașului Satu Mare, în perioada postbelică (adică partea mai concretă). Odată conturat acest fundament istoric și faptic mai concret, el a devenit materie primă pentru partea de interpretare critică aferentă temei identitare – în vederea detectării unor „elemente identitare” asociate acestor „transformări ale zonei centrale a orașului Satu Mare, în perioada postbelică”. Din această perspectivă metodologică, **discuția despre „elemente identitare” s-a conturat, cu precădere, în trena studiului transformărilor prin care a trecut zona centrală a orașului Satu Mare, în perioada postbelică**.

M3. În ceea ce privește **studiul transformărilor prin care a trecut zona centrală a orașului Satu Mare, în perioada postbelică**, acesta s-a realizat pe mai multe căi:

- identificarea (din diverse surse, pe diverse căi), pe cât posibil, a tuturor intervențiilor asupra țesutului urban și asupra fondului construit ce au avut loc în zona centrală a orașului Satu Mare, în perioada postbelică. Printre tipurile de intervenții urmărite, cu impact transformator asupra zonei de studiu, s-au numărat atât intervențiile asupra spațiului construit (prin demolări de construcții, prin realizarea de construcții noi, sau prin modificări ale unor construcții), cât și intervențiile asupra spațiului neconstruit (la nivel de tramă stradală, scuaruri, piețe, spații verzi, alte tipuri de spații deschise și de spații publice, etc.). Având în vedere că aceste intervenții au produs transformări ale zonei centrale, identificarea lor cât mai completă a reprezentat una dintre preocupările principale ale cercetării ce a stat la baza cărții;
- realizarea unei sistematizări cronologice, în text, a evenimentelor edilitare producătoare de transformări în zona centrală a orașului Satu Mare, în perioada de studiu;
- realizarea a **două planșe de specialitate (aferente domeniului arhitecturii și urbanismului)**, relativ ample și detaliate, al căror scop principal a fost acela de a ilustra, în plan, toate transformările identificate prin cercetare, în zona de studiu și în perioada de studiu. În aceste planșe au fost figurate, printre altele,

vechimea fondului construit și vechimea tramei stradale din zona de studiu – dar și alte elemente care au fost apreciate, în mod critic, ca fiind relevante (inclusiv din punct de vedere identitar) pentru transformările prin care a trecut zona centrală a orașului Satu Mare, de-a lungul timpului. A rezultat, astfel, în raport cu zona de studiu, **o planșă intitulată „Vechimea fondului construit în zona de studiu"**, respectiv **o planșă intitulată „Analiza structurii zonei centrale"**;

- studierea, prin extensie, a întregii istorii a orașului Satu Mare – cu o aplecare preponderentă asupra evoluției în timp a orașului (și în mod special a zonei sale centrale) la nivel de structură urbană. Această studiere s-a realizat datorită necesității de a contextualiza transformările din perioada postbelică în raport cu situația existentă la momentul producerii respectivelor transformări. În acest sens, s-a apreciat ca fiind utilă conștientizarea situației de la începutul perioadei postbelice, iar pentru conturarea acesteia s-a ajuns la o studiere a întregii istorii a orașului. Această conștientizare a situației de la începutul perioadei postbelice a fost utilă, pe de o parte, din perspectiva studiului istoric al transformărilor din zona de studiu – deci pentru a putea identifica și a marca intervențiile postbelice care au fost realizate, în mod firesc, în raport cu o situație existentă. Pe de altă parte, ea a fost utilă și din perspectiva discuției de natură identitară – acolo unde comentariul critic, de natură identitară, în raport cu aceste transformări, s-a bazat (în mare parte) pe realizarea unor comparații (cu implicații și aprecieri de natură identitară) între situația nouă și respectiv situația veche (pe care situația nouă o înlocuia sau o altera). În mod concret, acest studiu al evoluției orașului Satu Mare în raport cu tema cercetării s-a bazat atât pe prelucrarea informațiilor concrete istorice (extrase din diverse lucrări istorice, monografii ș.a.), cât și pe analiza planurilor istorice ale orașului (unde s-au putut urmări mai ales transformările la nivel de structură urbană);

- completarea datelor și a informațiilor obținute pe cale documentară cu unele aprecieri personale obiective, ale autorului – atunci când acestea s-au dovedit necesare pe fondul apariției și persistenței unor lacune în planul documentării formale (din cărți, articole, arhive, sau alte surse apreciate ca fiind relativ solide și precise). Un exemplu în acest sens a fost aprecierea vechimii unor clădiri din zona de studiu din Satu Mare, atunci când informații concrete despre data construcției unor astfel de clădiri nu au fost identificate în faza de documentare. De exemplu, cercetarea de teren în zona centrală a orașului Satu Mare a permis identificarea unui bloc de apartamente a

cărui imagine de arhitectură a determinat încadrarea sa în categoria construcțiilor realizate în anii 1950, conform modelului estetic sovietic al așa-numitului „realism socialist"[4]. Având în vedere substratul și impactul identitar al unei astfel de apariții la nivel de imagine urbană, în acel moment istoric, această constatare s-a afirmat ca un element important în cadrul cercetării. Pe de altă parte, aparenta absență a acestui bloc din memoria colectivă, la Satu Mare, are unele implicații de natură identitară – inclusiv în raport cu eventuala apreciere critică, drept „element identitar", a construcției în cauză.

M4. În ceea ce privește **discuția despre „elemente identitare"** (în raport cu „transformările zonei centrale a orașului Satu Mare, în perioada postbelică"), aceasta **a gravitat în jurul a ceea ce se poate aprecia ca fiind un „element identitar"**. În acest sens, s-a pus problema selectării, din toate elementele constituente ale zonei de studiu, a acelor elemente ce s-ar califica drept „elemente identitare" – aceasta fiind, de altfel, și una dintre finalitățile demersului. Prin urmare s-a ajuns la **realizarea unei selecții critice de elemente ale căror încărcătură și relevanță identitară au fost apreciate ca fiind considerabile, remarcabile sau marcante**. Aceste elemente au fost punctate și comentate, pe parcursul cărții, prin text (componenta scrisă) și imagine (componenta grafică).

De asemenea, această selecție de elemente calificabile drept „identitare" pentru arealul de studiu și pentru perioada de studiu a fost ilustrată/marcată și la nivel de plan, anume pe un plan al zonei centrale a orașului Satu Mare. A rezultat, astfel, **o planșă de sinteză intitulată „Elemente identitare în zona de studiu"**. Ar fi de precizat, aici, că

[4] Având în vedere că blocul nu a fost identificat, în cadrul documentării formale, în nici o sursă – și că, mai mult decât atât, acesta nu a fost menționat de nici una dintre persoanele intervievate în cadrul studiului (printre care și arhitecți) – încadrarea acestuia la categoria intervențiilor din anii 1950 s-a putut face, în contextul dat, în urma studiului de teren, ca rezultat al interpretării imaginii de arhitectură în raport cu modelele estetice și cu elementele de limbaj arhitectural tipice diverselor modele estetice practicate în perioada de studiu (realism socialist, modernism socialist, brutalism, postmodernism, arhitectură „cu specific național" etc.). În mod concret, decorația de fațadă cu motive neoclasice, alături de compoziția volumetrică de ansamblu, plus alte câteva criterii de natura arhitecturală și compozițională, au condus către concluzia că acest bloc a fost realizat în anii 1950. El este, astfel, un exponent al realismului socialist în arhitectură, la Satu Mare, în zona centrală.

selecția aspectelor și a elementelor alese pentru a fi puse în discuție (în defavoarea altora, în text și imagine) a fost una de natură critică, în raport cu relevanța identitară a acestora.

Nu în ultimul rând, un alt aspect de natură metodologică ce a influențat desfășurarea cercetării și construcția, în consecință, a cărții, a fost **urmărirea prioritară a acelor aspecte identitare implicate în operațiunile concret modelatoare ale spațiului, în perioada de studiu – în ideea de a evidenția așa-numite „elemente identitare" în raport cu efectivele „transformări"** ale zonei centrale a orașului Satu Mare, în perioada postbelică. În acest fel s-a putut urmări, într-un mod relativ riguros, titlul lucrării. S-au conturat, pe această cale, două categorii de elemente identitare: cele implicate în transformări în perioada de studiu, respectiv cele care nu au suferit totuși modificări/transformări vizibile în această perioadă (aici fiind vorba, mai ales, de monumente istorice conservate/restaurate, fără modificări semnificative, în perioada studiată). Dacă accentul s-a pus, în carte, în raport cu titlul său, pe elementele identitare asociabile cu transformări ale zonei de studiu în perioada de studiu, nevoia de a contextualiza transformările și de a le aprecia încărcătura identitară în raport cu situația existentă de dinainte de acestea a condus la dezvoltarea unei discuții și despre elemente identitare relativ stabile (în timp și spațiu) ale zonei de studiu, precum monumentele istorice.

Luate împreună, aceste două categorii se apropie, într-o suprapunere aproximativă dar nu totală, de ceea ce s-ar putea numi **„valori" ale spațiului (urban) studiat** – aceasta în vederea conturării și a aplicării, ca finalitate operativă, a unor eventuale strategii de intervenție contemporană, în zona studiată, în raport cu „valorile" identificate, în contextul unei eventuale necesități sau oportunități privind protejarea și punerea în valoare a respectivelor elemente apreciate ca fiind importante prin prisma relevanței lor identitare. Desigur, discuția teoretică despre identitate și elemente identitare în raport cu alte aspecte și concepte teoretice – precum ideea de „monument istoric", cea de „patrimoniu" (material sau imaterial), cea de „valori" (ale unui spațiu sau ale unei comunități), cea de „reper" (urban, al unei zone, al unei comunități etc.) – este una complexă. Cartea de față atinge, adesea parțial, anumite fațete ale acestei chestiuni teoretice complexe, ce s-a dovedit a fi relativ dificil de tranșat sau de abordat din punct de vedere formal.

În acest context, în condițiile acestor limitări, **în planșa de sinteză despre elemente identitare s-a lucrat cu următoarele categorii de elemente identitare**:

- clădiri: o mare parte din monumentele istorice, dar și unele clădiri (mai remarcabile și mai reprezentative) construite în perioada postbelică;

- porțiuni de clădiri (adică subansambluri volumetrice, elemente arhitecturale și detalii ale unor clădiri), ca de exemplu turnuri de biserici (cu rol de „repere" ale spațiului urban, accente de înălțime sau dominante gabaritice);

- zone ale orașului, alcătuite din spațiu construit și/sau neconstruit (printre care grupări de clădiri, ansambluri urbane, sau spații publice de tip „piață");

- străzi, bulevarde, artere și axe urbane principale ale orașului și ale zonei sale centrale, cu poziție dominantă în cadrul texturii urbane și cu rol structurant în cadrul organismului urban, respectiv cu relevanță pentru memoria orașului;

- statui, monumente de for public, fântâni și alte elemente spațiale similare.

Prin comparație, conceptul de „hărți mentale" – dezvoltat de către Kevin Lynch, în cadrul lucrării sale *The Image of the City*, ca instrument de orientare în spațiu și ca metodă de abstractizare a percepției spațiului – lucrează cu „artere/căi/parcursuri", „noduri/intersecții/piețe", „zone/sectoare/cartiere", „margini/limite" și respectiv „repere". Dacă, la Kevin Lynch, „hărțile mentale" pot fi considerate drept niște dimensiuni antropologice ale imaginarului, „elementele identitare" ar fi, oarecum similar și cel puțin parțial, niște dimensiuni antropologice ale atașamentului față de arhitectură și oraș.

M5. În cadrul discuției despre identitate și despre „elemente identitare" s-a afirmat și o aparentă **necesitate de teoretizare a sintagmei-cheie „elemente identitare"** – sintagmă ce intră în componența titlului cărții. În încercarea de a transpune, în sfera arhitecturii și urbanismului, un concept ce evoluează cu precădere în sfera științelor socio-umaniste, s-a lucrat în mod special cu această sintagmă de „element identitar" – o sintagmă care, prin vehicularea termenului „element", conține o anumită valență de concret, care a fost considerată ca fiind oportună pentru o discuție particulară domeniului arhitecturii și urbanismului (acolo unde aspectele concrete sunt oarecum specifice și utile). În acest sens, **prin „element identitar" s-a**

înțeles, în lucrarea de față, orice element component al unui spațiu urban ce transmite un anumit mesaj identitar și care are, astfel, o anumită încărcătură, valență, veleitate sau relevanță identitară pentru o anumită entitate precum o comunitate, un loc, o perioadă istorică, o ideologie, un curent artistic etc.

Din această perspectivă, **un element identitar este caracterizat prin atributul de reprezentativitate în raport cu o astfel de entitate (individ, grup de indivizi, comunitate etc.). El este asociat cu o astfel de entitate. Prin el se identifică o astfel de entitate** – iar aceasta îl face, la nivelul unei discuții de factură lingvistică, întocmai un element „identitar" (pentru că o entitate se „identifică" anume cu el). Ca element component al unui spațiu urban (în speță zona centrală a unui oraș), un element identitar poate fi, în mod concret (adică la nivel palpabil, fizic, material): o clădire, o porțiune dintr-o clădire, un grup/ansamblu de clădiri (ce cuprinde deopotrivă spațiu construit și neconstruit), un spațiu public, un monument de for public, sau orice alt tip de element material ce intră în componența acelui spațiu urban și căruia i se poate identifica o anumită relevanță identitară în raport cu o entitate.

Desigur, se poate argumenta că un element identitar ar putea fi și un element de factură imaterială sau intangibilă (precum o idee, un concept, o expresie, o noțiune sau o tradiție cu o anumită relevanță identitară) – făcând aici paralela cu noțiunile complementare de patrimoniu (cultural) „material" și „imaterial", „mobil" și „imobil", sau „tangibil" și „intangibil". Cum tradiția mărțișorului, doina, transhumanța sau ceramica tradițională de Horezu sunt elemente de patrimoniu cultural imaterial pentru România[5], și sintagma/lozinca „ridicarea nivelului cultural al maselor" (idee impregnată în multitudinea de așa-numite „case de cultură") poate fi apreciată ca fiind un element identitar de natură imaterială (ce se exprimă însă și în formă materială, în arhitectură) al perioadei postbelice, în România. De asemenea, ideea de „partid-stat" sau de contopire dintre partid și stat/administrație – idee impregnată în programul de arhitectură cunoscut sub denumirea de „sediu politico-administrativ" – poate fi apreciată drept un element

[5] Sursa: Institutul Național al Patrimoniului, „Inventarul elementelor vii de patrimoniu cultural imaterial", https://patrimoniu.ro/ro/patrimoniu-imaterial/articles/inventarul-elementelor-vii-de-patrimoniu-cultural-imaterial (accesat 31 mai 2023).

identitar imaterial (ce are însă și o exprimare/manifestare de natură materială) al perioadei postbelice, în România.

Fără a ignora valența imaterială sau intangibilă ce poate așadar caracteriza, în principiu, noțiunea de „element identitar", lucrarea de față s-a concentrat totuși pe valența materială și tangibilă a noțiunii – și în mod special pe clădiri, porțiuni de clădiri (subansambluri volumetrice, detalii, elemente de decorație) și ansambluri urbane. În acest sens, **s-au putut aprecia/califica, în mod critic, drept „elemente identitare", printre altele, următoarele elemente constituente ale zonei centrale a orașului Satu Mare**:

- ansamblul urban cunoscut drept „Centrul Nou" sau „Centrul Civic" (realizat pe parcursul anilor 1970 și 1980 ai perioadei postbelice): probabil cea mai pregnantă și mai reprezentativă marcă urbană (ca suprafață, gabarit, anvergură și imagine) a perioadei postbelice și/sau a perioadei așa-zis „comuniste", la Satu Mare;

- ansamblul urban „Piața Libertății" (clasat ca monument istoric categoria A în „Lista Monumentelor Istorice"[6]): principalul spațiu public, de tip piață urbană încadrată de fronturi de clădiri, al așa-zisului „Centru Vechi" al orașului (adică al acelei porțiuni din zona centrală unde s-au conservat, în mare parte, fără intervenții considerabile în perioada postbelică, fondul construit vechi și țesutul urban vechi);

- Palatul Administrativ din „Centrul Nou" (relevant de menționat și sub titulatura sa originală, anume cea de „Sediu Politico-Administrativ"): piesa principală (ca obiect de arhitectură) din Centrul Civic, principalul reper de înălțime al zonei centrale (și probabil al întregului oraș), probabil cea mai vizibilă construcție realizată în perioada postbelică în zona centrală, respectiv reper (cu sensul de „exponent") de prim rang al „esteticii specificului național" în arhitectura românească postbelică;

- Casa de Cultură a Sindicatelor și Magazinul Universal „Someșul" din Centrul Civic: alte două construcții emblematice ale perioadei așa-zis „comuniste";

- Templul Mare: principalul lăcaș de cult al comunității evreiești din oraș, apreciabil drept principalul reper identitar al culturii iudaice și al cultului mozaic la Satu Mare;

[6] Vezi: Ministerul Culturii, „Lista Monumentelor Istorice 2015 – județul Satu Mare", *Monitorul Oficial al României*, partea I, nr. 113 bis (15 februarie 2016).

- Bulevardul Vasile Lucaciu: un spațiu public de tip esplanadă verde, amenajat pe un tronson al unui braț dezafectat al râului Someș. Acest spațiu este apreciabil drept „element identitar” cel puțin prin prisma faptului că păstrează memoria acestui braț dezafectat al râului.

Exemplele de mai sus reprezintă doar o mică parte din elementele constituente ale zonei centrale ce au fost apreciate/catalogate, în cadrul cărții de față, drept „elemente identitare”. În acest sens, în planșa de sinteză despre elemente identitare (menționată la punctul M4 și intitulată „Elemente identitare în zona de studiu”) sunt marcate circa șaptezeci de elemente considerate „identitare”. Dintre acestea, cele șase elemente identitare menționate aici, în cadrul metodologiei, au fost alese în primul rând datorită relevanței lor. Scopul principal al enumerării acestor șase exemple de elemente identitare este de a oferi o mostră reprezentativă a modului de selecție și argumentare (sumară) a elementelor identitare alese a fi catalogate, ca atare, în lucrare. Corpul lucrării este mai detaliat, în acest sens.

Pe de altă parte, nu înseamnă că cele circa șaptezeci de elemente identitare marcate pe planșa de sinteză despre elemente identitare sunt singurele elemente constituente ale zonei centrale ce s-ar califica, conform viziunii din cartea de față, drept elemente identitare. Ele sunt, de fapt, o selecție reprezentativă de elemente identitare – adică o selecție de elemente identitare apreciate ca având o reprezentativitate, o vizibilitate și o forță de sugestie (din punct de vedere identitar) consistentă. În acest sens, la extrem, din punct de vedere cel puțin teoretic, orice element constituent al zonei de studiu s-ar putea califica, în raport cu o anumită entitate, dintr-un anumit punct de vedere, drept element identitar. De exemplu, orice casă din zona de studiu s-ar putea califica, drept element identitar, cel puțin pentru proprietarii/locatarii săi, sau pentru arhitectul care a proiectat-o (dacă acesta a existat sau există). Ea poate fi, eventual, apreciată drept element identitar și pentru proprietari mai vechi (dacă aceștia au existat), sau pentru o familie extinsă, sau pentru diverse grupuri de indivizi ale căror destine sunt legate, într-o anumită măsură, de respectiva casă. Mai mult, dacă respectiva casă este încadrabilă într-un curent stilistic (de exemplu Secession), ea poate fi apreciată ca fiind un element identitar pentru acel curent – tocmai pentru că este un exponent al respectivei identități stilistice.

Totuși, studiul de față nu și-a propus să discute valențele identitare ale tuturor elementelor constituente ale zonei de studiu (fie

ele case, alte construcții, grupuri de construcții etc.) și, pe această cale, nu s-a ajuns în scenariul de a califica practic toate elementele constituente ale zonei de studiu (sau cel puțin o mare parte a acestora) drept „elemente identitare" dintr-un anumit punct de vedere, în raport cu o anumită entitate. Acesta ar fi, și el, un aspect de natură metodologică. De exemplu, „casa Muhi" (consemnată ca atare, sub acest nume, în „Lista Monumentelor Istorice" din anul 2015, ca monument istoric categorie B) nu face parte din lista celor circa șaptezeci de elemente identitare ce au fost marcate, în plan, în planșa de sinteză despre elemente identitare – deși se află în zona centrală a orașului și, cel puțin prin prisma statutului de monument istoric, are o anumită relevanță identitară pentru oraș, pentru comunitate. Cu toate acestea, s-a considerat că relevanța identitară a acestei case este, totuși, relativ redusă în comparație cu cea aferentă altor elemente constituente ale zonei centrale – astfel că ea nu a fost selectată pentru a fi marcată pe planșa de sinteză despre elemente identitare.

În raport cu aceste aspecte privind selectarea sau nu a unor elemente constituente ale zonei de studiu drept „elemente identitare", ar fi de precizat că **studiul și-a propus, în primul rând, să identifice și să discute cele mai reprezentative și mai remarcabile elemente identitare ale zonei de studiu** – cu o aplecare particulară, conform titlului, asupra acelor elemente identitare implicate în transformările zonei de studiu (zona centrală a orașului Satu Mare), în perioada de studiu (postbelică). În acest sens, Centrul Civic (ca ansamblu urban) este un reper de prim rang al listei de „elemente identitare în transformările zonei centrale a orașului Satu Mare, în perioada postbelică" – având în vedere că apariția acestuia s-a produs printr-o transformare radicală a sitului pe care a fost amplasat. De asemenea, sediul politico-administrativ din acest centru civic este și el un reper de prim rang al listei, la categoria „clădiri".

Un alt exemplu elocvent în acest sens este un bloc de factură realist-socialistă de pe strada Ștefan cel Mare, colț cu strada Marsilia. Acesta a fost selectat drept „element identitar" din mai multe considerente. Pe de o parte, acesta este unul dintre primele blocuri mai mari care s-au construit în zona centrală, în perioada postbelică – deci se poate aprecia că edificarea sa a fost un eveniment cu o anumită încărcătură identitară de „nou". De asemenea, anumite caracteristici arhitecturale (precum gabaritul sau tratarea decorativă) îl recomandă pentru statutul de cel mai reprezentativ exponent, în zona centrală, al modelului estetic al realismului socialist – un model estetic de import

sovietic ce poartă, în viziunea autorului prezentei cărți, o dimensiune identitară relativ puternică, ca marcă a colonizării culturale sovietice a spațiului românesc, la începutul perioadei postbelice.

În raport cu aceste exemple, a căror selecție s-a încercat a fi, aici, explicitată din punct de vedere al fundamentelor pentru selecția lor drept „elemente identitare”, ar fi de precizat că nu toate clădirile și blocurile construite în perioada așa-zis „comunistă” au fost considerate, în carte, drept „elemente identitare” – deși toate poartă, într-o anumită măsură, o încărcătură identitară. În textul lucrării însă, s-a putut puncta relevanța lor identitară, ca grup.

De asemenea, cartea scoate în evidență și unele elemente apreciate ca fiind identitare în raport cu „transformările zonei centrale” dar care, între timp, au dispărut. Un exemplu în acest sens ar fi Monumentul Ostașului Sovietic – un monument de for public încoronat cu o stea sovietică, implantat la începutul perioadei postbelice în principalul spațiu public al zonei centrale (anume actuala Piața Libertății). Deși acest monument a fost înlăturat la începutul perioadei postdecembriste, el a fost apreciat (în cadrul lucrării de față) drept „element identitar” întrucât a purtat un mesaj identitar de apartenență la lumea și cultura sovietică, fiind implantat în spațiu ca un vector de retorică identitară, pe filieră politică. S-a apreciat că amplasarea sa, în chiar centrul de greutate al zonei centrale, în principalul spațiu public al orașului, pe un loc unde se aflase anterior o statuie a lui Vasile Lucaciu, a produs o transformare relativ vizibilă (și considerabilă) a imaginii respectivului spațiu public component al zonei centrale, prin înlocuirea imaginii lui Vasile Lucaciu cu cea a ostașului sovietic și a stelei sovietice – un act așadar de „transformare”, cu implicații identitare importante, ce a antrenat anumite elemente catalogabile drept „identitare” (Monumentul Ostașului Sovietic, steaua sovietică din vârful acestuia, respectiv statuia lui Vasile Lucaciu). În prezent, pe amplasamentul eliberat în urma demontării Monumentul Ostașului Sovietic se află, reinstalată pe situl său original, statuia lui Vasile Lucaciu – iar toate aceste evenimente au fost abordate și comentate, în carte, dintr-o perspectivă identitară.

M6. În ceea ce privește selecția, din mulțimea tuturor elementelor constituente ale zonei centrale, a acelor elemente catalogabile drept „identitare”, s-au avut în vedere (într-o manieră mai mult sau mai puțin conștientizată) mai multe **criterii de selecție** – adică proprietăți ale respectivelor elemente (fie ele clădiri, porțiuni de

clădiri, ansambluri urbane ș.a.) care să justifice catalogarea lor drept „elemente identitare”, în contextul încercării de teoretizare și de definire a sintagmei „element identitar” (discutată la M4 și M5). Dintre criteriile avute în vedere s-au remarcat mai ales:

- calitatea de reper (în sens fizic, concret, material) a elementului, la nivel urban, și respectiv gradul său de vizibilitate (adică forța acestei calități de reper). Acest criteriu se află în siajul noțiunii de „reper” din „hărțile mentale” ale lui Kevin Lynch și este dependent, printre altele, de scara obiectului, de gabaritul său, de înălțimea sa, de relația dimensională și volumetrică în care acesta se află în raport cu construcțiile vecine și cu spațiul din proximitatea sa, de gradul de punere în valoare a elementului din punct de vedere al perspectivelor urbane etc.;
- calitatea de reper (în sens de „exemplu reprezentativ”) a elementului în raport cu o entitate relevantă pentru tema prezentului studiu (ca de exemplu „realismul socialist” sau „estetica specificului național”), respectiv gradul de relevanță al elementului-reper pentru acea entitate. Acest criteriu poate fi numit și „reprezentativitate”, respectiv grad/nivel de reprezentativitate (adică forța factorului de reprezentativitate);
- gradul de atașament uman (al unei comunități, al unei părți a unei comunități, al unui individ) față respectivul element;
- simpla notorietate a elementului, respectiv gradul de notorietate a acestuia (la nivel de mental colectiv, comunitate, parte a comunității etc.).

Pe undeva, astfel de criterii de selecție a elementelor identitare se aseamănă cu criteriile de selecție a monumentelor istorice (vechime, valoare artistică, valoare memorialistică etc.). De exemplu, criteriul de vechime sau cel de valoare memorialistică (ce contribuie la clasarea unei clădiri drept monument istoric) pot contribui și la aprecierea unei clădiri drept „element identitar” pentru o comunitate – întrucât vechimea și valoarea memorialistică au potențialul de a influența gradul de atașament uman față de respectiva clădire (aceasta, desigur, în funcție de nivelul de la care vechimea și valoarea memorialistică sunt de fapt cunoscute, conștientizate, apreciate, apropriate și asumate de către factorul uman).

Prezentare succintă a conținutului capitolelor cărții

Conform celor enunțate la punctul M1 din „Metodologie", lucrarea de față este structurată în trei părți: „Partea I – Context. Situația la nivel național", „Partea a II-a – Situația la nivelul orașului Satu Mare" și „Partea a III-a – Anchetă sociologică". În raport cu această structură macro a lucrării de față se dezvoltă capitolele tezei. Fiecare parte a lucrării conține câteva capitole.

Astfel, „Partea I", în care este discutată situația la nivel național, pe întreg teritoriul României – deci unde discuția este, practic, despre „elemente identitare în transformările zonelor centrale ale orașelor din România, în perioada postbelică" – este alcătuită din două capitole. Aceste două capitole corespund celor două subperioade în care s-a ales a fi împărțită perioada de studiu, anume perioada postbelică. Cele două subperioade sunt „perioada comunistă" (1944-1989) și „perioada postcomunistă" (1989-prezent), iar numele celor două capitole ale părții I preiau aceste sintagme.

În acest sens, pe de o parte, **capitolul 1** al cărții este dedicat situației la nivel național, pe întreg teritoriul României, în perioada comunistă (1944-1989). În cadrul capitolului 1 se dezvoltă, astfel, o discuție despre elemente identitare în transformările zonelor centrale ale orașelor din România, în perioada comunistă (1944-1989). Mai departe, acest interval de timp catalogat drept „perioada comunistă", adică perioada 1944-1989, este împărțit în două părți: perioada 1944-1965 și respectiv perioada 1965-1989 (așa-numita „Epocă de Aur" sau „Epoca Nicolae Ceaușescu"). Rezultă, pe această cale, în cadrul capitolului 1, două subcapitole ce tratează situația în cadrul celor două intervale de timp menționate. La nivelul întregului capitol 1, această discuție despre elemente identitare în raport cu transformările prin care au trecut zonele centrale ale orașelor din România în perioada comunistă atinge, printre altele, aspecte precum: reconstrucția postbelică, apariția de simboluri și mărci identitare ale culturii sovietice pe unele clădiri (stele sovietice, portrete ale unor personalități, lozinci etc.), realismul socialist și cvartalele, modernismul socialist, așa-numita „arhitectură cu specific național", centre civice, sedii politico-administrative, case de cultură, magazine universale, demolări, sistematizări etc.

Pe de altă parte, **capitolul 2** al cărții este dedicat situației la nivel național, pe întreg teritoriul României, în perioada postcomunistă (1989-prezent). În cadrul capitolului 2 se dezvoltă, astfel, o discuție

despre elemente identitare în transformările zonelor centrale ale orașelor din România, în perioada postcomunistă. Sunt atinse, aici, aspecte precum: managementul construcțiilor și al spațiilor realizate în perioada comunistă, schimbări la nivelul identității vizuale a arhitecturii comerciale (cu trecerea de la „magazine universale” la „mall”-uri) etc.

După „Partea I”, în care sunt cuprinse generalități ale temei, urmează „Partea a II-a”, unde este prezentată situația particulară de la nivelul orașului Satu Mare – deci unde discuția este, practic, despre „elemente identitare în transformările zonei centrale a orașului Satu Mare, în perioada postbelică”. Această parte a II-a a cărții conține cinci capitole, numerotate în continuarea primelor două capitole din partea I.

Astfel, **capitolul 3** deschide „Partea a II-a” a lucrării, propunând stabilirea și delimitarea zonei de studiu: zona centrală a orașului Satu Mare. Având în vedere că limitele zonei centrale a orașului Satu Mare nu au fost aceleași, întotdeauna, pe parcursul perioadei de studiu a cercetării de față (1944-prezent), stabilirea limitelor zonei de studiu s-a conturat ca o temă în sine, în cadrul cercetării. Un considerent luat în calcul, aici, a fost și tendința uzuală de expansiune, în timp, a zonei centrale a orașelor, pe fondul dezvoltării acestora. S-a conturat ca fiind oportun, pe această cale, ca „delimitarea zonei de studiu, în cadrul teritoriului orașului Satu Mare” să facă obiectul unui capitol în sine: acesta fiind capitolul de deschidere al părții a II-a, respectiv capitolul 3 al cărții. Un alt argument în acest sens a fost relativa necesitate, în raport cu tema cercetării, de a aborda sensul noțiunii de „zonă centrală” (a unui oraș) – un aspect cu influență în ceea ce privește sarcina selectării porțiunilor din oraș care să fie incluse, respectiv excluse, din zona de studiu.

În raport cu aspectele punctate în capitolul 3 s-a conturat, mai departe, pe fondul temei de cercetare, oportunitatea unui studiu de factură istorică la nivelul orașului Satu Mare, cu o concentrare a atenției asupra zonei sale centrale, de la momentul întemeierii localității și până la începutul perioadei de studiu a cercetării de față (anul 1944). Un astfel de studiu s-a considerat ca fiind oportun prin prisma potențialului său de a detecta și de a conștientiza acele situri și construcții ale zonei centrale care, pe fondul istoriei lor, au acumulat o relevanță și o anvergură identitară mai mare sau mai mică, din diverse

puncte de vedere, în timp[7]. O astfel de conștientizare s-a considerat a fi utilă în efortul de apreciere a modului în care intervențiile din perioada de studiu (postbelică) s-au raportat la profilurile identitare ale diverselor situri și construcții din zona de studiu (zona centrală a orașului Satu Mare).

Pe aceste căi, din aceste considerente și în această ordine de idei, s-au conturat următoarele două capitole ale cărții: capitolul 4 și capitolul 5. Pe de o parte, **capitolul 4** este dedicat urmăririi, în timp, a transformărilor zonei centrale a orașului Satu Mare la nivel planimetric, prin studierea unor planuri istorice. Planurile istorice sunt, aici, principalul tip de documente studiate. Ele structurează, într-o ordine cronologică, întreg capitolul: de la cele mai vechi planuri istorice păstrate, până la cele mai noi. Analiza planurilor istorice urmărește, în primul rând, arealul actual al zonei centrale, dar și relațiile sale cu restul organismului urban și, astfel, prin extensie, întregul teritoriu al localității. Pe de altă parte, în continuarea capitolului 4, **capitolul 5** este un demers analitic, sintetic și de sistematizare a coordonatelor identitare ale zonei de studiu, respectiv ale elementelor sale componente (clădiri, spații etc.), la momentul de început al perioadei de studiu (perioada postbelică). Capitolul 5 este, astfel, un fel de radiografie identitară a zonei de studiu la intrarea în perioada de studiu, deci la începutul perioadei postbelice. El se constituie într-un efort de conturare a ceea ce poate fi numit drept „profilul identitar” al zonei centrale a orașului Satu Mare la începutul perioadei postbelice (sau la finalul perioadei interbelice), ca fond de lucru pentru intervențiile din perioada postbelică.

Capitolele 4 și 5 se conturează, astfel, drept capitole de context, al căror scop principal este să contextualizeze și să susțină discuția principală a lucrării, care se dezvoltă în **capitolul 6**, anume: comentariul identitar al transformărilor prin care trece zona centrală ale orașului Satu Mare, în perioada postbelică. Prin prisma acestei tematici ale sale, ce are tendința de a se suprapune de altfel cu tematica întregii lucrări, capitolul 6 se afirmă drept cel mai amplu capitol al cărții de față, ca întindere. Structurarea și organizarea sa urmează aceeași metodă utilizată în partea I: o prezentare cronologică a evenimentelor derulate pe parcursul perioadei de studiu și o împărțire, în acest sens, a

[7] S-a remarcat, pe această cale, de exemplu, situl pe care s-a aflat cetatea bastionară a orașului, dezafectată înainte de perioada postbelică.

perioadei de studiu în două subperioade, anume „perioada comunistă” (1944-1989) și „perioada postcomunistă” (1989-prezent) – cu o subîmpărțire, mai departe, a „perioadei comuniste” (adică a intervalului temporal 1944-1989) în două subintervale de timp (1944-1965 și 1965-1989).

În acest sens, situația studiată la nivelul orașului Satu Mare apare ca o oglindire parțială a situației studiate la nivelul întregii țări, respectiv ca o particularizare a situației de la nivel național. Pe această cale, capitolul 6 abordează, în mare, aceleași aspecte din partea generală a tezei, plus aspectele particulare situației de la Satu Mare. Printre aceste aspecte se numără, de exemplu:

- primii ani ai reconstrucției postbelice la Satu Mare;
- detectarea unor simboluri și mărci identitare ale culturii sovietice, instalate pe unele clădiri și monumente din zona centrală;
- primele blocuri postbelice ale zonei centrale;
- manifestări ale realismului socialist, la Satu Mare, în zona centrală;
- completări de fronturi construite și inserții în țesutul zonei centrale, în anii 1960, prin blocuri și alte construcții tributare modernismului socialist;
- demolări în zona centrală;
- inundațiile din 1970 și consecințe ale lor;
- proiectarea și construirea centrului civic;
- noi repere ale arhitecturii cu funcțiune comercială după 1989 (centre comerciale de tip „mall”);
- reabilitarea centrului civic.

În trena acestui amplu capitol 6, următorul capitol al cărții, **capitolul 7**, se constituie într-unul de sinteză parțială, ce închide partea a II-a. În cadrul acestui capitol sunt prezentate trei planșe de specialitate, de sinteză. Acestea sunt realizate pe suportul topografic al zonei de studiu, în plan. Prima planșă de sinteză este despre vechimea fondului construit în zona de studiu, a doua planșă de sinteză este despre structura zonei centrale, iar a treia planșă de sinteză este despre elemente identitare în zona de studiu. Cele trei planșe de sinteză sunt gândite pentru a fi citite împreună, fiind oarecum complementare. De asemenea, ele sunt concepute ca suport planimetric și de orientare în spațiul zonei de studiu, prin marcarea în plan a elementelor componente ale zonei centrale (clădiri, grupuri de clădiri, spații etc.) ce sunt discutate pe parcursul întregii părți a II-a a lucrării, în text.

După încheierea, prin intermediul capitolului 7, a „Părții a II-a”, lucrarea avansează către „Partea a III-a”. Alcătuită fiind dintr-un singur capitol, anume **capitolul 8**, această parte a cărții se constituie într-o mică anchetă sociologică, bazată pe un scurt chestionar sociologic. Tema acestei mici anchete sociologice, ce dă și titlul capitolului 8, este „Centrul Nou din Satu Mare: apropieri și reevaluări postdecembriste, în cheie identitară”. Pentru prezentarea acestei mici anchete sociologice, capitolul 8 este împărțit în trei subcapitole. Astfel, **subcapitolul 8.1** prezintă structura și conținutul chestionarului sociologic utilizat, **subcapitolul 8.2** prezintă datele colectate prin intermediul chestionarului, iar **subcapitolul 8.3** este dedicat analizei răspunsurilor primite. Subcapitolul 8.3 funcționează, de asemenea, ca spațiu de formulare a unor concluzii privind ancheta sociologică întreprinsă – și, implicit, privind partea a III-a a cărții. După acest capitol 8 urmează concluziile finale ale lucrării.

Bibliografie comentată

Necesitățile de documentare ce s-au conturat în raport cu tema de cercetare a lucrării de față au condus către consultarea unor tipuri diverse de material documentar: cărți, volume și lucrări colective, reviste și periodice, articole de presă, elemente de legislație (legi, planuri urbanistice, regulamente de urbanism), studii istorice, documente cadastrale, documente cartografice, planuri istorice, documente de arhivă, colecții personale, interviuri etc. La o privire retrospectivă în raport cu tot materialul documentar parcurs în cadrul acestei cercetări, se afirmă câteva intrări bibliografice cu rol decisiv în construcția lucrării. Este vorba despre elemente de documentație și de bibliografie ale căror tematici și conținuturi s-au apropiat destul de mult, direct sau indirect, de tematica lucrării de față. Consultarea lor a permis extragerea a numeroase date și idei utile în cadrul cercetării. Ele s-au afirmat, pe această cale, drept referințe bibliografice de prim rang ale cercetării de față, cu influență decisivă și consistentă asupra elementelor sale componente (date, noțiuni, idei, imagini etc.). Astfel, ar fi de menționat:

- cartea *Arhitectura în proiectul comunist. România 1944-1989*, de Ana Maria Zahariade: o lucrare amplă, de dată relativ recentă (apărută în 2011), ce se constituie într-o istorie relativ solidă a arhitecturii din

România din intervalul temporal 1944-1989 (adică din „perioada comunistă”, conform terminologiei utilizate în lucrarea de față). Autoarea acestei cărți, arhitect și cadru didactic universitar, este unul dintre cei mai cunoscuți teoreticieni de arhitectură din România. Ar fi de remarcat, în acest sens, că Ana Maria Zahariade utilizează, pentru perioada studiată, termenul de „proiectul comunist”. Această alegere este apreciată ca fiind inspirată și adecvată unei discuții în planul arhitecturii, prin apelul la cuvântul-cheie „proiect” – cu atât mai mult cu cât denominarea perioadei 1944-1989 drept „comunistă” este totuși un aspect problematic, discutabil. Cel puțin din aceste motive, acest termen (anume „proiectul comunist”) a fost preluat și utilizat, în funcție de context și de oportunitate, în anumite puncte ale cărții de față. Acesta ar fi doar un exemplu de influență a cărții *Arhitectura în proiectul comunist. România 1944-1989* asupra lucrării de față. Sunt însă numeroase date istorice, noțiuni teoretice sau comentarii critice care, expuse fiind în această carte semnată de Ana Maria Zahariade, au contribuit la demersul de cercetare aferent cărții de față;

- cartea *Arhitectură și urbanism în România anilor 1944-1960: constrângere și experiment*, de Irina Tulbure: o lucrare de anvergură, de dată recentă (apărută în 2016), în care autoarea (arhitect și cadru didactic universitar) tratează, în detaliu, un interval temporal relativ scurt din istoria arhitecturii și urbanismului de pe teritoriul României (anume perioada 1944-1960). Practic, această carte se constituie într-o aprofundare a începutului perioadei postbelice, atunci când se produce o repoziționare identitară consistentă și radicală a societății românești, prin instaurarea regimului comunist – o repoziționare identitară cu ecouri și influențe și în planul arhitecturii și urbanismului, acolo unde a lăsat o serie de mărci cu valență identitară (modele estetice, anumite tipuri de decorație, preferința pentru anumite programe de arhitectură, intenții de restructurare a zonelor centrale ale unor orașe, etc.). În acest sens, cartea Irinei Tulbure s-a dovedit a fi remarcabil de utilă în contextualizarea arhitecturii și a urbanismului perioadei studiate (1944-1960), în raport cu diverși factori ce au influențat situația din domeniul arhitecturii și urbanismului: aspecte de ordin politic și ideologic, aspecte sociale, aspecte economice etc. În mod special utile, în raport cu tema prezentei lucrări, au fost diversele aspecte de ordin politic și ideologic – a căror influență asupra arhitecturii și urbanismului au putut fi interpretate și prelucrate, de către autorul cărții de față, în plan identitar;

- cartea *Negocierea centrului civic. Arhitecți și politicieni în România secolului XX*, de Alex Răuță: o altă lucrare de anvergură, respectiv de dată recentă (apărută în 2013), care se bazează pe teza de doctorat a autorului, de profesie arhitect. Cartea aprofundează subiectul reprezentat de influența elementului politic asupra arhitecturii și urbanismului – un subiect apreciat ca fiind util în raport cu tema identitară a lucrării de față. În mod special, această carte a lui Alex Răuță s-a remarcat ca fiind utilă, pentru lucrarea de față, mai ales prin prisma documentării unor cazuri de influență concretă a unor diverși politicieni (inclusiv Nicolae Ceaușescu), în funcție de agenda lor politică, în raport cu interesele lor, asupra proiectării unor obiective de natură arhitecturală și urbanistică (centre civice, clădiri publice etc.). Aceste situații au putut fi interpretate, în lucrarea de față, ca amprente identitare ale factorului politic – în funcție de interesele sale și în raport cu profilul său ideologic – în arhitectură și urbanism;

- volumul colectiv intitulat *Uzina de fapte și alte povestiri (nemărturisite)*: tot o apariție editorială de dată recentă (publicată în 2017) ce abordează problematica stării actuale a patrimoniului arhitectural și urbanistic al perioadei comuniste (în sensul de moștenire a acestei perioade). Coordonat de către Alina Șerban (istoric de artă) și compus din articole semnate de către Irina Tulbure (arhitect), Alex Răuță (arhitect), Laura Popa-Florea (arhitect) sau Puiu Lățea (antropolog)[8], acest volum se apropie foarte mult de tematica și modul de abordare a cărții de față – întrucât are o tratare multidisciplinară a temei și pune în discuție, dintr-o perspectivă contemporană, numeroase aspecte de ordin identitar ale producției de arhitectură și urbanism a perioadei comuniste (centre civice, case de cultură, magazine universale, cartiere de blocuri etc.). Se relevă, pe această cale, punctele de vedere proprii unor autori relativ tineri, formați în perioada postcomunistă, deci ulterior perioadei de emergență a patrimoniului (în sensul de moștenire) pe care îl studiază. Ar fi de punctat, în acest sens, că articolele au o componentă critică și teoretică relativ dezvoltată, care vine pe lângă componenta factuală. Deși se discută arhitectură și urbanism, discursul are o componentă centrală care este de factură antropologică, iar motivația generală pare a fi (ca și în cazul lucrării de

---

[8] Puiu Lățea, „Modern, de nerecunoscut: sistematizare și centre civice în județul lui Ceaușescu", în *Uzina de fapte și alte povestiri (nemărturisite)*, coord. Alina Șerban (București: Asociația Pepluspatru, 2017), pp. 110-131.

față) nevoia de a fructifica tipul de patrimoniu căruia îi este dedicat volumul;

- volumul intitulat *Identitatea urbană: spectru, obsesie și politici*: una dintre puținele lucrări consultate în care se discută despre arhitectură și urbanism în România dintr-o perspectivă în primul rând identitară, asumată și numită ca atare („identitate urbană"). Apărut în 2013, volumul este o culegere de texte semnate de către Augustin Ioan (arhitect, cadru didactic universitar, teoretician și critic de arhitectură, doctor în arhitectură și în filosofie) și Ciprian Mihali (filosof și cadru didactic universitar, cu activitate diplomatică internațională). Prin tematica abordată, prin modul în care aceasta este tratată, și prin prisma profilurilor profesionale ale celor doi autori, acest volum se situează într-o zonă a dialogului interdisciplinar, la confluența dintre arhitectură și științele sociale. Printre chestiunile puse în discuție în cadrul acestui volum, care s-au înscris și în plaja de preocupări a lucrării de față, ar fi de menționat cel puțin „identitatea urbană, între ficțiune și valoare", „avatarurile identității", „chestiunea identității colective" sau „identități: problema metodologiei";

- arhiva revistei *Arhitectura* pentru perioada de studiu, unde au putut fi identificate și consultate mai multe articole ce s-au dovedit a fi relevante pentru tema lucrării de față, unele dintre ele fiind decisive în construcția acesteia;

- patrimoniul Muzeului Județean Satu Mare (în sensul de arhivă și exponate): una dintre cele mai solide surse de documentare privind istoria orașului Satu Mare, implicit pentru istoria evenimentelor de construire și amenajare a spațiului din zona sa centrală;

- *Monografia județului Satu Mare*, apărută în anul 2016 la Editura Argonaut din Cluj-Napoca: una dintre cele mai recente lucrări ample, de tip monografic, despre Satu Mare. Realizată cu sprijinul Consiliului Județean Satu Mare și coordonată de către istoricii Doru Radosav (profesor universitar doctor emerit) și Claudiu Porumbăcean (cercetător științific gradul I în cadrul Muzeului Județean Satu Mare), la cele circa 400 de pagini ale sale, această monografie s-a afirmat drept principala sursă de documentație istorică, a prezentei lucrări, cu privire la orașul Satu Mare.

PARTEA I – CONTEXT. SITUAȚIA LA NIVEL NAȚIONAL

Transformările zonelor centrale ale orașelor din România în perioada postbelică sunt asociabile cu o serie de aspecte apreciabile ca fiind de ordin identitar: intenții și motivații de natură identitară, consecințe în plan identitar ale unor intervenții ce au produs transformări, valențe și semnificații identitare ale unor elemente implicate în aceste transformări etc. În ultimă instanță, pentru a utiliza terminologia utilizată la nivelul titlului cărții de față, există anumite elemente identitare ce sunt asociabile transformărilor ce au avut loc în zonele centrale ale orașelor din România, în perioada postbelică.

În cele ce urmează, în cadrul părții generale a cărții, se va încerca o scurtă trecere în revistă a principalelor aspecte, repere și elemente de factură identitară ce pot fi asociate transformărilor prin care trec zonele centrale ale orașelor din România, în perioada postbelică. Această trecere în revistă ar echivala, dintr-un anumit punct de vedere, cu o parcurgere, în cheie identitară, a istoriei acestor transformări. Dacă istoria acestor transformări poate fi reconstituită, mai mult sau mai puțin detaliat și precis, din consultarea unor surse documentare și din sistematizarea unor informații și date obținute pe filieră documentară, selecția acelor aspecte, repere și elemente apreciabile drept „identitare" este un efort mai puțin precis, ce se bazează pe o anumită înțelegere teoretică a semnificației termenului de „element identitar". Această înțelegere teoretică a semnificației termenului de „element identitar", din perspectiva prezentei lucrări, a fost abordată în cadrul părții de introducere a acesteia, la secțiunea „metodologie".

Pe această cale, chestiunile ce urmează a fi prezentate în cadrul părții generale a lucrării de față au o componentă de bază de factură istorică – iar peste această componentă de factură istorică este suprapusă o componentă de factură teoretică. Datorită dimensiunii istorice a prezentării, aceasta va urma o ordine cronologică, de la începutul perioadei de studiu și până la finalul acesteia. În acest sens, evenimentele istorice vor fi prezentate în ordine cronologică, ele fiind selectate în funcție de relevanța lor identitară, respectiv comentate din punct de vedere identitar – în ideea de a scoate în prim-planul discuției acele aspecte de ordin identitar, acele repere identitare, respectiv acele elemente catalogabile drept „identitare".

1. PERIOADA COMUNISTĂ (1944-1989)

1.1. PERIOADA 1944-1965: ÎNCEPUTUL PERIOADEI POSTBELICE, INSTAURAREA ȘI STABILIZAREA REGIMULUI COMUNIST, REGIMUL GHEORGHIU-DEJ

Primii ani ai perioadei postbelice, adică primii ani de după finalul celui de-al Doilea Război Mondial sunt, din punct de vedere constructiv, dominați de ceea ce s-ar putea numi drept **managementul distrugerilor de fond construit din timpul războiului**. În condițiile în care conflagrația mondială lăsase în urma sa o serie deloc neglijabilă de construcții ce fuseseră avariate și care, fiind mai mult sau mai puțin distruse, necesitau intervenții pentru reparare sau demolare definitivă, primii ani de după război sunt martorii unor decizii ce înseamnă fie dispariția definitivă a unor construcții avariate, prin demolare, fie păstrarea acestor construcții, prin reparare și eventual modificare. Aceste decizii sunt impregnate cu anumite însemnătăți de natură identitară – sau au consecințe în plan identitar.

De exemplu, în capitala țării, la București, în zona centrală, în cazul a două construcții reprezentative și asemănătoare, ambele avariate în timpul războiului într-o măsură aparent comparabilă, se iau două decizii diferite: reparare și respectiv demolare. Acestea sunt Ateneul Român, care se repară, și respectiv Teatrul Național, care se demolează. Aceste evenimente, alături de rezultatele lor, au o anumită relevanță identitară. În primul rând ar fi de apreciat că ambele edificii s-ar califica, din perspectiva lucrării de față, ca elemente identitare ale orașului de dinainte de perioada postbelică.

Ateneul, de exemplu, este una dintre principalele mărci construite ale perioadei monarhice, în zona centrală a Bucureștiului. Construit în perioada 1886-1888[9] în timpul regelui Carol I, Ateneul a fost și este perceput, într-o anumită măsură, și ca un simbol al perioadei

[9] Conform cu: Ministerul Culturii, „Lista Monumentelor Istorice 2015 – București”, *Monitorul Oficial al României*, partea I, nr. 113 bis (15 februarie 2016).

monarhice. Faţada clădirii chiar conţinea, în axul intrării, un medalion cu chipul regelui Carol I. În condiţiile schimbării de regim de la începutul perioadei postbelice, cu abolirea monarhiei și preluarea puterii de către comuniști, pe fondul orientării identitare a noii puteri politice împotriva monarhiei, cu monarhia prezentată chiar ca „dușman al poporului", clădirea Ateneului era, prin prisma profilului său identitar parţial ancorat în monarhie, o moștenire relativ problematică pentru noua putere politică[10].

Avariată fiind în urma bombardamentelor, având în vedere această parţială incompatibilitate identitară a sa, pe filieră ideologică, în raport cu nou-instauratul regim comunist, clădirea Ateneului ar fi putut fi demolată din motive deopotrivă tehnice și ideologice. Totuși, ea nu se demolează. Decizia este de reparare. A cântărit probabil mai mult, printre alte motive, valoarea de utilizare a clădirii. Cu toate acestea, noile autorităţi comuniste decid, de asemenea, ca medalionul cu chipul regelui Carol I de pe faţada principală să fie acoperit – iar acest gest este unul cu încărcătură identitară. Parţialul simbol al perioadei monarhice nu dispare, ca edificiu, însă însemnul monarhic de pe faţadă dispare prin acoperire.

Pe de altă parte, Teatrul Naţional se demolează. În locul său, pe acel sit, se amenajează un mic scuar. Motivaţiile deciziei de demolare sunt relativ neclare, discutabile, controversate. Cel mai probabil, decizia a fost fundamentată pe argumente preponderent tehnice, economice și pragmatice[11]. Eventuala asociere a clădirii în discuţie cu aristocraţia și cu burghezia, ca potenţială motivaţie de natură identitară pentru demolarea sa – în ideea de a nu conserva un potenţial simbol al acestor clase sociale etichetate, la nivel de propagandă, ca „clase asupritoare" – nu ar fi jucat un rol decisiv în decizia de demolare și deci dispariţie a acestui edificiu… Însă acesta este un teren al speculaţiei, în lipsa unor

---

[10] O discuţie relevantă în acest sens, susţinută de date istorice, ce abordează cazul Ateneului Român din București dintr-o perspectivă identitară, este dezvoltată în cadrul unui articol de dată recentă, într-un număr al unei publicaţii periodice cu orientare tematică identitară: Florentina-Cristina Merciu, Oana-Ramona Ilovan și Andreea-Loreta Cercleux, „Visual Imagery and Construction of Territorial Identity through Iconic Buildings. Case Study: The Romanian Athenaeum, Bucharest", *Territorial Identity and Development*, vol. 5, nr. 1 (2020): pp. 37-67.

[11] Se poate consulta, în acest sens: Alexandru Panaitescu, *De la Casa Scânteii la Casa Poporului. Patru decenii de arhitectură în București 1945-1989* (București: Simetria, 2012), p. 14, 76.

dovezi solide. Cert este că zona centrală a capitalei țării pierde, astfel, unul dintre principalele sale repere și elemente construite cu însemnătate identitară.

Instaurarea regimului comunist vine, așadar, și cu o agendă ideologică ce are o anumită dimensiune identitară. Aceasta se manifestă inclusiv la nivelul fondului construit. Simboluri și însemne ale vechiului regim, respectiv mărci identitare ale vechilor elite, sunt în mod sistematic înlăturate de pe fațadele clădirilor unde acestea apar, uneori. În contrabalanță, noul regim de orientare socialistă și comunistă, susținut de Uniunea Sovietică, își instalează propriile **însemne și simboluri: steaua sovietică, secera și ciocanul, sau portrete cu personalități relevante pentru cultura sovietică, socialistă și comunistă**. Toate aceste elemente fizice poartă un mesaj identitar, anume de intrare a României în sfera de influență a Uniunii Sovietice, respectiv de apartenență a României la cultura sovietică, socialistă și comunistă.

Steaua sovietică, de exemplu, care este însemnul principal al Armatei Roșii (armata Uniunii Sovietice), este un vector de propagandă a ideii de cucerire sau de colonizare a spațiului de către U.R.S.S. Secera și ciocanul, pe de altă parte, sunt simboluri ale culturii proletare. În acest context, primii ani ai perioadei postbelice sunt martorii apariției de stele sovietice sau de ansambluri tip „seceră și ciocan”, ca elemente decorative aplicate la nivelul fațadelor unor clădiri. Astfel de elemente ajung să participe, pe această cale, la imaginea de arhitectură a respectivelor clădiri, marcându-le fațadele și transmițând un mesaj de factură identitară.

Primii ani ai perioadei postbelice sunt ani de altfel turbulenți din punct de vedere politic, cultural și identitar la nivelul întregii țări. Durează câțiva ani ca noua putere politică să se instaleze într-o poziție relativ solidă, stabilă. După stabilizare, care se produce în preajma anului 1950 și la începutul anilor 1950, noua putere va iniția unele politici relativ consistente, cu efecte relativ durabile, în domeniul construcțiilor și amenajării spațiului. Se intră într-o etapă ce este uneori denumită drept „**reconstrucția postbelică**”[12]. Încep a se construi,

[12] Arhitectul George Matei Cantacuzino abordează, încă din anul 1947, la nivel de carte, tema reconstrucției: G. M. Cantacuzino, *Despre o estetică a reconstrucției* (București: Cartea Românească, 1947). Sunt puse în discuție aspecte diverse, inclusiv de natură estetică, culturală și identitară. Deși arhitectul G. M. Cantacuzino era un arhitect cu palmares consistent la momentul respectiv, chiar o personalitate în

acum, diverse clădiri, în cantități uneori apreciabile, în unele orașe: construcții industriale, locuințe, dotări. Încep a se elabora așa-numite „planuri de sistematizare" și „schițe de sistematizare", adică planuri de urbanism de diverse complexități și grade de detaliere, pentru mai multe localități.

Aceste politici de construire și sistematizare vizează și afectează inclusiv zonele centrale ale unor orașe. Aceste zone ajung uneori să se transforme, mai mult sau mai puțin pregnant, în urma intervențiilor de construire și amenajare ce au loc pe teritoriile urbane aferente acestora. În zonele centrale ale unor orașe se intervine la o scară mai extinsă, cu precădere prin ansambluri de blocuri de locuințe colective și dotări, iar în zonele centrale alte altor orașe se intervine mai puțin consistent, adesea prin doar câteva blocuri de apartamente. Iar în contextul influenței sovietice considerabile ce marchează începutul perioadei postbelice în România, primii ani ai așa-numitei „reconstrucții postbelice" vehiculează influențe sovietice relativ consistente și în domeniul arhitecturii și urbanismului, la nivelul proiectării de arhitectură și în ceea ce privește planificarea urbană, prin preluarea unor modele estetice și configurative de factură sovietică, venite pe filieră sovietică. Se remarcă, în acest sens, mai ales două modele: „**realismul socialist**" și „**cvartalul**".

Pe de o parte, realismul socialist este un model estetic ce are aparența unui stil de factură istoricistă, clasicizantă și revivalistă, ce se apropie de imaginea neoclasicismului și de cea a eclectismului, vehiculând referințe relativ abundente către modele estetice și stiluri istorice prestigioase precum arhitectura antică greco-romană și arhitectura renașterii italiene. Realismul socialist lucrează, pe această cale, în mod tipic, cu citate stilistice din astfel de surse relativ prestigioase, ce au anvergură de clasicitate. Se afirmă, între aceste coordonate, o serie de elemente recognoscibile ale realismului socialist: elemente de construcție și de decorație de inspirație clasică (frontoane

---

domeniul învățământului superior de arhitectură, impactul acestei cărți este dificil de apreciat pe fondul faptului că, odată cu instaurarea regimului comunist, G. M. Cantacuzino ajunge a fi arestat. Arestarea sa are legătură cu originile sale și cu identitatea sa, ca membru al vechii familii boierești Cantacuzino și ca exponent, astfel, al elitei din perioada monarhiei. Un reper bibliografic de dată recentă, relevant în acest sens, ar fi: Vlad Mitric-Ciupe, *Arhitecții români și detenția politică 1944-1964. Între destin concentraționar și vocație profesională* (București: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2013).

adesea triunghiulare, coloane, pilaștri, capiteluri, ancadramente, portice, colonade), volume generale inspirate în mod frecvent din modelul *palazzo*-urilor renascentiste italiene (volume relativ masive, cu predominanța simetriei și a axialității în desenul fațadelor) etc.[13].

Pe de altă parte, cvartalul este un mod, un model, o metodă, o teorie sau o formulă de abordare a configurării ansamblurilor de clădiri ce vehiculează, în mod frecvent și caracteristic, configurații de tip curte interioară pentru ansambluri relativ mici de construcții, compuse din câteva clădiri, adesea blocuri de apartamente de înălțimi mici și medii (3-4 niveluri, în mod frecvent)[14].

Acestea ar fi două descrieri foarte sumare, chiar superficiale, pentru cei doi termeni. „Realismul socialist" și „cvartalul" sunt, de fapt, doi termeni complecși – a căror definire adecvată, relativ precisă și corectă, ar necesita un spațiu de text relativ considerabil. Având în vedere profilul lucrării de față, tema sa, obiectivele și limitările sale, nu se va avansa, aici, către o definire relativ complexă a acestor termeni. Încercări de definire și de explicare a acestora au făcut obiectul a numeroase preocupări, de-a lungul timpului – iar ele pot fi consultate.

---

[13] Pentru realismul socialist există referințe bibliografice relativ numeroase, consistente. S-a cercetat și s-a discutat, în diverse lucrări, despre realismul socialist în general, despre realismul socialist în România, despre realismul socialist în arhitectură, despre dimensiunea politică a realismului socialist etc. O lucrare recentă, dedicată în totalitate realismului socialist, cu o aplecare către înțelegerea fenomenului și către aspectele politice și teoretice ale curentului, este: Augustin Ioan, *Arhitectura (supra)realismului socialist* (București: Paideia, 2012). Un alt reper bibliografic solid în raport cu realismul socialist este: Irina Tulbure, *Arhitectură și urbanism în România anilor 1944-1960: constrângere și experiment* (București: Simetria, 2016). Două secțiuni ale acestei cărți ample ating, în mod direct, subiectul reprezentat de realismul socialist: „Realismul Socialist în arhitectură" și „Lupta împotriva Realismului Socialist".

[14] În legătură cu cvartalele există o serie de referințe bibliografice ce permit studierea subiectului. Arhitecți cu activitate didactică în învățământul superior de arhitectură precum Augustin Ioan, Ana Maria Zahariade sau Irina Tulbure au abordat acest subiect, în diverse cărți și articole. Într-un scurt articol intitulat „Arhitectura stalinistă în București" de exemplu, Augustin Ioan afirmă: „*Cvartalul este o unitate urbanistică sovietică, formată din patru străzi bordate de blocuri, rezultând o curte interioară a acestui ansamblu. Apartamentele sunt minimale (sub Existenzminimum modernismului occidental), dar fațadele blocurilor sunt monumentale, bogat decorate*". Sursa: Augustin Ioan, „Arhitectura stalinistă în București", *Atelier LiterNet*, 1 ianuarie 2013, https://atelier.liternet.ro/articol/12593/Augustin-Ioan/Arhitectura-stalinista-in-Bucuresti.html (accesat 31 mai 2023).

În raport cu profilul cărții de față, preocupă în primul rând semnalarea faptului că „realismul socialist” și respectiv „cvartalul” își pun amprenta asupra realizărilor constructive și de amenajare de spațiu din orașele din România și din zonele lor centrale, la începutul perioadei postbelice. Aceste modele se manifestă, cel mai pregnant, în prima parte a anilor 1950. Către finalul anilor 1950, influența acestor modele scade în mod considerabil, pe fondul adoptării și promovării altor modele, destul de diferite, orientate către modernism. În acest context, se poate afirma că „realismul socialist” și respectiv „cvartalul” sunt caracteristice, cu aproximație, în linii mari, pentru întreaga decadă a anilor 1950, deci pentru intervalul aproximativ 1950-1959. Ele sunt apreciabile, pe această cale, drept elemente identitare ale anilor 1950, în arhitectură și planificare urbană. Ele sunt reprezentative, ca modele de import sovietic, pentru modul în care a fost abordată arhitectura și planificarea urbană în anii 1950. Ele sunt, astfel, martori și repere identitare ale unei perioade în care influența sovietică a fost atât de pregnantă încât se poate vorbi, pentru anii 1950, de o aparentă „colonizare culturală sovietică”, inclusiv în arhitectură.

Influența celor două modele, anume „realismul socialist” și respectiv „cvartalul”, se face simțită, pe parcursul anilor 1950, în arhitectura marii majorități a construcțiilor și ansamblurilor ce se ridică în zonele centrale ale orașelor din România. **Către finalul anilor 1950, modelul estetic realist-socialist suferă o revizie** – iar aceasta constă în diminuarea considerabilă, uneori către dispariție, a dimensiunii decorative ce era, practic, atât de caracteristică acestei identități estetice. Această diminuare a dimensiunii decorative se manifestă mai ales prin simplificarea unor elemente de decorație (ancadramente, capiteluri), respectiv prin eliminarea totală a altora. Rezultatul de ansamblu este o scădere a abundenței decorative ce caracteriza, mai mult sau mai puțin, până la momentul acestei revizii, producția de arhitectură realist-socialistă. Revizia este motivată, în mod consistent, din punct de vedere economic: în ideea de a diminua costurile de construcție, prin scăderea cheltuielilor cu decorarea clădirilor. Există, în acest sens, și o implicare politică deloc neglijabilă, de la cel mai înalt nivel[15].

---

[15] Vezi capitolul „Un discurs funebru la căpătâiul realismului socialist” din: Ioan, *Arhitectura (supra)realismului socialist*, pp. 184-217.

Rezultă, pe această cale, un realism socialist ce poate fi etichetat sub denumirea de „**realism socialist epurat (de decorație)**". Acesta este caracteristic finalului anilor 1950 și face trecerea către un nou tip de abordare, ce se instalează în preajma anului 1960, pe baze moderniste. Este vorba despre ceea ce, uneori, într-unele surse, este catalogat drept „**modernism socialist**": adică o revenire la modernism, sau o nouă conjugare a modernismului, în contextul socialismului. Acest modernism socialist se afirmă și se consacră, ca mod de abordare dominant în arhitectură, în preajma anului 1960. Acest lucru se întâmplă nu numai în România, ci și în alte țări din așa-numitul „spațiu socialist" sau „bloc comunist" – precum U.R.S.S. și statele aflate în sfera sa de influență.

Modernismul socialist înlocuiește astfel, ca orientare și identitate estetică dominantă în arhitectură, realismul socialist. Termenul în sine, de „modernism socialist", nu este însă utilizat la scară largă, într-un mod consacrat, ca o sintagmă, la acel moment – precum fusese cazul „realismului socialist". El nu se utilizează, între aceste coordonate, nici ulterior, pe parcursul anilor în care această orientare estetică se află într-o poziție dominantă. Conform unor surse, termenul de „modernism" era oarecum evitat, din rațiuni ideologice[16].

Astfel, termenul de „modernism socialist" s-a afirmat și s-a consacrat, oarecum, doar în ultimii ani, în perioada postcomunistă. În timpul în care acest modernism socialist s-a practicat însă la scară largă, mai ales pe parcursul anilor 1960, s-au folosit alte denumiri pentru a-l indica – dar fără ca vreuna dintre denumiri să ajungă a se consacra la nivelul la care se consacrase denumirea de „realism socialist" de dinainte, ce caracterizase perioada anilor 1950. În acest context, termenul „modernism socialist" a fost considerat, de către autorul cărții de față, ca fiind unul adecvat pentru a indica această identitate estetică în discuție: o identitate estetică de factură modernistă, ce se manifestă în timpul socialismului, în perioada postbelică, mai ales în anii 1960.

Dacă realismul socialist fusese o orientare estetică de factură preponderent clasicizantă, modernismul socialist este o orientare estetică din multe puncte de vedere opusă, de factură modernistă. Iar dacă realismul socialist fusese practicat, în mod frecvent, în tandem cu „cvartalul", „modernismul socialist" se practică, în mod frecvent, în

---

[16] Un reper bibliografic relevant în acest sens este capitolul „Modernismul nenumit își intră în drepturi" din: Miruna Stroe, *Locuirea între proiect și decizie politică. România 1954-1966* (București: Simetria, 2015), pp. 92-135.

tandem cu „**microraionul**". Acesta din urmă, anume microraionul, este un alt mod, un alt model, o altă metodă, o altă teorie sau o altă formulă de abordare a configurării ansamblurilor de clădiri, diferit(ă) de cvartal. Dacă cvartalele vehiculau configurații oarecum tradiționale, de tip curte interioară adesea închisă sau semi-închisă, microraioanele vehiculează configurații deschise, explodate, ce sunt tributare conceptului de „**urbanism liber**".

Într-un anumit sens, dintr-o anumită perspectivă relaționată cu anumite definiții și accepțiuni ce au circulat și circulă în raport cu acești doi termeni, atât cvartalul cât și microraionul sunt unități de vecinătate, adică ansambluri de construcții, sau terenuri aferente unor ansambluri de construcții – cvartalul având o dimensiune mai mică decât microraionul, iar un microraion putând fi alcătuit din mai multe cvartale. Au circulat și circulă, însă, mai multe înțelesuri pentru cei doi termeni, iar definirea lor într-o manieră precisă este relativ problematică[17]. Lucrarea de față nu își propune însă, în contextul temei sale, să avanseze către o definire relativ precisă și completă a celor doi termeni.

În raport cu tema de cercetare și cu obiectivele prezentei cărți, principalul scop al menționării celor doi termeni este de a-i poziționa în postura de repere identitare ale practicii de arhitectură și planificare urbană din perioada postbelică, unde cvartalul ar fi un reper identitar al anilor 1950, iar microraionul un reper identitar al anilor 1960 – atât în ceea ce privește modul în care sunt configurate ansamblurile de clădiri, cât și în ceea ce privește imaginea caracteristică a acestor ansambluri: configurații de tip curte interioară pentru cvartale, respectiv configurații tributare conceptului de „urbanism liber" pentru microraioane. Asocierea dintre acești doi termeni și o anumită imagine caracteristică a lor este considerată, din perspectiva lucrării de față, ca fiind o chestiune relevantă din punct de vedere identitar, deși sensurile tehnice ale celor doi termeni nu subîntind neapărat o imagine caracteristică pentru aceștia. Imaginea oarecum caracteristică a cvartalului și respectiv imaginea caracteristică a microraionului, care sunt diferite, au rezultat mai mult din practică, pe fondul lucrului frecvent cu termenul de „cvartal" în momentul în care realismul socialist (cu favorizarea compozițiilor clasicizante) era orientarea

[17] Vezi subcapitolul „Cvartal, microraion, cartier, ansamblu" din capitolul „Modernismul nenumit își intră în drepturi" din: Stroe, *Locuirea între proiect și decizie politică*, pp. 99-107.

estetică dominantă, respectiv pe fondul lucrului frecvent cu termenul de „microraion” în perioada în care orientarea estetică dominantă este cea modernist-socialistă (care lucrează cu principiile urbanismului liber).

În această ordine de idei, „realismul socialist” și „cvartalul” ar fi elemente identitare ale anilor 1950, iar „modernismul socialist” și „microraionul” s-ar califica drept elemente identitare pentru perioada anilor 1960.

1.2. PERIOADA 1965-1989: „EPOCA NICOLAE CEAUȘESCU” SAU „EPOCA DE AUR”

Anul 1965 este un moment istoric important în cadrul perioadei postbelice. Este anul în care Nicolae Ceaușescu, în urma decesului lui Gheorghe Gheorghiu-Dej survenit în același an, preia funcția de „Secretar General” al Partidului Muncitoresc Român, devenind astfel conducătorul *de facto* al statului, prin prisma puterii pe care această funcție i-o oferea în sistemul de putere de la momentul respectiv – în care Partidul Muncitoresc Român era partidul unic, partidul-stat. Tot în anul 1965 are loc schimbarea numelui partidului-stat, din Partidul Muncitoresc Român (P.M.R.) în Partidul Comunist Român (P.C.R.). De asemenea, tot în 1965 se schimbă și numele republicii, din Republica Populară Română (R.P.R.) în Republica Socialistă România (R.S.R.). În același an 1965 este adoptată și o nouă Constituție a țării.

Toate aceste evenimente din anul 1965 marchează începutul unei noi etape în istoria României postbelice. Se sfârșește așa-numitul „regim Dej”, adică perioada în care Gheorghe Gheorghiu-Dej este personalitatea politică din vârful ierarhiei, și începe așa-numitul „regim Ceaușescu”, cu persoana lui Nicolae Ceaușescu în vârful acestei ierarhii. Această perioadă, pentru care s-au vehiculat și termenii de „Epoca Nicolae Ceaușescu” sau „Epoca de Aur”, începe în anul 1965 și se desfășoară până la revoluția din anul 1989, când are loc căderea regimului.

Termenul de „Epoca de Aur” a fost folosit cu precădere către finalul regimului Ceaușescu, pe fondul consolidării puterii lui Ceaușescu și pe fondul dezvoltării cultului personalității sale, în coordonate dictatoriale și naționaliste. Ar fi de precizat, în acest sens, că Nicolae Ceaușescu nu deținea, cel puțin din punct de vedere formal, la momentul preluării funcției de „Secretar General” al Partidului

Muncitoresc Român, adică în anul 1965, efectiv toată puterea în stat. Acapararea puterii de către Ceaușescu se produce, cel puțin la nivel formal, prin prisma titulaturilor și a funcțiilor sale, și după anul 1965. Astfel, anul 1967 este momentul în care Ceaușescu preia și funcția de „Președinte al Consiliului de Stat", iar în 1974 devine primul președinte al republicii, sub titulatura de „Președinte al Republicii Socialiste România".

Toate aceste evenimente istorice și aspecte de ordin politic reprezintă elemente de context pentru schimbările ce se produc, în perioada 1965-1989, și în domeniul arhitecturii și planificării urbane. Acestea influențează, uneori, în diverse moduri, felul în care s-au transformat zonele centrale ale orașelor din România, mergând pe diverse linii de cauzalitate, făcând diverse corelații. De exemplu, **dimensiunea consistent naționalistă a atitudinii și a politicii lui Nicolae Ceaușescu este un factor favorizant pentru dezvoltarea unei orientări estetice oarecum speciale în arhitectura românească postbelică: o orientare ce caută să ofere o expresie, în arhitectură, a specificității naționale – prin apel la tradiții și la elemente de patrimoniu apreciate ca fiind valoroase și reprezentative pentru identitatea națională a românilor, ca popor. În acest sens, una dintre caracteristicile cele mai pregnante și mai reprezentative ale acestei orientări estetice este apelul, pentru inspirație, la universul artei populare românești și lucrul, în consecință, cu modele selectate din arta și arhitectura tradițională de pe teritoriul României.**

Această orientare estetică se conturează și se afirmă în chiar primii ani ai regimului Ceaușescu, în cea de-a doua parte a anilor 1960. Ea se consacră în preajma anului 1970 și se dezvoltă, apoi, pe parcursul anilor 1970 și 1980, căpătând chiar anvergura unui „curent" și/sau aparența unui „stil", fiind practicată la o scară deloc neglijabilă. Iar în această afirmare, consacrare și manifestare a acestei orientări estetice, Nicolae Ceaușescu și dimensiunea naționalistă a politicii sale au jucat un rol aparent decisiv. În acest sens poate fi citat un extras din „Cuvântarea lui Nicolae Ceaușescu la Consfătuirea pe țară a lucrătorilor în construcții", din anul 1966, când Nicolae Ceaușescu ar fi afirmat că:

> *„Diversitatea ansamblurilor, a clădirilor şi chiar a elementelor de detaliu se va realiza cu succes numai prin îmbinarea a tot ce este mai înaintat şi preţios în arhitectura mondială, cu specificul local, cu tradiţiile, valorile artei naţionale româneşti. Avem convingerea că arhitecţii şi constructorii noştri, care şi-au dovedit capacitatea*

şi talentul, îşi vor afirma din plin spiritul de iniţiativă şi fantezia creatoare pentru a dezvolta şi îmbogăţi continuu arhitectura României socialiste cu amprenta sa originală, proprie epocii pe care o trăim”[18].

Se poate remarca, la nivelul limbajului utilizat de Ceaușescu, mai ales sintagma „specificul local”.

Apoi, în 1971, Ceaușescu afirmă că *„arhitecții au neglijat adesea tradițiile bogate și valoroase ale arhitecturii românești, specificul nostru național*”[19]*.* Aceste cuvinte critice sunt formulate la adresa situației din domeniul arhitecturii locuirii, fiind rostite în cadrul unei cuvântări de deschidere a unei conferințe a Uniunii Arhitecților din România. Ar fi de remarcat, aici, mai ales utilizarea sintagmei „specificul nostru național”.

Aceste două citate din Ceaușescu oferă câteva repere textuale elocvente pentru ceea ce par a fi indicații ale lui Ceaușescu pentru arhitecți, indicații la nivelul cărora se pot citi și câteva elemente și deziderate de natură estetică. Acestea ajung a fi înglobate, mai mult sau mai puțin, în respectiva orientare estetică ce se afirmă și se consacră în preajma anului 1970, care este preocupată de vehicularea unui anume „specific” în arhitectura românească și care privește, pentru inspirație, în mod special către zona artei populare[20]. Nu s-a consacrat, însă, vreun termen pentru a indica această orientare estetică…adică vreun termen care să fi intrat în limbajul mai mult sau mai puțin curent și care să se fi utilizat, apoi, la o scară relativ largă. Dintre toți termenii ce au fost și sunt vehiculați în acest sens ar fi de menționat, poate în primul rând, cel de „**arhitectură cu specific național**”. Acest termen conține două cuvinte-cheie reprezentative pentru orientarea estetică în discuție, anume „specific” și respectiv „național”.

Pe de o parte, termenul de „**specific**” deja a fost semnalat, la nivelul discursului lui Nicolae Ceaușescu, prin cele două formulări ale sale din 1966 și respectiv 1971, anume „specificul local” și respectiv „specificul nostru național”. El se regăsește, în uz, și la nivelul limbajului de specialitate din domeniul arhitecturii, fiind vehiculat de către unii

[18] Nicolae Ceaușescu, *apud* Stroe, *Locuirea între proiect și decizie politică*, pp. 140-141.

[19] Nicolae Ceaușescu, *apud* Ana Maria Zahariade, *Arhitectura în proiectul comunist. România 1944-1989* (București: Simetria, 2011), p. 60.

[20] Fațetele acestei orientări estetice sunt explorate, relativ complex, într-o carte de referință în acest sens, apărută în anul 1977: Mircea Lupu, *Școli naționale în arhitectură* (București: Editura Tehnică, 1977).

arhitecți. Poate că cel mai reprezentativ reper în acest sens, care marchează rolul central al termenului de „specific” în cadrul orientării estetice în discuție, este un articol intitulat „**Specificul în arhitectură**” ce apare în anul 1967 în paginile revistei de specialitate *Arhitectura*[21]. Articolul are o anumită anvergură programatică, de program estetic sau de manifest pentru această orientare estetică emergentă. El este semnat de către **arhitectul Nicolae Porumbescu** și de către **soția sa, arhitecta Maria Vaida-Porumbescu**. Cei doi soți se afirmă în prim-planul acestei orientări estetice în discuție. Aceștia folosesc, în cadrul articolului menționat, termenul de „**arhitectură specifică**”[22].

Pe de altă parte, termenul de „**național**” din sintagma „specific național” marchează preocuparea, la acel moment, pentru conturarea și practicarea unei arhitecturi de respirație națională, în contextul orientării naționaliste a politicii lui Nicolae Ceaușescu. Dar după cum se poate observa la nivelul acelorași două formulări atribuite lui Ceaușescu din anii 1966 și respectiv 1971, anume „specificul local” și respectiv „specificul nostru național”, pentru termenul de „specific” se folosește atât atributul de „național”, cât și cel de „**local**”. Pe această cale, orientarea estetică în discuție ar putea fi denumită și prin apel la termenul de „arhitectură cu specific local”.

Mai mult: un al treilea posibil atribut adecvat pentru „specific”, pe lângă cel de „național” și cel de „local”, ar fi cel de „**regional**”. Acesta este susținut mai ales la nivelul criticii de arhitectură, în cadrul breslei arhitecților, prin aprecierea orientării estetice în discuție ca o formă, cel puțin parțială, de **modernism regional** sau de **regionalism critic**. În această ordine de idei, pentru denumirea acestei orientări estetice s-ar putea folosi termenii de „arhitectură cu specific național”, „arhitectură cu specific local” sau „arhitectură cu specific regional”. Sau, pentru a grupa acești termeni, s-ar putea folosi formularea „arhitectură cu specific național/local/regional”.

Ca arhitecți, soții Porumbescu pot fi considerați ca fiind cei mai reprezentativi practicanți ai acestei orientări estetice, în arhitectura românească postbelică. Deși sunt și alți arhitecți ce accesează, în diverse moduri, această zonă a „arhitecturii cu specific”, fie el apreciabil drept „național”, „local” sau „regional”, Nicolae Porumbescu și Maria Vaida-

[21] Nicolae Porumbescu și Maria Vaida-Porumbescu, „Specificul în arhitectură”, *Arhitectura*, nr. 2 (1967): pp. 12-17.

[22] Porumbescu și Vaida-Porumbescu, „Specificul în arhitectură”, p. 12.

Porumbescu sunt atât deschizători de drumuri în cadrul acestui curent, cât și practicanți relativ devotați și longevivi ai acestui tip de arhitectură. Pe lângă semnarea respectivului articol „Specificul în arhitectură" din revista *Arhitectura*, care este un articol de referință la nivelul acestui curent, cu rezonanță de manifest, soții Porumbescu sunt responsabili, împreună sau separat, adesea în calitate de coautori sau în regim de colaborare, de proiectarea unora dintre primele și cele mai reprezentative **edificii încadrabile în acest curent**: casa de cultură din Suceava (proiectată și construită circa 1966-1969)[23], casa de cultură din Baia Mare (proiectată și construită circa 1967-1969)[24], palatul administrativ (sau așa-numitul „sediu politico-administrativ") din Botoșani (proiectat și construit circa 1968-1970)[25] etc.[26].

Alte lucrări de arhitectură ce pot fi considerate ca fiind ilustrative și reprezentative, cel puțin într-un mod parțial, pentru ceea ce se poate numi și drept „estetica specificului național, local sau regional în arhitectura românească postbelică" ar fi: palatul administrativ din Baia Mare (proiectat și construit circa 1968-1970, arhitect Mircea Alifanti și colectiv)[27] sau casa de cultură din Deva (construită. circa 1975, arhitect Cornel Florea). De asemenea, tematica „specificului în arhitectură" se manifestă și la nivelul restaurării de monumente, respectiv la nivelul sistematizării centrelor istorice ale

[23] A se vedea, în acest sens: Nicolae Porumbescu și Maria Vaida-Porumbescu, „Casa de cultură din Suceava", *Arhitectura*, nr. 4 (1969): pp. 34-49.

[24] Vezi: Nicolae Porumbescu și Maria Vaida-Porumbescu, „Casa de cultură a sindicatelor din Baia Mare", *Arhitectura*, nr. 1 (1970): pp. 52-57.

[25] A se vedea, în acest sens: Gheorghe Săsărman, „Sediu politico-administrativ județean-Botoșani", *Arhitectura*, nr. 1 (1973): pp. 23-27.

[26] Pentru cronologia acestor lucrări și pentru regimul lor de autorat se poate consulta, de exemplu: Mircea Grigorovschi, coord., *Nicolae Porumbescu. Omul și arhitectul* (Iași: Dana Art, 2014), pp. 116-128.

[27] A se vedea, în acest sens: Mircea Alifanti, „Baia Mare, sediul politico-administrativ al județului Maramureș", *Arhitectura*, nr. 6 (1972): pp. 19-30.

orașelor. Pot fi menționate, în acest sens, numele unor arhitecți precum Constantin Joja[28], Adrian Gheorghiu[29] sau Virgil Bilciurescu[30].

Fenomenul reprezentat de afirmarea și practicarea acestei arhitecturi cu specific național, local și/sau regional este apreciat, de către autorul cărții de față, ca având o importanță deosebită pentru tematica identitară – întrucât se lucrează, în acest caz, cu identitatea națională, care încearcă a fi transpusă în arhitectură, inclusiv cu implicarea factorului politic, de la cel mai înalt nivel (Ceaușescu)[31].

Același factor politic are o influență deloc neglijabilă în manifestarea unui alt fenomen relevant pentru tema cărții de față, pe parcursul „Epocii de Aur": proliferarea de centre civice, în zonele centrale ale orașelor din România[32]. Centre civice se realizaseră în câteva orașe românești și înainte de „Epoca de Aur", inclusiv în perioada interbelică, însă în „Epoca de Aur" se poate constata

---

[28] Se pot consulta, în acest sens, o serie de referințe bibliografice. Printre acestea: Constantin Joja, „Actualizarea tradiției urbane românești", *Arhitectura*, nr. 2 (1969): p. 32; Constantin Joja, *Actualitatea tradiției arhitecturale românești* (București: Editura Tehnică, 1984); Augustin Ioan, „Fenomenul Joja", capitol în *Arhitectura și puterea* (București: Agerfilm, 1992), pp. 61-68. Arhitectul Constantin Joja conduce, de exemplu, lucrările de restaurare ale Hanului lui Manuc din București – iar lucrarea este distinsă cu un premiu al Uniunii Arhitecților, în anul 1971. Sursa: Rodica Panaitescu, „Dicționar concis al arhitecților din București 1945-1990", în *De la Casa Scânteii la Casa Poporului. Patru decenii de arhitectură în București 1945-1989*, de Alexandru Panaitescu (București: Simetria, 2012), p. 269.

[29] A se vedea, în acest sens: Adrian Gheorghiu, „Prelucrări de arhitectură populară românească", *Arhitectura*, nr. 2 (1967): pp. 42-45; Adrian Gheorghiu, „Un specific românesc în arhitectura contemporană", *Arhitectura*, nr. 3 (1967): p. 3.

[30] A se vedea, în acest sens: Virgil Bilciurescu, „Sistematizarea centrelor istorice ale vechilor noastre orașe", *Arhitectura*, nr. 6 (1966): pp. 46-49.

[31] Despre centralitatea sau, dimpotrivă, marginalitatea acestei orientări estetice, la nivelul arhitecturii românești postbelice, în: Dana Vais, „The Productive Role of Margins. Architectural Discourse in the Late 1960s Romania", *studies in History and Theory of Architecture*, vol. 4 (2016): pp. 202-215. Sunt discutate, în cadrul acestui articol, în mod particular, cazurile arhitecților Nicolae Porumbescu și Mircea Alifanti.

[32] Se poate consulta, în acest sens: Augustin Ioan, „Romanian Civic Centers: A Showcase of Nationalism under Ceaușescu", în *Modern Architecture and the Totalitarian Project. A Romanian Case Study* (București: Institutul Cultural Român, 2009), pp. 185-198.

o intensificare considerabilă a construcției de centre civice, cu apariția multor centre civice noi, în zonele centrale ale multor orașe. Unul dintre factorii ce contribuie, în mod considerabil, la dezvoltarea acestui fenomen, în „Epoca de Aur", este constituit din cerințele lui Nicolae Ceaușescu pentru spații deschise relativ largi, în centrele orașelor, unde să se poată desfășura mitinguri politice și festivități de amploare, cu participarea unor mari mase de oameni. Aceste cerințe vin pe fondul unei anumite înclinații a lui Nicolae Ceaușescu spre ceremonial, al unui anumit gust al său pentru festivități, respectiv al unei importanțe deloc neglijabile pe care Ceaușescu o dă vizitelor sale în teritoriu. Aceste vizite, adesea prezentate ca „vizite de lucru", conțin, în mod frecvent, și ieșiri în spațiu public deschis – cazuri în care cadrul urban și scenografia spațiului sunt urmărite, de către Ceaușescu, în raport cu exigențele și așteptările sale[33].

În acest context, spațiile de tip „centru civic" corespund, destul de mult, cu cerințele lui Ceaușescu. Spațiile deschise relativ ample, de tip „piață publică", ce intră în mod tipic și frecvent în componența centrelor civice, servesc funcției de scenă pentru ceremonii, festivități, mitinguri și vizite ale conducătorului. Apoi, clădirile ce se conturează, în configurația centrelor civice, la nivelul fronturilor construite ce încadrează aceste spații de tip „piață publică", participă în mod frecvent la crearea unei ambianțe ce favorizează discursul politic adesea triumfalist – întrucât o mare parte dintre acestea sunt, pentru momentul respectiv, clădiri relativ noi, construite mai ales în perioada postbelică, în timpul regimului comunist, acestea fiind adesea prezentate ca „realizări" ale regimului sau ale „socialismului": sedii de instituții, clădiri cu funcțiune culturală, blocuri de apartamente etc.[34].

---

[33] Un reper bibliografic relevant în acest sens este: Sanda I. Ducaru, „Religia cincinală. Funcțiile sărbătorilor comuniste", în *Miturile comunismului românesc*, coord. Lucian Boia (București: Editura Universității București, 1995), pp. 172-180.

[34] Arhitectul Alex Răuță este autorul unei cărți de dată recentă ce explorează conexiunile dintre factorul politic și centrele civice: Alex Răuță, *Negocierea centrului civic. Arhitecți și politicieni în România secolului XX* (București: Editura Universitară „Ion Mincu", 2013). Același arhitect Alex Răuță semnează și un articol relativ amplu dedicat centrelor civice, într-un volum colectiv de dată recentă ce se remarcă prin preocupări identitare consistente în raport cu moștenirea construită a perioadei comuniste: Alex Răuță, „Fascinația centrului civic. Trei perspective actuale", în *Uzina de fapte și alte povestiri (nemărturisite)*, coord. Alina Șerban (București: Asociația Pepluspatru, 2017), pp. 6-31. Un alt articol al lui Alex Răuță, în care este abordat același subiect al centrelor civice, este: Alexandru Răuță, „Civic Centers under

Mai exact, fondul construit ce intră în mod uzual în componența centrelor civice din orașele românești este alcătuit din locuințe colective, sub forma blocurilor de apartamente, plus diverse construcții reprezentative și dotări: clădiri de birouri pentru diverse instituții (la nivelul cărora se remarcă mai ales așa-numitele „sedii politico-administrative"), clădiri destinate activităților socio-culturale (la nivelul cărora se remarcă mai ales așa-numitele „case de cultură"), clădiri cu funcțiune comercială (dintre care se remarcă mai ales așa-numitele „magazine universale") etc. Uneori, funcțiunea comercială este satisfăcută și prin diverse spații comerciale și magazine ce sunt amplasate în cadrul blocurilor de apartamente, adesea la parterul acestora. De asemenea, în componența centrelor civice intră, uneori, și construcții pentru cazare și alimentație publică – adesea grupate sub forma unor hoteluri ce înglobează și restaurante, cafenele sau baruri.

Practic, pe scurt, centrele civice sunt ansambluri de locuințe și dotări – unde dotările fie sunt integrate locuințelor, fie sunt găzduite în clădiri dedicate. Dotările din centrele civice, cât mai ales clădirile dedicate ce le găzduiesc, sunt adesea caracterizate printr-un nivel relativ crescut de reprezentativitate la nivelul orașului și al comunității – iar acest atribut de reprezentativitate este intrinsec legat de un alt atribut caracteristic centrelor civice, anume centralitatea lor la nivelul organismului urban. În mod definitoriu, centrele civice sunt ansambluri cu caracter central, construite în centrele orașelor, în zonele centrale ale orașelor. Există de altfel și centre civice în așezări rurale, iar termenul de „centru civic" este aplicabil și așezărilor rurale[35] – dar

---

Ceaușescu's Rule. The Failure to Articulate a Professional Discourse", *studies in History and Theory of Architecture*, vol. 1 (2013): pp. 105-119. Parcurgerea acestor referințe bibliografice semnate de către Alex Răuță a permis contextualizarea politică a fenomenului construcției de centre civice, în perioada comunistă, în România. Acest lucru s-a dovedit util, apoi, în interpretarea de natură identitară a centrelor civice – la nivelul căreia s-a conturat, în mod consistent, o amprentă identitară de factură politică.

[35] Relevantă, în acest sens, este lucrarea: Cosma Jurov, *Centre civice* (București: Editura Tehnică, 1979). Cartea are un subtitlu ce fixează aria tematică abordată: *Contribuții la definirea și conceperea unor tipuri de centre civice multifuncționale pentru viitoarele orașe mici*. Sunt avute în vedere, așadar, în mod direct, „viitoarele orașe mici" – deci nu toate orașele. Aceste „viitoare orașe mici" sunt, practic, localități rurale gândite pentru a fi transformate în localități urbane mici. La acest nivel, centrele civice joacă rolul de catalizatori ai trecerii de la rural la urban.

această ipostază nu intră în plaja de preocupări a cărții de față, în raport cu tema sa.

După cum indică și termenul în sine, de „centru civic”, acesta este un centru al unei „civități”, al unei comunități – care poate fi deopotrivă de tip rural sau urban. Astfel, centrul civic poate fi înțeles, dintr-un punct de vedere geografic, ca având o poziție centrală la nivelul unei localități sau la nivelul zonei centrale a unei localități, în speță un oraș. De asemenea, centrul civic poate fi înțeles și ca fiind principalul reper al respectivei comunități, centrul său, elementul său cel mai reprezentativ, unde se concentrează o parte consistentă și reprezentativă din activitățile și energiile comunității. Pe această cale, un centru civic se califică, prin aceste caracteristici ale sale, ca un „element identitar” de prim rang pentru o comunitate, pentru un oraș, respectiv pentru zona centrală a unui oraș.

Termenul de „centrul civic” este, de altfel, un termen complex, cu multiple accepțiuni și potențiale înțelesuri. Definirea sa mai elaborată, în contextul acestei complexități ce îl caracterizează, nu se înscrie însă în prioritățile cărții de față, în raport cu tema sa. Contează, aici, în primul rând acele aspecte ale centrelor civice ce angrenează aspecte de ordin identitar, respectiv elemente identitare. În acest sens, pe de o parte, ideea însăși de „centru civic”, respectiv centrul civic ca terminologie și ca tipologie de spațiu, ajung a fi adesea asociate, în primul rând, cu perioada comunistă, eventual cu „Epoca de Aur” (ca parte componentă a perioadei comuniste) – deși centrele civice nu sunt o apariție efectiv nouă în contextul acestei perioade. Pe de altă parte, diversele centre civice ce se realizează în perioada comunistă se afirmă drept unele dintre cele mai marcante repere ale acestei perioade, ceea ce le-ar califica și în postura de „elemente identitare” ale acestei perioade, ca mărci identitare ale perioadei comuniste și, mai ales, ale „Epocii de Aur”. Ele își pun amprenta, într-un mod adesea marcant, asupra zonelor centrale ale orașelor în care se construiesc.

În acest sens, construirea de centre civice presupune, în perioada comunistă și mai ales în „Epoca de Aur”, intervenții relativ consistente pe anumite situri urbane centrale, care sunt adesea reconfigurate pentru a primi construcții noi. Acest lucru înseamnă, uneori, că respectivele situri ajung a fi restructurate sau transformate într-un mod relativ radical. Se operează modificări, uneori, inclusiv la nivel de tramă stradală – iar demolările de fond construit vechi sunt, uneori, consistente. În locul construcțiilor ce se demolează – care nu sunt aproape niciodată de proveniență postbelică, adică din timpul

perioadei comuniste, deci asociabile cu regimul comunist – se construiesc clădiri noi ce poartă, adesea, amprenta identitară a perioadei și a regimului.

Uneori însă, centrele civice realizate în timpul perioadei comuniste înglobează și unele construcții realizate înainte de perioada comunistă, cum ar fi unele sedii de instituții construite în perioada monarhiei, însă aceste situații sunt relativ rare. Majoritatea clădirilor ce intră în componența centrelor civice ce se realizează în perioada comunistă – și mai ales în „Epoca Nicolae Ceaușescu" a acestei perioade – sunt de proveniență postbelică. În mod frecvent, acestea se construiesc în mod special pentru a intra în componența respectivelor centre civice, cu ocazia operațiunilor de sistematizare a siturilor dedicate centrelor civice, ca parte integrantă din aceste ansambluri urbane cu caracter central.

Aceste aspecte contribuie, în mod decisiv, la **reprezentativitatea centrelor civice pentru perioada comunistă, pentru „Epoca de Aur" (ca parte a perioadei comuniste), sau pentru perioada postbelică. Alături de ansamblurile de tip „centru civic" în sine, comparabil de reprezentative sunt, pentru aceleași perioade, și câteva dintre tipurile de construcții ce intră, în mod frecvent, în componența centrelor civice. În această categorie se afirmă, mai ales, așa-numitele „sedii politico-administrative", așa-numitele „case de cultură" și așa-numitele „magazine universale"**. Denumirile în sine ale acestor tipuri de construcții trimit către perioada comunistă – întrucât acestea se folosesc, în mod uzual și specific, în această perioadă. Ele pot fi apreciate, pe această cale, drept mărci identitare ale perioadei comuniste…sau elemente identitare ale acesteia. Ele se înscriu, de asemenea, în ceea ce poate fi catalogat drept „arhitectură reprezentativă" (de reprezentare)[36].

În ceea ce privește **sediile politico-administrative**, acestea sunt clădiri de birouri pentru administrație și pentru partidul unic (P.C.R.). Ele sunt, practic, niște palate administrative în care sunt găzduite și birouri ale partidului. Termenul de „palat administrativ", prezent deja

[36] Despre arhitectura reprezentativă a perioadei și despre câțiva dintre arhitecții implicați în proiectarea acesteia, în: Horia Mihai-Coman, „Intervenţii postbelice (1944-1989) în zonele centrale ale unor oraşe româneşti. Arhitectura reprezentativă. Arhitecţii" / „Post-War Interventions (1944-1989) in the Central Areas of Some Romanian Cities. Representative Architecture. The Architects", *Transsylvania Nostra*, nr. 2 (2019): pp. 47-57.

în limbajul curent încă din perioada interbelică, este de altfel folosit, uneori, și pentru acest gen de clădiri ale perioadei postbelice – însă termenul specific, ce evocă realitatea postbelică într-un mod mai fidel și mai elocvent, este cel de „sediu politico-administrativ". Această denumire surprinde, în mod direct și explicit, structura duală a acestui tip de clădire: ca sediu atât al administrației, cât și al partidului.

Această găzduire a sediului partidului unic alături de sediul administrației dintr-o localitate, în speță un oraș sau un municipiu, este un aspect ce nu caracterizase așa-numitele „palate administrative" din perioada interbelică, de dinainte de regimul comunist. Acestea nu fuseseră concepute pentru a găzdui și birouri de partide politice, pe lângă birouri aferente administrației. Asocierea dintre partid și administrație, la nivel de sediu, este un aspect de noutate în perioada postbelică. Acesta este specific regimului comunist consolidat, unde scena politică ajunge a avea un singur partid: P.M.R./P.C.R. Pe fondul emancipării acestui partid „muncitoresc" sau „comunist" ca partid unic și partid-stat, cu rol central la nivel decizional, în sistemul de putere al republicii, se ajunge la practica de a grupa, în cadrul aceleiași clădiri, birouri pentru administrație și birouri pentru partid – iar denumirea ce este utilizată pentru acest gen de clădire este cea de „sediu politico-administrativ".

Pe această cale, sediul politico-administrativ este un tip de construcție specifică perioadei comuniste. Este o tipologie funcțională nouă, fără precedent până la acel moment. Sediul politico-administrativ este, astfel, ca tipologie, o mărturie a contopirii dintre administrație și partidul unic, în perioada comunistă. El este, pe această cale, dintr-o perspectivă identitară, un simbol al contopirii dintre autoritatea administrativă și cea politică, respectiv dintre stat și partid, în perioada comunistă. Unele sedii politico-administrative exprimă chiar, la nivelul configurației volumetrice a obiectului de arhitectură, acest dualism administrație–partid. Un exemplu elocvent în acest sens ar fi sediul politico-administrativ din Botoșani, al cărui fațadă principală acomodează două întrări ce primesc tratări echivalente, una fiind destinată accesului în zona administrativă a clădirii, iar cealaltă deservind zona dedicată birourilor filialei de partid din respectivul oraș.

În acest context, un număr relativ considerabil de orașe ale României primesc, în timpul perioadei comuniste și mai ales în timpul „Epocii de Aur", astfel de „sedii politico-administrative", ca clădiri noi. Acestea sunt clădiri reprezentative, de prin rang la nivelul orașului. Ele grupează principalele instituții administrative dintr-un oraș, la nivel

local și/sau județean, alături de filiala locală și/sau județeană a partidului, din acel oraș. Ele sunt asociabile, în termeni actuali, cu sediile aferente primăriilor și consiliilor locale (la nivel local), respectiv cu sedile aferente prefecturilor și consiliilor județene (la nivel județean). Elementul distinctiv însă, ce le diferențiază de primăriile sau prefecturile actuale, este prezența sediului filialelor de partid, în cadrul aceleiași construcții. Iar printre denumirile ce se folosesc, în perioada comunistă, în limbajul curent, pentru a indica aceste construcții și instituțiile pe care acestea le găzduiesc se pot remarca unele denumiri ce poartă o anumită amprentă identitară a perioadei: „județeana de partid” (pentru filiala județeană a P.C.R.), „comitetul municipal”, „consiliul județean” etc.

Pe fondul reprezentativității ce le caracterizează, astfel de sedii politico-administrative se construiesc în zonele centrale ale unor orașe, fiind adesea integrate în cadrul unor ansambluri urbane cu caracter central, de tip „centru civic”. Un moment important, ce acționează ca factor stimulator pentru construcția de noi sedii politico-administrative în țară, este **reforma administrativă din anul 1968**, în urma căreia o parte din orașele sau municipiile României sunt ridicate la rangul de reședințe de județ[37]. Emanciparea, în această postură, a unor orașe din țară se traduce, adesea, prin afirmarea intenției de a construi, în fiecare dintre acestea, câte un sediu politico-administrativ care să găzduiască noile instituții, de rang superior, ale orașului. Când acestea se construiesc, ele devin și embleme ale noului statut administrativ al respectivelor orașe, a căror ridicare în rang devine asociabilă cu sediul politico-administrativ, ca o clădire nouă realizată în timpul regimului comunist – iar acest aspect are relevanță la nivelul discuției în plan identitar.

În ceea ce privește **casele de cultură**, acestea sunt, practic, niște centre culturale găzduite în cadrul unor clădiri dedicate. Ele sunt indicate, adesea, drept „dotări socio-culturale” – fiindu-le așadar atribuite atât o funcțiune culturală, cât și una socială. Ele sunt, practic, niște spații de evenimente și spectacole cu tematică adesea culturală, în care se întâlnesc grupuri de oameni și unde are loc, pe această cale, socializarea. Principalul spațiu al caselor de cultură, ce susține acest

[37] Reforma administrativă din 1968 are loc pe baza unui act normativ, la nivel de lege. Referința: Marea Adunare Națională, „Legea nr. 2 din 16 februarie 1968 privind organizarea administrativă a teritoriului Republicii Socialiste România”, *Buletinul Oficial*, nr. 17 (17 februarie 1968).

profil funcțional, este sala. Pentru acest gen de clădiri, de dimensiuni mai mari sau mai mici, circulă în perioada comunistă și denumirile de „cămin cultural" sau „club muncitoresc", însă denumirea de „casă de cultură", cu sau fără atributul „a sindicatelor", este cea mai răspândită și cea mai reprezentativă la nivelul întregii perioade. Ea este așadar specifică perioadei și, deci, asociabilă perioadei[38].

Pe lângă denumirea de „casă de cultură", cea de „casă de cultură a sindicatelor" surprinde poate și mai bine specificul perioadei, prin angrenarea termenului „sindicate" – în condițiile în care aceste case de cultură aparțineau în mod frecvent de sindicate, iar sindicatele sunt, prin prisma forței și a relevanței lor considerabile la nivelul societății în perioada comunistă, o marcă identitară a culturii comuniste și a regimului comunist. Pe lângă terminologia aceasta în sine, de „casă de cultură" sau „casă de cultură a sindicatelor", edificiile în sine ale caselor de cultură pot fi apreciate drept elemente identitare ale perioadei comuniste, ale „Epocii de Aur", sau ale perioadei postbelice.

În sfârșit, al treilea tip de construcție ce poartă o anumită amprentă identitară a perioadei comuniste și care intră, în mod frecvent, în componența centrelor civice realizate în această perioadă este, alături de „sediul politico-administrativ" și de „casa de cultură", așa-numitul „**magazin universal**". Această denumire este folosită în cazul magazinelor de mari dimensiuni, care sunt amplasate în centrele orașelor și care comercializează o gamă largă de produse. Un oraș are, în mod uzual, un singur așa-zis „magazin universal", iar acesta este principalul magazin al orașului, fiind amplasat în zona centrală.

Practic, magazinul universal este, ca tipologie, un supermagazin asemănător cu ceea ce, în alte culturi, poartă denumirea de *supermarket*, *department store* sau *grand magasin*. În spațiul socialist, inclusiv în România, termenul care se folosește în mod uzual pentru

---

[38] Numeroase case de cultură sunt prezentate, de exemplu, în paginile revistei *Arhitectura* din perioada comunistă – adesea prin intermediul unor articole dedicate ce marchează, în mod frecvent, inaugurarea unor astfel de obiective. La nivelul bibliografiei pe acest subiect al caselor de cultură se remarcă și un articol retrospectiv dedicat acestora, scris în perioada postcomunistă: Irina Tulbure, „Ce este astăzi o casă de cultură", în *Uzina de fapte și alte povestiri (nemărturisite)*, coord. Alina Șerban (București: Asociația Pepluspatru, 2017), pp. 46-73. Este un articol relativ amplu, bogat în informații și în aprecieri critice, semnat de către arhitecta Irina Tulbure, ce oferă o perspectivă contemporană asupra acestui program de arhitectură emblematic pentru perioada comunistă.

acest tip de magazin este acest „magazin universal". În cazul acestor tipuri de magazine ce se construiesc în orașele din România în perioada comunistă, denumirea de „magazin universal" este, în mod tipic, urmată de un nume relevant, din punct de vedere cultural și identitar, pentru orașul în care magazinul se află: magazinul universal „Cozia" din Râmnicu Vâlcea, magazinul universal „Dumbrava" din Sibiu, magazinul universal „Moldova" din Iași etc.

Dintr-o perspectivă identitară, alături de denumirea în sine a acestor construcții, un alt aspect ce contribuie la reprezentativitatea magazinelor universale pentru perioada comunistă este asocierea lor cu tipul de comerț practicat în această perioadă, anume comerțul de stat. Magazinele universale au, în acest sens, la nivel propagandistic, rolul de a susține retorica partidului și a statului privind performanțele regimului în zona comerțului și a producției, prin prisma produselor ce sunt afișate la rafturile și în vitrinele acestor magazine de prim rang. Magazinele universale sunt perceptibile, pe această cale, într-o citire cu valențe identitare, drept veritabile vitrine de expunere a realizărilor regimului. Asocierea lor cu perioada comunistă sau socialistă, pe toate aceste planuri și nu numai, fac din magazinele universale unele dintre cele mai pregnante repere ale acestei perioade. Ele sunt reprezentative mai ales pentru așa-numita „Epocă de Aur", adică pentru perioada aferentă regimului lui Nicolae Ceaușescu, atunci când se construiește cea mai mare parte a magazinelor universale de pe teritoriul României, respectiv atunci când propaganda privind realizările regimului atinge cote foarte ridicate[39].

„Epoca de Aur" este marcată, la nivel constructiv, în zonele centrale ale orașelor României, în mod special de construcția de sedii politico-administrative, case de cultură, magazine universale și blocuri de apartamente. Acestea sunt uneori grupate în ansambluri de tip „centru civic", alteori nu. Construcțiile noi apar, adesea, cu prețul dispariției unor construcții mai vechi ce sunt eliminate, prin demolare, de pe siturile destinate pentru a primi aceste construcții noi. Se demolează, aproape în exclusivitate, construcții de dinainte de perioada postbelică, construite în afara regimului comunist. Multe dintre acestea

[39] Numeroase magazine universale ajung a fi prezentate în presa vremii. O sursă bibliografică recentă, ce explorează și fațete identitare ale magazinelor universale, este: Laura Popa-Florea, „Magazinul universal. Martor în procesul de rescriere al orașelor românești", în *Uzina de fapte și alte povestiri (nemărturisite)*, coord. Alina Șerban (București: Asociația Pepluspatru, 2017), pp. 74-101.

sunt construcții relativ uzuale, relativ minore, relativ modeste, cu valoare adesea ambientală. Unele sunt însă construcții mai speciale ce s-ar înscrie, conform uzanțelor actuale, în categoria monumentelor istorice, fiind apreciabile drept valori din mai multe puncte de vedere (valoare istorică, valoare arhitecturală, valoare artistică, valoare memorială etc.)[40].

Acest fenomen al înlocuirii unui fond construit vechi cu un fond construit nou are o însemnătate considerabilă în plan identitar: întrucât dispar unele clădiri ce poartă diverse semnificații și relevanțe identitare, iar în locul lor apar clădiri noi, cu profil identitar mai mult sau mai puțin diferit. Dispar, de exemplu, întregi fragmente de zonă comercială veche, alcătuită în mod tipic din case negustorești cu prăvălii la parter, asamblate în front continuu, în zonele centrale. În locul lor apar, adesea, blocuri de apartamente ce acomodează spații comerciale la parter, plus alte tipuri de construcții (clădiri de birouri, construcții socio-culturale, construcții pentru cazare și alimentație publică etc.). Caracterul zonelor afectate se modifică, uneori, în moduri considerabile, chiar radicale – cu toate implicațiile identitare asociabile[41].

Se ajunge, uneori, ca areale relativ mari din zonele centrale să fie consistent transformate, chiar restructurate. Fenomenul este indicat, în mod frecvent, prin apel la termenul de **„sistematizare"**. Acesta manifestă o tendință generală de intensificare și de acutizare, în timp, dinspre începutul „Epocii Nicolae Ceaușescu", către finalul acesteia. Doi factori cu rol stimulator în acest sens sunt **legea sistematizării din**

[40] Anvergura demolărilor atinge, către finalul anilor 1980, un nivel considerabil. Fenomenul ajunge în atenția unor organizații internaționale precum UNESCO și Europa Nostra. El este documentat, în mod remarcabil, de către istoricul Dinu C. Giurescu, prin intermediul unei cărți apărute în afara României, în anul 1989. Cartea se constituie și într-un protest la adresa demolărilor. Referința bibliografică în discuție este: Dinu C. Giurescu, *The Razing of Romania's Past* (Washington, D.C.: International Council on Monuments and Sites, United States Committee, 1989).

[41] Despre aspectele punctate în cadrul acestui paragraf, mai pe larg, în: Horia Mihai-Coman, „Communist-Era Developments in Romanian Town Centers – Issues of Identity and Cultural Relevance", *Acta Technica Napocensis: Civil Engineering & Architecture*, vol. 62, nr. 1 (2019): pp. 54-59.

1974[42] și **cutremurul din 1977**. Pe de o parte, legea sistematizării din 1974 creează un cadru propice pentru intervenții relativ consistente pe situri urbane deja construite, inclusiv în zonele centrale. Pe de altă parte, cutremurul din 1977 lasă în urma sa numeroase construcții și grupuri de construcții mai mult sau mai puțin avariate, unele dintre ele prăbușite, ale căror situri se afirmă în lista de priorități pentru sistematizare[43].

Cutremurul din 1977 nu afectează însă, în moduri asemănătoare, toate orașele țării și zonele lor centrale. Orașele din Transilvania, de exemplu, sunt afectate mai puțin, spre deloc. În schimb, orașele din Moldova, Muntenia și Oltenia suferă avarii mai consistente – astfel că acestea ajung a atrage, în ansamblu, după cutremur, operațiuni de sistematizare mai multe și mai extinse în zonele lor centrale, cu transformări mai mult sau mai puțin acute ale acestor zone centrale. Pe aceste căi și nu numai, finalul perioadei postbelice găsește o mare parte din zonele centrale ale orașelor din România în șantier, sau pe final de șantier, sau în primii ani de după finalizarea șantierului, cu unele construcții încă neterminate, respectiv cu unele spații încă nefinalizate din punct de vedere al amenajării.

2. PERIOADA POSTCOMUNISTĂ (1989-PREZENT)

Căderea regimului comunist, în urma revoluției din decembrie 1989, este un eveniment de ruptură și de reorientare a societății românești pe multiple planuri, inclusiv la nivel identitar, cu reverberații inclusiv în ceea ce privește arhitectura și urbanismul din zonele

---

[42] Vezi: Marea Adunare Națională, „Legea nr. 58 din 29 octombrie 1974 privind sistematizarea teritoriului şi localităţilor urbane şi rurale", *Buletinul Oficial*, nr. 135 (1 noiembrie 1974).

[43] Situația din București este prezentată, retroactiv, într-un mod relativ consistent, de către arhitectul Alexandru Panaitescu, în: Alexandru Panaitescu, *De la Casa Scânteii la Casa Poporului. Patru decenii de arhitectură în București 1945-1989* (București: Simetria, 2012), pp. 174-183.

centrale ale orașelor. Trecerea de la totalitarism la democrație, sau de la economia de stat la economia de piață, cu reapariția inițiativei și a proprietății private, sunt doar o parte din aspectele postdecembriste ce se răsfrâng și asupra dimensiunii identitare a zonelor centrale ale orașelor.

În acest context, unul dintre cele mai marcante fenomene legate de mediul construit, ce se manifestă la începutul perioadei postdecembriste în zonele centrale ale orașelor din România, este **suspendarea sau abandonarea multor șantiere ce se aflau în execuție la momentul căderii regimului comunist, care le finanțase până atunci**. În contextul haosului din timpul revoluției și din primii ani de după revoluție, o mare parte din șantiere nu mai primesc finanțare, iar o mare parte din construcțiile începute și nefinalizate rămân în această stare, pentru un timp deloc neglijabil uneori, de câțiva ani. **Acest fenomen generează un tip de peisaj urban ce a devenit oarecum caracteristic anilor 1990: un peisaj al abandonului, cu accente sumbre și dezolante**. El poate fi întâlnit inclusiv în zonele centrale ale unor orașe, chiar și în capitala București, unde centrul civic nu era complet finalizat în decembrie 1989. Prin prisma imaginilor puternice pe care le vehiculează, acest tip de peisaj este, într-o citire de factură identitară, una dintre emblemele anilor 1990 la nivel de fond construit.

Apoi, un alt fenomen postdecembrist căruia i se poate asocia o anumită dimensiune identitară este apariția de mici construcții pentru comerț, cu aspect provizoriu, ce găzduiesc o parte din noile firme înființate după revoluție, în contextul unei economii devenite libere. Acestea se amplasează pe trotuare, în spațiile publice mai largi sau mai strâmte, pe lângă clădiri. Aceste chioșcuri și buticuri devin și ele, dintr-un anumit punct de vedere, embleme ale începutului perioadei postcomuniste, fiind adesea asociate cu anii 1990.

De asemenea, tot în planul funcțiunii comerciale se manifestă un alt fenomen cu valențe identitare: apariția, la nivelul fațadelor clădirilor și pe lângă acestea, a afișelor și a panourilor publicitare vehiculând firme particulare, proaspăt înființate sau apărute după revoluție. Aceste elemente de publicitate stradală și de fațadă ajung a schimba, în moduri uneori pregnante, imaginea unor spații și a unor fațade. Ele ajung, cu timpul, să vehiculeze *brand*-uri internaționale ce iau locul, treptat, acelor denumiri comerciale cu valență identitară ale perioadei comuniste (Romarta, Materna etc.).

Unele magazine se modernizează, intervenindu-se la nivelul fațadelor acestora nu numai prin adiții publicitare, ci chiar prin modificarea elementelor constitutive ale fațadelor, cu materiale noi, diferite de cele originale. În acest proces sunt prinse, în mod particular, și acele „magazine universale” ale perioadei comuniste, ale căror fațade ajung a fi transformate uneori radical. Acestor mari magazine li se schimbă, adesea, și denumirile originale. **Se renunță, treptat, la eticheta de „magazin universal” pentru denumiri de tipul „centru comercial”, „*shopping center*” sau chiar „*mall*”**. Spațiile de tip „*mall*” sunt, adesea, construcții noi sau preponderent noi. Ca centre comerciale de mari dimensiuni, acestea sunt însă, uneori, și vechi magazine universale cărora, în urma unor intervenții adesea catalogate drept „conversii” sau „modernizări”, li se asociază eticheta de „*mall*”. Un exemplu în acest sens ar fi actualul „Moldova Mall” din Iași, rezultat al modernizării postdecembriste a fostului „Magazin Universal Moldova”.

Totuși, majoritatea dotărilor de tip „*mall*” sunt construcții în mare parte noi ce se regăsesc, mai rar totuși, în arealele aferente zonelor centrale ale orașelor. Atunci când acestea se regăsesc totuși în zonele centrale, se întâmplă ca ele să fie, uneori, vechi „magazine universale” devenite „*mall*”-uri. Oricum, denumirea de „magazin universal” iese din uz pe parcursul perioadei postcomuniste. Această ieșire din scenă a „magazinului universal” și intrarea în scenă, în locul lui, a „*mall*”-ului, ca centru comercial de prim rang al unui oraș și eventual al zonei sale centrale, este un fenomen relevant din punct de vedere identitar. Se estompează sau dispare, astfel, ceea ce poate fi apreciat drept un element identitar al perioadei comuniste, anume „magazinul universal” – iar locul său este luat de „*mall*”, care ar fi corespondentul său pentru perioada postcomunistă – deși cele două tipologii nu sunt chiar echivalente, ci doar destul de asemănătoare.

„*Mall*”-urile sunt, de altfel, unele dintre cele mai reprezentative și mai marcante repere constructive ale perioadei postcomuniste. Dacă magazinele universale se regăseau în ipostaza unor vitrine de expunere a realizărilor regimului (comunist) în zona de producție și comerț, *mall*-urile pot fi percepute drept scene ale conectării României la comerțul internațional.

Din gama fenomenelor cu relevanță identitară ce se desfășoară în perioada postcomunistă în zonele centrale ale orașelor din România, la nivelul fondului construit și al spațiului amenajat, ar mai fi de menționat și așa-numitele **„reabilitări” de fond construit și de spațiu public**. Acestea afectează, adesea, și produse ale perioadei comuniste în

materie de fond construit și spațiu public, ca de exemplu blocuri de apartamente sau piețe publice. Anvergura uneori consistentă la care se ajunge cu astfel de reabilitări conduce către transformarea uneori semnificativă a imaginii de arhitectură a construcțiilor și a spațiilor afectate.

În cazul construcțiilor de tipul blocurilor de apartamente de exemplu, reabilitarea înseamnă, în mod uzual, termoizolarea la exterior a blocurilor. Se modifică, astfel, fațadele. Apar game coloristice adesea noi, iar tonalitățile originale de gri ajung a fi înlocuite, în mod frecvent, de culori pastelate, așa-zis „vesele". Dispar uneori, în urma reabilitărilor, și unele detalii arhitecturale originale. În efect, multe blocuri de apartamente își schimbă, în moduri uneori consistente, imaginea ce o expun spațiului public. Se ajunge, către anul 2020, ca imaginea tipică a blocului de apartamente construit în perioada comunistă să fie mai degrabă cea rezultată în urma unei reabilitări postcomuniste, iar acest aspect este echivalent cu o transformare identitară (chiar dacă nu neapărat fundamentală) a acestui grup de construcții.

În cazul spațiilor publice de tip piață, reabilitările produc uneori, de asemenea, transformări consistente. În mod frecvent, aceste reabilitări antrenează alterări ale materialului original, chiar alterări ale compozițiilor originale. Se schimbă, adesea, finisajele la nivel de pavaj – dar se modifică, uneori, și configurațiile spațiilor, prin apariția unor jardiniere noi, a unor fântâni noi etc. Se schimbă, uneori, în mod firesc de altfel, și modurile în care astfel de spații sunt utilizate, percepute și apropiate de către populație[44].

---

[44] Un studiu relevant în acest sens, ce vizează centrul civic din Ploiești, este întreprins de către arhitecții Alex Axinte și Cristi Borcan, de la studioul de arhitectură studioBASAR. Studiul este prezentat în cadrul unui volum colectiv. Referința în discuție este: studioBASAR, „Situația propusă. Situația existentă. Centrul civic Ploiești: macheta de fapte și întâmplări", în *Uzina de fapte și alte povestiri (nemărturisite)*, coord. Alina Șerban (București: Asociația Pepluspatru, 2017), pp. 32-45.

PARTEA A II-A – SITUAȚIA LA NIVELUL ORAȘULUI SATU MARE

3. DELIMITAREA ZONEI DE STUDIU, ÎN CADRUL TERITORIULUI ORAȘULUI SATU MARE

Conform documentației de tip P.U.G., elaborată în anul 2014 și aflată în vigoare la momentul realizării cercetării ce a condus la cartea de față[45], zona centrală a orașului/municipiului Satu Mare se întinde pe ambele maluri ale râului Someș (vezi figura 3.1). Zona centrală delimitată prin intermediul acestei documentații de tip P.U.G. se situează, în cea mai mare parte a sa, la nord de râu. La sud de râu se află o parte mai mică din arealul aferent zonei centrale – iar aceasta corespunde unei părți mai noi a orașului, care s-a dezvoltat cu precădere în perioada postbelică (atât în perioada așa-zis „comunistă", cât și în cea postcomunistă).

Pe de altă parte, nucleul istoric al orașului se află la nord de Someș. Acest lucru este confirmat de situarea așa-numitei „zone istorice protejate" (anume centrul istoric al orașului) la nord de Someș, în integralitatea sa – conform aceleiași documentații P.U.G. aferente municipiului Satu Mare. Prin comparație, „zona centrală" (ca areal definit și reglementat prin P.U.G.) s-a extins, așadar, și la sud de râu – în raport cu nucleul istoric (sau centrul istoric) situat la nord de râu și delimitat, în documentația P.U.G. menționată, ca „zonă istorică protejată". Pentru vizualizarea acestor aspecte puse în discuție aici a se vedea figurile 3.2 și 3.3.

Având în vedere că porțiunea de zonă centrală situată la sud de Someș este dominată de un centru comercial de tip „*mall*" construit după anul 1990 (anume Shopping City Satu Mare) – la care se adaugă câteva blocuri de apartamente din perioada comunistă, câteva case, alte câteva construcții (precum câteva biserici și clădiri cu funcțiune comercială, de dată recentă), plus un cimitir și un teren viran relativ amplu – se poate aprecia că zona centrală a orașului s-a extins la sud de Someș abia după 1990, deci în perioada postcomunistă a perioadei postbelice (conform terminologiei utilizate în cartea de față). Astfel, limitele zonei centrale din perioada așa-zis „comunistă" (circa 1944-

[45] Vezi: Primăria Municipiului Satu Mare, *Planul Urbanistic General al municipiului Satu Mare*, disponibil și online la http://www.satu-mare.ro/subpagina/pug-concept-si-zonificare-functionala (accesat 3 iunie 2022).

1989) este de apreciat că nu treceau la sud de Someș. Un argument pentru această ipoteză a putut fi identificat, în cadrul cercetării de față, în paginile revistei *Arhitectura* – unde, într-un număr din anul 1973, este publicată o schiță de sistematizare a orașului, unde este figurat un contur aferent zonei centrale. Deși imaginea prezentată în paginile revistei de specialitate menționate este doar o schiță de rezoluție relativ mică, se poate observa că arealul aferent zonei centrale se află, în totalitatea sa, la nord de Someș, atingând malul nordic al acestuia. Este de apreciat, pe această cale, că zona centrală a orașului Satu Mare a avut o tendință de extindere, plecând dinspre nucleul istoric – și că această tendință de extindere a atins, la un moment dat pe parcursul perioadei comuniste (circa 1944-1990), sau poate chiar înainte de aceasta, malul nordic al râului. După 1990, deci pe parcursul perioadei postcomuniste, extinderea zonei centrale a cuprins și terenuri aflate la sud de Someș.

În acest context, în raport cu tema de cercetare ce vizează un studiu al transformărilor zonei centrale a orașului Satu Mare în perioada postbelică, **s-a decis ca arealul de studiu al cercetării ce a stat la baza cărții de față să fie arealul marcat ca „zona centrală" în cadrul documentației P.U.G. aflate în vigoare la momentul realizării cercetării (respectivul P.U.G. Satu Mare din 2014, menționat mai sus)**. Având însă în vedere faptul că arealul asociabil noțiunii de „zona centrală" nu este unul întocmai precis și constant pe parcursul perioadei de studiu – pe fondul tendinței de extensie a zonei centrale în timp, cu luarea în calcul inclusiv a caracterului relativ și discutabil al diverselor încercări de stabilire a limitelor zonei centrale (chiar și prin acte normative de tip P.U.G.) – zona de studiu aferentă lucrării de față nu s-a limitat, în mod strict și rigid, la conturul din P.U.G. 2014. În acest sens, limita zonei de studiu a fost tratată cu o anumită doză de flexibilitate spațială – iar studiul a depășit, uneori, arealul zonei centrale din P.U.G. 2014. De exemplu, arealul aferent zonei istorice protejate din respectivul P.U.G. 2014 – zonă căreia i se poate asocia o anumită valență de centralitate, de reprezentativitate și de relevanță din punct de vedere identitar – depășește arealului zonei centrale, în partea de nord a acesteia (vezi figurile 3.1, 3.2 și 3.3). Câteva zeci de imobile fac astfel parte din zona istorică protejată fără a face însă parte și din zona centrală, conform P.U.G. 2014. În raport cu această constatare, această porțiune a zonei istorice protejate ce depășește limitele zonei centrale a manifestat un interes de cercetare – iar limita zonei de studiu s-a extins, practic, în zona în cauză.

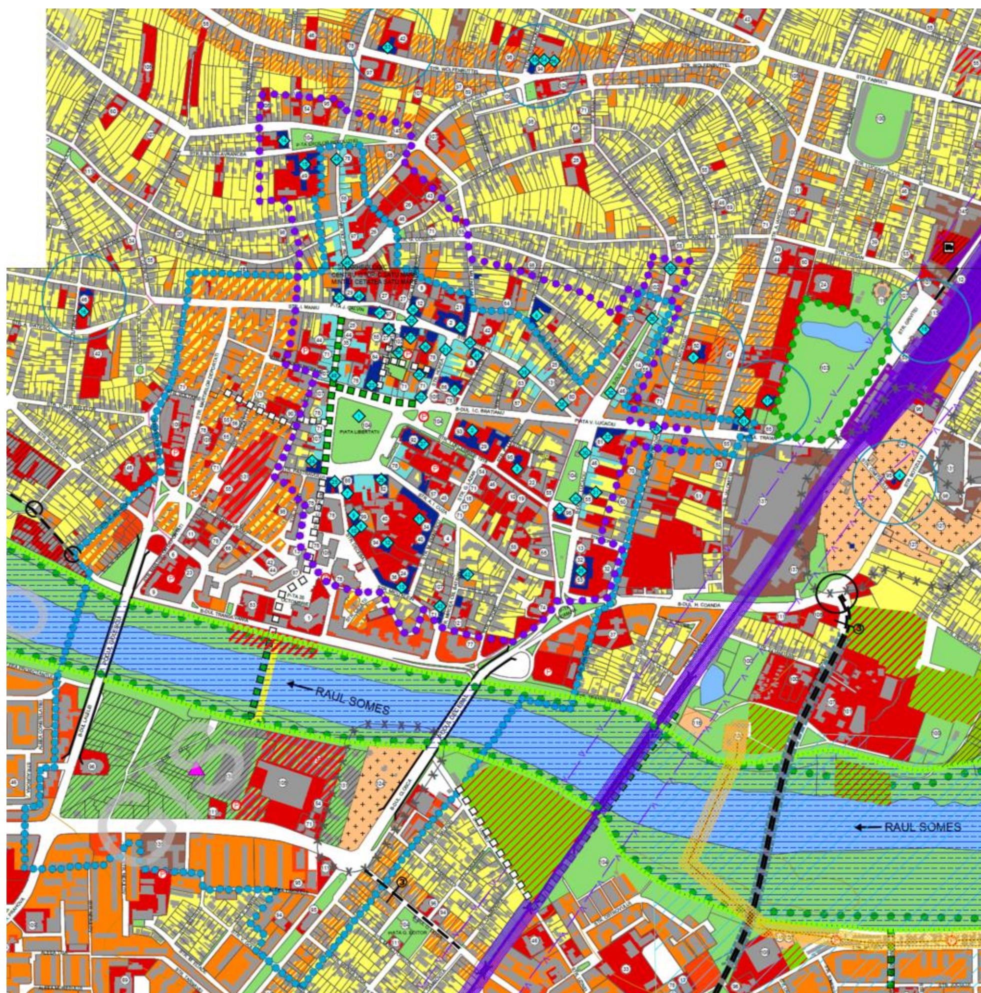

Figura 3.1. Extras din Planul Urbanistic General al Municipiului Satu Mare, an de elaborare 2014. Extrasul este din planșele 3.3 și 3.4 ale acestei documentații tehnice, ambele planșe fiind intitulate „Reglementări urbanistice zonificare”. Linia punctată de culoare bleu este limita zonei centrale, iar linia punctată de culoare violet este limita zonei istorice protejate (adică a centrului istoric).

Sursa figurii: Primăria Municipiului Satu Mare, *Planul Urbanistic General al municipiului Satu Mare*, disponibil și online la http://www.satu-mare.ro/subpagina/pug-concept-si-zonificare-functionala (accesat 28 mai 2022).

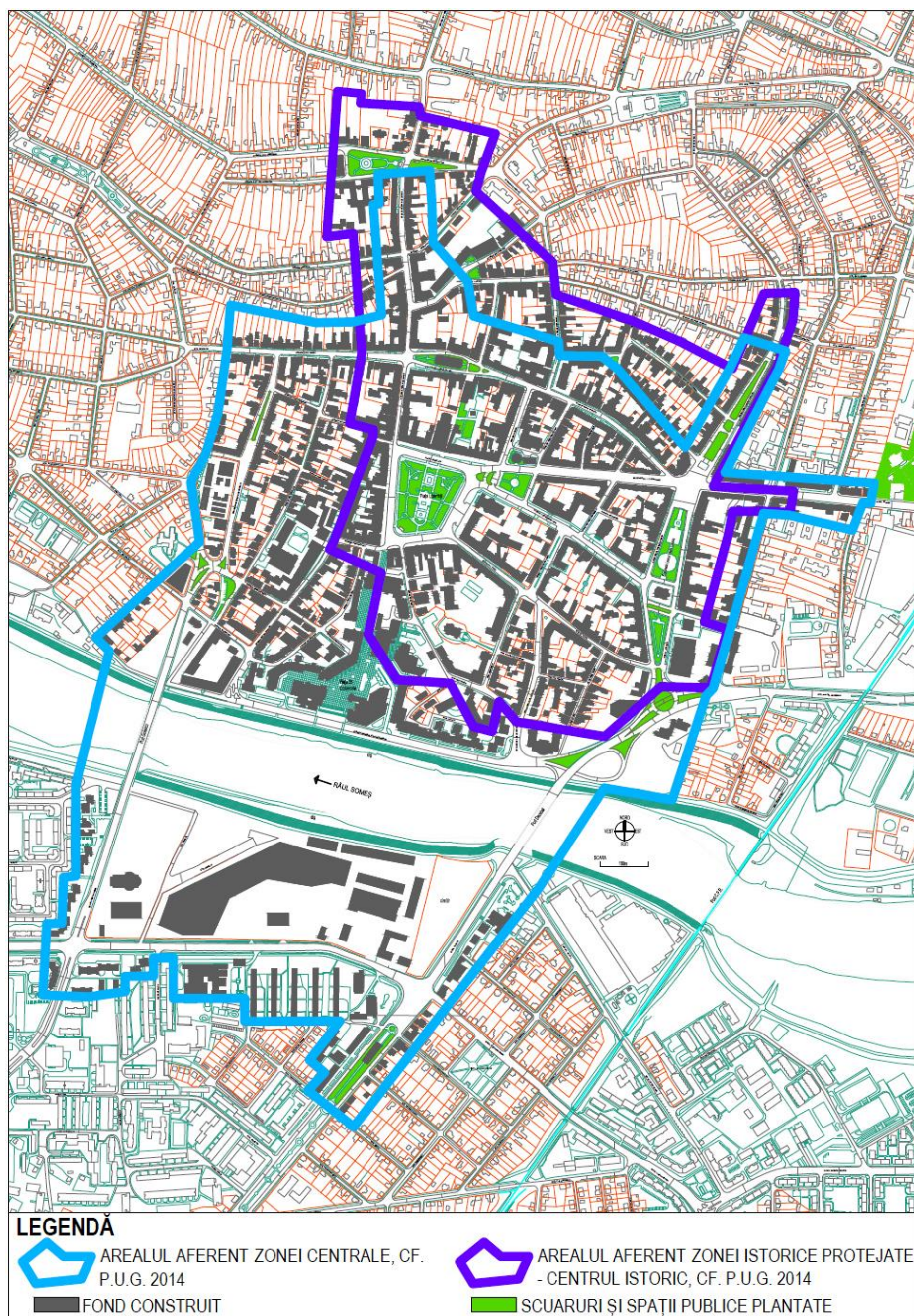

Figura 3.2. Transpunerea, pe un plan cadastral actual, a conturului zonei centrale și a conturului zonei istorice protejate (centrul istoric) conform P.U.G. 2014. S-au păstrat culorile aferente acestor contururi din planșa P.U.G. (anume bleu și respectiv violet). Sursa figurii: prelucrare de Horia Mihai-Coman a planului cadastral al municipiului Satu Mare. Sursa planului cadastral: Oficiul de Cadastru și Publicitate Imobiliară – Satu Mare.

Figura 3.3. Transpunerea, pe o imagine actuală din satelit, a conturului zonei centrale și a conturului zonei istorice protejate (centrul istoric) conform P.U.G. 2014. S-au păstrat culorile aferente acestor contururi din planșa P.U.G., anume bleu pentru zona centrală, respectiv violet pentru zona istorică protejată.
Sursa figurii: prelucrare de Horia Mihai-Coman a unei imagini extrase din Google Maps. URL: https://www.google.com/maps (accesat 5 iunie 2022).

4. URMĂRIREA, ÎN TIMP, A TRANSFORMĂRILOR ZONEI CENTRALE A ORAŞULUI SATU MARE LA NIVEL PLANIMETRIC, PRIN STUDIEREA UNOR PLANURI ISTORICE

În raport cu zona de studiu delimitată mai sus, în capitolul 3, și în perspectiva dezvoltării discuției despre transformările acestei zone de studiu în perioada de studiu (postbelică), capitolul 4 al cărții de față este dedicat unui studiu sumar al transformărilor prin care a trecut zona de studiu înainte de perioada de studiu (postbelică). Un astfel de studiu are principalul scop de a oferi o imagine de ansamblu, cu rol de context, asupra structurii urbane a zonei de studiu – o structură coagulată în timp, prin modificări succesive, asupra căreia se va interveni în perioada de studiu (postbelică).

Înțelegerea structurii urbane a zonei de studiu (anume zona centrală a municipiului Satu Mare) a fost apreciată ca fiind importantă pentru contextualizarea transformărilor ce se produc, în acest teritoriu urban, în perioada postbelică. De asemenea, s-a apreciat că un astfel de studiu (fie el sumar) al structurii urbane a zonei de studiu are potențialul de a scoate în evidență o serie de elemente identitare, la acest nivel: vatra veche a așezării, situri construite și construcţii mai vechi, artere de circulație mai vechi, mărci/reminiscențe ale unor elemente constituente importante care între timp au dispărut etc. Mai departe, intervențiile din perioada postbelică pot fi comentate, din punct de vedere identitar, prin prisma atitudinii manifestate față de astfel de elemente identitare vechi/istorice ale spațiului (conservare, restaurare, indiferență, tabula rasa etc.).

În acest sens – pentru acest studiu sumar al devenirii structurii urbane a arealului actualmente delimitat drept „zonă centrală" – s-a făcut apel, în mod special, la planurile istorice ale orașului[46]. Analiza

[46] Printre sursele de documentare a planurilor istorice ale orașului, care au fost consultate în cadrul acestei cercetări, ar fi de menţionat mai ales arhiva Muzeului Județean Satu Mare, respectiv site-ul Arcanum Maps (site cu hărți istorice, unde diverse hărți și planuri istorice pot fi suprapuse peste imagini din satelit): https://www.arcanum.com/en/maps/ (accesat 31 mai 2023).

acestor planuri, susținută de o serie date istorice și monografice despre oraș, a condus către conturarea unei imagini de ansamblu privind devenirea, în timp, a zonei de studiu, la nivel de configurație și structură urbană, de la începuturile localității și până în perioada postbelică și, mai departe, până în prezent.

4.1. CEL MAI VECHI PLAN PĂSTRAT AL ORAȘULUI, CIRCA 1570

Unul dintre cele mai vechi planuri păstrate și cunoscute ale orașului, probabil cel mai vechi, este datat circa 1570[47]. Acesta relevă o localitate compusă din două porțiuni distincte. Este vorba despre așezările Szat(h)mar/Satmar/Sătmar/Zot(h)mar și respectiv Nemet(h)i/Mintiu. Acestea sunt separate de cursul râului Someș, care se desfășoară pe direcție E-V, cu unele meandre și brațe secundare, într-o configurație diferită de cea actuală. La sud de râu este localitatea Szathmar/Sătmar, iar nord de râu este localitatea Nemeti/Mintiu. Ambele așezări sunt de origine medievală timpurie, fiind atestate sau fondate în preajma anului 1000.

Sătmarul (sub denumirea de „Castrum Zothmar” sau „Castrum Zatmar”) ar fi fost, la momentul apariției ungurilor/maghiarilor în zonă, adică în preajma anului 900, una dintre cetățile voievodului Menumorut[48]. Această ipoteză a fost formulată în raport cu însemnările din preajma anului 1200 ale unui cronicar sau notar anonim, adesea indicat drept „Anonymus”, din cuprinsul unei cronici relativ faimoase și controversate, cunoscute după denumirea de *Gesta Hungarorum* [Faptele ungurilor][49]. Nu s-ar putea afirma însă, cu certitudine, că respectivul „Castrum Zothmar” sau „Castrum Zatmar” din *Gesta Hungarorum* s-ar fi aflat, într-adevăr, pe teritoriul actualului oraș Satu

---

[47] S-au păstrat, de asemenea, și o serie de stampe ce contribuie la conturarea imaginii localității, în trecut. Se poate consulta, în acest sens: Livia Bacâru, „Stampe medievale reprezentînd cetatea Satu Mare aflate în colecțiile Bibliotecii Academiei”, *Satu Mare – Studii și Comunicări*, nr. III (1975): pp. 77-86.

[48] Vezi: Felician Pop și Robert Laszlo, *Istoria secretă a Sătmarului* (Cluj-Napoca: Ecou Transilvan, 2018), pp. 30-33.

[49] *Ibidem*.

Mare (Sătmar)[50] – deși asemănarea dintre denumirea de Sătmar (Satu Mare) și respectiv cea de Zatmar/Zothmar este evidentă.

În contextul în care comerțul cu sare este o activitate consemnată drept esențială în economia așezării medievale Sătmar (Satu Mare)[51], s-a formulat ipoteza cum că numele de Sătmar/Zatmar/Zothmar ar fi fost derivat din „Salzmarkt" – adică dintr-o denumire din limba germană, a cărei traducere ar fi „târgul de sare". Acest nume, de Salzmarkt, ar fi fost dat, în preajma anului 1000, de către Gisela de Bavaria, soția germană a regelul Ștefan I al Ungariei[52]. Aceeași regină Gisela, prin prisma originii sale germane, este asociată cu fondarea localității Mintiu/Nemeti, în preajma anului 1000, ca așezare unde se stabilesc coloniști germani[53] – de unde și numele așezării în limba maghiară, unde Nemeti înseamnă „nemțime". Numele românesc al așezării, anume Mintiu, ar fi o adaptare fonetică a numelui maghiar Nemeti.

Dacă cele două așezări, anume Sătmar și Mintiu, sunt fondate așadar în preajma anilor 900-1000, în evul mediu timpuriu, planul orașului menționat mai sus este datat circa 1570, deci cu circa 5-6 secole după momentul aproximativ al fondării celor două așezări – astfel că acest plan relevă o situație post-medievală, renascentistă. Există, de altfel, pe acest plan din 1570, o marcă planimetrică relativ consistentă a perioadei renascentiste. Aceasta este amprenta unei cetăți poligonale stelate, de formă pentagonală, tipică pentru perioada renașterii. Aceasta se află în Sătmar, în colțul sud-estic al localității, într-un punct din care se desprinde, din cursul principal al Someșului, un braț secundar. Brațul în cauză generează, alături de cursul principal, un areal de formă cvasi-pătrată. Acest areal, înconjurat astfel pe toate cele 4 laturi ale sale de către apă, este vechea așezare Sătmar, – iar cetatea poligonală stelată se înscrie în acest areal. Mai precis, brațul secundar în discuție ar fi fost un canal, amenajat în secolul al XVI-lea pentru a întări

---

[50] Conform: Doru Radosav și Claudiu Porumbăcean, coord., *Monografia județului Satu Mare* (Cluj-Napoca: Argonaut, 2016), p. 59.

[51] Radosav și Porumbăcean, *Monografia județului Satu Mare*, p. 65.

[52] Vezi: Primăria Municipiului Satu Mare, „Istoricul orașului", http://www.satu-mare.ro/pagina/istorie (accesat 27 mai 2022).

[53] Diana Iegar, Tamás Sárándi și Péter Levente Szőcs, „Direcții de evoluție urbană în istoria orașului Satu Mare", *Satu Mare – Studii și Comunicări*, nr. XXVI/II (2010): p. 19.

sistemul de apărare al așezării[54]. Planul circa 1570 ar releva, așadar, situația din chiar momentul apariției, în configurația cursului Someșului, a acestui braț/canal.

Amenajarea acestui canal se soldează însă, în timp, cu diminuarea debitului pe secțiunea din cursul principal pe care acest canal ajunge, practic, să o dubleze. Într-un final, respectiva secțiune a cursului principal se colmatează, fiind dezafectată la mijlocul secolului al XVIII-lea[55], deci la circa două secole distanță de momentul amenajării canalului secundar. Dispare astfel o secțiune importantă a cursului râului, care despărțea vetrele vechi ale așezărilor Sătmar și Mintiu. În schimb, canalul respectiv preia rolul de secțiune a cursului principal.

În ceea ce privește cetatea poligonală stelată, documentată ca fiind construită undeva la mijlocul secolului al XVI-lea, deci chiar în perioada din care provine acest plan datat circa 1570, aceasta va fi abandonată și dezafectată circa 1710-1720, după ce ajunge a fi grav avariată în timpul așa-numitului război „al curuților" din 1703-1711 (conflict cunoscut și sub denumirea de „Răscoala lui Rákóczi")[56]. Ca efect, locuitorii primesc drept de a construi în incinta cetății, în 1723[57]. Într-un final, circa 1780, șanțul cetății ajunge a fi parcelat și vândut locuitorilor orașului[58]. În urma acestor evenimente, cetatea dispare, în mod fizic, din peisajul urban. Cu toate acestea, arealul actual al zonei centrale – care cuprinde situl pe care se afla cetatea – încă păstrează unele reminiscențe ale existenței, în trecut, pe acest sit, a cetății (deși acestea sunt relativ difuze).

Revenind la planul datat circa 1570, în afară de configurația cursului Someșului și de amprenta cetății poligonale stelate, alte două elemente remarcabile ar fi amprentele a două clădiri care, judecând după desenul și configurația acestor amprente, ar indica biserici de factură medievală, de tip romanic și/sau gotic, cu contraforți. Una dintre acestea se află în Mintiu, iar cealaltă în Sătmar. În urma unui exercițiu de suprapunere a acestui plan circa 1570 pe planul actual, cu luarea în

[54] *Ibidem*, p. 26.

[55] Doru Radosav, *Satu Mare – ghid de oraș* (București: Sport-Turism, 1984), p. 22.

[56] Iegar, Sárándi și Szőcs, „Direcții de evoluție urbană", pp. 20-24.

[57] Muzeul Județean Satu Mare, *Studiu istoric și morfologic PUG Satu Mare 2009* (Satu Mare, 2008), p. 16.

[58] *Ibidem*.

calcul a unor eventuale erori, rezultă că amprenta bisericii din Sătmar se află pe actualul sit al așa-numitei biserici reformate „cu lanțuri". Aceasta califică situl bisericii reformate „cu lanțuri", care este unul dintre reperele principale ale actualei zone centrale, drept unul dintre cele mai vechi situri cu funcțiune religioasă din oraș – în contextul în care biserica „cu lanțuri" în sine, ce ocupă situl în cauză în momentul de față, este datată 1788-1807 (ca perioadă de construcție)[59].

Se poate concluziona, de aici, că funcțiunea religioasă a sitului în discuție este cu circa două secole mai veche, cel puțin, decât construcția bisericească reperabilă astăzi pe acest sit, anume biserica „cu lanțuri" – iar acest lucru poate fi apreciat drept un element identitar al zonei centrale. Biserica reperabilă pe planul circa 1570 a fost cel mai probabil înlocuită cu actuala biserică „cu lanțuri" – ceea ce face ca situl în cauză să fie atât unul dintre primele situri bisericești din oraș și din actuala sa zonă centrală, cât și un loc de manifestare al continuității funcțiunii bisericești, în timp, prin cel puțin două biserici ce s-au succedat pe acest sit începând cu anul 1570.

Un comentariu similar este valabil și pentru cealaltă amprentă de biserică ce este reperabilă pe acest plan datat circa 1570. Situată în Mintiu, aceasta pare a se suprapune peste actuala biserică reformată Nemeti. Construită cam în același timp cu biserica „cu lanțuri"[60], această biserică nu este însă cuprinsă în arealul actual al zonei centrale conform P.U.G. 2014, dar nici în arealul actual al zonei istorice protejate conform aceluiași P.U.G. 2014 – fiind situată imediat la nord de limitele nordice ale acestor două areale reglementate prin P.U.G. Mai mult: această biserică nu se regăsește în Lista Monumentelor Istorice, deși este construită în preajma anului 1800 și se încadrează, din punct de vedere stilistic, în categoria reprezentativă pentru Transilvania de biserici baroce cu tendințe clasicizante – categorie din care face parte și biserica „cu lanțuri".

De asemenea, planul circa 1570 mai relevă și câteva trasee stradale flancate de fronturi construite. O suprapunere a acestui plan pe planul actual indică faptul că o parte din aceste trasee corespund, în mare, cu traseele actualelor străzi din zona centrală: Corneliu Coposu,

---

[59] Conform: Ministerul Culturii, „Lista Monumentelor Istorice 2015 – județul Satu Mare".

[60] Vezi https://www.biserici.org/index.php?menu=BI&code=912 (accesat 4 iunie 2023).

Ștefan cel Mare și Ady Endre (în Sătmar și Mintiu, pe direcție aproximativ nord-sud), Mihai Viteazu și Iuliu Maniu (în Sătmar, pe direcție aproximativ est-vest), Liviu Rebreanu, Unirii și Wolfenbuttel (în Mintiu, pe direcție aproximativ est-vest). Aceste străzi (cu denumirile lor contemporane amintite) se afirmă, pe această cale, drept unele dintre cele mai vechi străzi ale orașului, sau drept trasee istorice ale acestuia. Ele pot fi interpretate drept elemente identitare ale localității și ale actualei sale zone centrale.

Alte două elemente reperabile pe acest plan circa 1570, care nu își regăsesc însă corespondent în configurația actuală a orașului, ar fi amprenta unei construcții rezidențiale de tip castel cu patru laturi și patru turnuri de colț, situate în Sătmar și care ar fi fost un castel (*castellum*) de tip regal, construit circa 1460 și atribuit lui Matei Corvin, respectiv amprenta a ceea ce ar fi putut fi o mănăstire dominicană, în zona Mintiu, lângă inscripția „villa Nemeti" de pe plan[61].

4.2. PLANUL CIRCA 1660 ȘI PLANUL CIRCA 1670

Situația generală ilustrată pe acest plan din 1570 se regăsește, cu diferențe relativ mici, pe următorul plan istoric păstrat al orașului (vezi figura 4.1). Datat circa 1660, acest plan relevă aceeași configurație generală a Someșului, cu acel canal ce dublează cursul principal, încadrând localitatea Zathmar într-un areal cvasi-pătrat, ca o insulă înconjurată de apă. În acest areal se regăsește, pe aceeași poziție ca și în planul circa 1570, respectiva cetate pentagonală stelată. Apoi, pe situl actualei biserici „cu lanțuri" – unde se situa, pe planul din 1570, respectiva amprentă a unei construcții cel mai probabil bisericești – se remarcă ceea ce pare a fi o incintă bisericească, cu turn. Aceasta ar confirma ipoteza continuității funcțiunii bisericești pe acest sit. Cât privește zona Mintiului, aceasta pare a fi mai restrânsă, ca spațiu construit, în comparație cu situația din planul din 1570.

Ce aduce nou acest plan circa 1660 față de cel circa 1570 este apariția, între cetatea pentagonală și situl bisericii „cu lanțuri", a unui spațiu deschis destul de amplu. Acesta corespunde, în linii mari, sitului actualei piețe centrale a zonei vechi a orașului, anume Piața Libertății. Se poate intui că acest spațiu liber amplu, cuprins între șanțurile cetății

[61] Iegar, Sárándi și Szőcs, „Direcții de evoluție urbană", p. 21, 23.

și o serie de construcții ale Sătmarului, printre care și presupusa biserică de pe situl bisericii „cu lanțuri”, ar fi un spațiu de tip piață, pentru comerț – un spațiu firesc pentru o localitate de acest tip, în acel moment istoric. Această ipoteză privind apariția unei piețe deschise, pe situl aproximativ al Pieței Libertății de astăzi, este confirmată printr-un plan datat circa 1670 unde, în respectivul areal, apare scris cuvântul „Markt”.

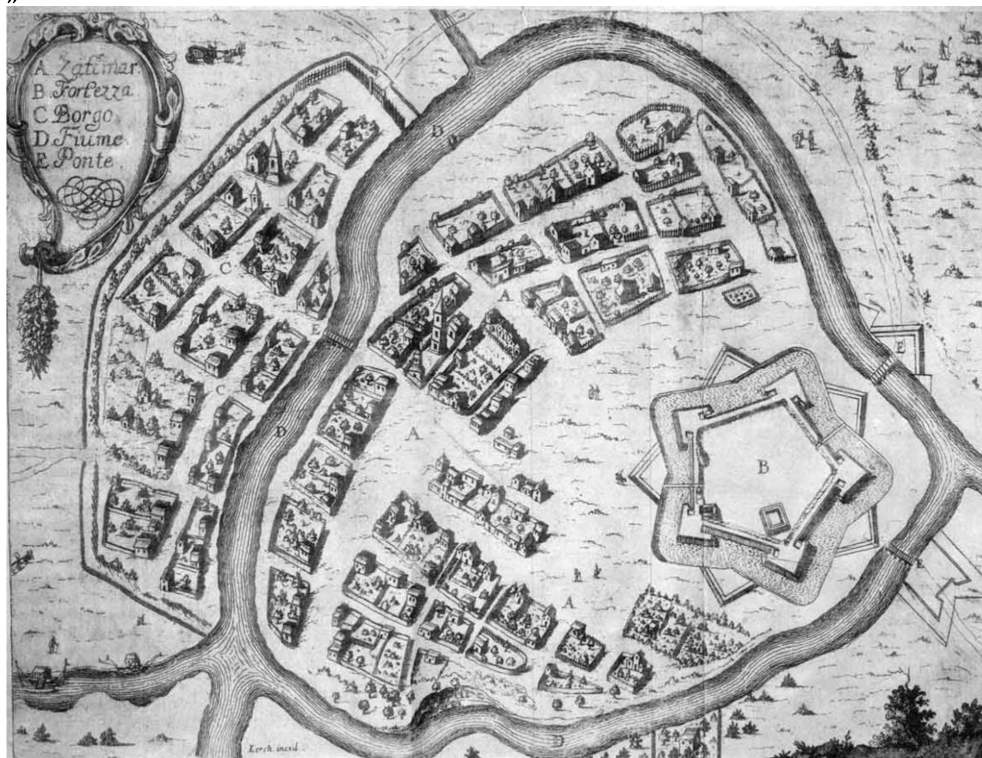

Figura 4.1. Plan al localităților Sătmar (Szatmár) și Mintiu (Németi) circa 1660. Nordul este orientat, în acest plan, în mod atipic, către colțul stânga-sus al imaginii.
Sursa figurii: Muzeul Județean Satu Mare.

4.3. PLANUL CIRCA 1785, EXTRAS DIN „RIDICAREA TOPOGRAFICĂ IOZEFINĂ”

Următorul moment și reper important în încercarea de reconstituire a unei cronologii a planurilor istorice ale orașului Satu Mare este primul plan militar cadastral al Imperiului Habsburgic, cunoscut și indicat adesea sub denumirea de „harta iozefină” sau

„ridicarea topografică iozefină”. Acesta este o cartografiere a întregului teritoriu al Imperiului Habsburgic (inclusiv Transilvania și Satu Mare), realizată în intervalul aproximativ 1764-1785[62]. În cadrul acestui document de mare anvergură, a cărui elaborare durează circa două decenii, Satu Mare este cartografiat la finalul intervalului, iar situația reprezentată corespunde perioadei aproximativ 1782-1785[63].

La momentul respectiv, cele două așezări ce se dezvoltaseră de o parte și cealaltă a Someșului, anume Sătmar (Szathmar) și Mintiu (Nemeti), fuseseră unificate pe cale administrativă. Unirea celor două localități se produce în intervalul 1712-1715, imediat după finalul Războiului Curuților. Localitatea unită este denumită Szathmar-Nemeti și primește statut de „oraș liber regal”[64]. Reprezentarea acesteia pe „harta iozefină” păstrează însă denumirile celor două localități componente ale unirii (anume Szathmar la sud, respectiv Nemeti la nord) – însă este de observat cum acea porțiune din cursul râului Someș, care despărțea cele două așezări în planurile mai vechi, apare ca fiind secată. În efect, dispare această veche graniță naturală dintre cele două așezări, iar separația dintre Sătmar și Mintiu se estompează către dispariție. Rămâne, desigur, albia secată a respectivei porțiuni a traseului râului – însă comunicarea dintre cele două vechi maluri se ușurează, ajutând la contopirea dintre cele două localități într-una singură. Într-adevăr, reprezentarea așezării Szathmar-Nemeti pe „harta iozefină” confirmă, în formă grafică, evenimentul consemnat al diminuării debitului, al colmatării și, într-un final, al desecării circa 1750 a respectivei porțiuni a cursului Someșului – ca efect al amenajării, în secolul al XVI-lea, a respectivului canal ce ajunge a prelua, în timp, rolul de curs principal.

Un alt eveniment important din istoria orașului ce este consemnat, pe cale grafică, pe „harta iozefină”, este dispariția cetății pentagonale stelate. În locul ei apar, pe acest plan realizat circa 1785, câteva construcții, parcele și străzi. Vechiul contur al cetății poate fi descifrat cu oarecare dificultate. Un indiciu ar fi ceea ce pare a fi reprezentarea unei curbe de nivel – cel mai probabil o porțiune din

---

[62] Vezi https://maps.arcanum.com/en/map/europe-18century-firstsurvey (accesat 4 iunie 2023). Planul poate fi consultat, la această adresă.

[63] *Ibidem*.

[64] Muzeul Județean Satu Mare, *Studiu istoric și morfologic PUG Satu Mare 2009*, pp. 15-16.

vechiul șanț al cetății. Corelând mai multe date și informații se poate însă aproxima, pe acest plan, conturul cetății dispărute.

La nivel general, la o privire de ansamblu în comparație cu planurile precedente ale orașului, „harta iozefină” oferă o reprezentare relativ consistentă a texturii urbane: cu desenul de parcelar, amprentele la sol ale construcțiilor, desenul tramei stradale, respectiv marcarea unor spații plantate ce indică, cel mai probabil, grădini. Fiind o ridicare topografică realizată într-un moment istoric relativ modern, beneficiind de evoluția tehnicii de reprezentare cartografică din acea perioadă, „harta iozefină” se remarcă printr-o calitate și printr-o consistență în informație ce ajută, în mod decisiv, la studierea structurii în devenire a zonei centrale a actualului municipiu Satu Mare.

În ceea ce privește trama stradală, „harta iozefină” confirmă vechimea unor trasee stradale precum actualele străzi Corneliu Coposu, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazu, Iuliu Maniu, Liviu Rebreanu, Unirii sau Wolfenbuttel. Apar, în plus, alte câteva trasee ce se regăsesc, în configurații asemănătoare, în actuala structură a tramei stradale. Dintre acestea ar fi de menționat cel puțin traseele actualelor străzi Petofi Sandor, Retezatului, Martirilor Deportați, A. I. Cuza sau George Coșbuc.

De asemenea, textura urbană reprezentată pe „harta iozefină” confirmă – în raport cu planurile precedente, dintre care în mod special planul datat circa 1670 – coagularea acelui spațiu amplu deschis, de tip piață, în partea aferentă vechii localități Szathmar, pe locul aproximativ al actualei Piața Libertății. Pe fondul organizării, aici, a târgului, acest spațiu devine, pe parcursul secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea, centrul vieții urbane[65]. Mai târziu, pe fondul modernizării și urbanizării de final de secol XIX și început de secol XX, târgul va fi mutat de pe acest amplasament, în locul său amenajându-se un spațiu public de tip parc – situație păstrată până în momentul prezent.

Revenind la textura urbană reprezentată pe „harta iozefină” circa 1785, un spațiu similar cu cel aferent amplasamentului actual al Pieței Libertății se poate remarca și în partea aferentă vechii localități Nemeti, pe locul aproximativ al actualei Piața Eroilor Revoluției: un spațiu public de formă alungită, actualmente ocupat tot cu un spațiu public de tip parc, precum și Piața Libertății. Se poate aprecia, pe această cale, că actualele Piața Libertății și Piața Eroii Revoluției se califică drept elemente identitare de prin rang ale texturii urbane a

[65] Iegar, Sárándi și Szőcs, „Direcții de evoluție urbană”, p. 26.

zonei centrale – ca foste piețe tip *markplatz*, de secol XVI–XVIII, ce s-au metamorfozat, pe parcursul secolelor al XIX-lea și al XX-lea, în piețele publice plantate, de tip scuar urban sau mic parc, ale momentului prezent. Judecând după planul din „harta iozefină” circa 1785, Piața Libertății de astăzi este continuatoarea principalei piețe de desfacere, în regim deschis, de tip *markplatz*, din vechea așezare Szathmar, în timp ce Piața Eroilor Revoluției de astăzi este continuatoarea principalei astfel de piețe din vechea așezare Nemeti – ceea ce este definitoriu pentru identitatea acestor spații-gemene ce corespund celor două așezări-gemene din unificarea cărora a rezultat actuala localitate Satu Mare / Szatmarnemeti / Sătmar-Mintiu.

4.4. PLANUL CIRCA 1865, EXTRAS DIN CEL DE-AL DOILEA PLAN MILITAR CADASTRAL AL IMPERIULUI HABSBURGIC

Urmând ordinea cronologică a planurilor istorice păstrate ale actualului municipiu Satu Mare, următorul reper este cel de-al doilea plan militar cadastral al Imperiului Habsburgic. Acesta se realizează, în mai multe etape, pe parcursul secolului al XIX-lea – mai precis, în intervalul 1819-1869[66]. Având în vedere că pe planul aferent actualei localități Satu Mare (la vremea respectivă Szathmar Nemethi) apare reprezentată o cale ferată către Carei, iar aceasta este documentată ca fiind inaugurată în 1871[67], rezultă că reprezentarea cartografică a localității Satu Mare ar corespunde situației de la finalul intervalului de elaborare a planului cartografic general – deci, probabil, circa 1865-1869.

Principala noutate pe care o aduce, la nivel de structură urbană, acest plan circa 1865 în raport cu cel datat circa 1785 (extras din „ridicarea topografică iozefină”), ar fi la nivelul configurației cursului Someșului. Acesta apare, pe această ridicare topografică circa 1865, ca fiind relativ drept, continuu, pe direcție est-vest, fără bucle și coate relativ ample sau proeminente precum până atunci. Dispare, practic,

[66] Vezi https://maps.arcanum.com/en/map/europe-19century-secondsurvey (accesat 4 iunie 2023). Planul poate fi consultat, la această adresă.

[67] Radosav, *Satu Mare – ghid de oraș*, p. 29.

bucla aferentă respectivului canal ce fusese amenajat în secolul al XVI-lea și care devenise, între timp, parte a cursului principal. Prin anularea acestei bucle, cursul Someșului se apropie decisiv de configurația actuală – acesta părăsind, în totalitate, vechiul spațiu de graniță dintre vechile localități Sătmar și Mintiu.

Cât privește localitatea în sine, ar fi de punctat în primul rând creșterea suprafeței localității, prin extinderea spațiului construit către periferii. Ar fi de remarcat, în acest sens, înglobarea întregului tronson din vechiul curs al Someșului ce se colmatase circa 1750. Pe acest plan circa 1865, această albie secată apare deja a fi acaparată de construcții și curți – iar trama stradală ce se dezvoltă în proximitatea albiei secate urmărește, într-un mod relativ fidel, linia albiei secate. Acest aspect poate fi interpretat ca un element identitar la nivel de structură și textură urbană – cu aceste străzi ce amintesc, prin configurația lor, de existența unui vechi tronson/braț al cursului Someșului, în acea zonă. În mod special ar fi de remarcat, în acest sens, conturarea amprentei aproximative a actualului bulevard Vasile Lucaciu și al scuarului din cuprinsul acestuia, pe direcție aproximativ nord-sud.

Un alt element de noutate, conectat și el la traseul acestei albii secate a Someșului, este ansamblul mănăstiresc Zarda. Acesta poate fi reperat, pentru prima dată, pe acest plan circa 1865, ca o clădire de mari dimensiuni (în plan) ce este amplasată pe chiar traseul albiei secate a râului, cu deschidere la strada Ștefan cel Mare, în punctul de intersecție dintre strada Ștefan cel Mare și acest vechi tronson al râului. Acesta este locul unde se aflase, până la secarea acestei albii a râului, principalul pod de comunicare între vechile așezări Szathmar și Nemethi. Se poate aprecia, pe această cale, că ansamblul mănăstiresc Zarda este un element identitar al zonei centrale care, prin amplasamentul său, marchează un sit important din structura istorică a zonei centrale actuale. El păstrează, pe această cale, atât memoria unei albii secate a râului, cât și memoria unui vechi și important pod peste Someș, pe care se baza comunicarea dintre cele două localități istorice din componența orașului actual (Sătmar și Mintiu).

Cât privește spațiile deschise, de tip piață, ale orașului, acest plan circa 1865 relevă, în cazul principalelor 3 piețe ale orașului (anume actualele Piața Libertății, Piața Eroilor Revoluției și Piața Păcii) niște configurații ce se apropie, în mod decisiv, de configurațiile actuale ale acestor spații. Dacă amplele Piața Libertății și Piața Eroilor Revoluției sunt vechile *marktplatz*-uri principale/centrale ale localităților Szathmar și respectiv Nemethi, prezentându-se ca spații libere în

centrul lor (acesta fiind locul efectiv destinat activității comerciale de tip târg în spațiu deschis, liber), Piața Păcii este un alt tip de piață, de dimensiuni mai mici, care are un profil funcțional și o identitate de factură religioasă, ca spațiu ce însoțește și înconjoară una dintre cele mai importante biserici ale orașului (actuala biserică „cu lanțuri").

4.5. DOUĂ PLANURI DE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA: PLANUL CADASTRAL CIRCA 1904 ȘI PLANUL TIP „GHID DE ORAȘ" CIRCA 1907

După acest plan cadastral ce prezintă situația din preajma anului 1865 se realizează, în primul deceniu al secolului al XX-lea, două planuri. Unul dintre acestea este datat 1904[68] și este un plan cadastral detaliat. Celălalt este datat 1907[69] și este un plan de tip „ghid de oraș", pe care sunt marcate ceea ce par a fi principalele obiective de interes ale localității, sub formă de clădiri și spații publice (vezi figura 4.2). Este de apreciat, având în vedere diferența de aproximativ 3 ani între datările acestor două planuri, că acestea sunt realizate practic în același timp, fiind reprezentări diferite (ca plan cadastral respectiv plan tip „ghid de oraș") ale aceleiași realități din teren, din preajma anului 1905.

O analiză a celor două planuri conduce către constatarea că, la momentul respectiv, anume începutul secolului al XX-lea, trama stradală din actualul perimetru al zonei centrale era deja constituită, în cea mai mare parte. Zona centrală în sine, la momentul respectiv, este de presupus că se limita – judecând după densitatea de repere marcate în planul de tip „ghid de oraș" – la un areal relativ restrâns ce gravita în jurul actualei Piața Libertății și de-a lungul actualelor străzi Mihai Viteazu, Ștefan cel Mare și 1 Decembrie 1918 (vezi figura 4.3). Nu se pune problema, acum, ca zona centrală să fi acaparat și terenuri la sud de Someș – unde sunt figurate, pe aceste două planuri de început de secol XX, doar câteva trasee stradale și câteva construcții.

---

[68] Iegar, Sárándi și Szőcs, „Direcții de evoluție urbană", p. 27.

[69] Conform bazei de date a Muzeului Județean Satu Mare.

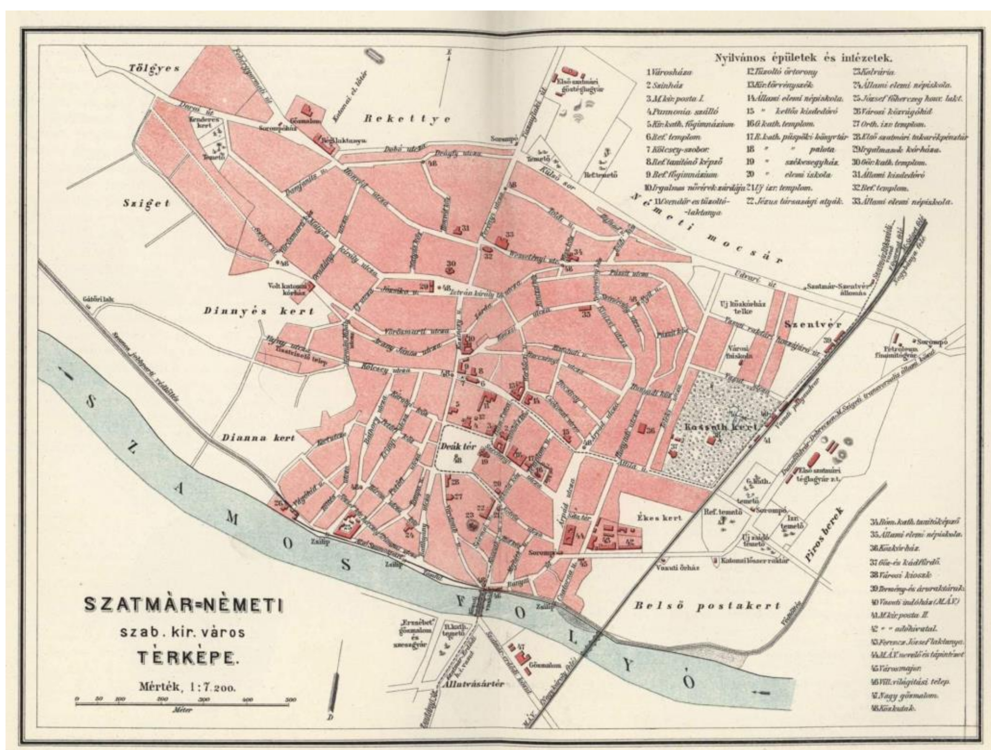

Figura 4.2. Planul orașului Satu Mare circa 1907.
Sursa figurii: Muzeul Județean Satu Mare.

Figura 4.3. Planul orașului Satu Mare circa 1907: focalizarea imaginii pe zona centrală a localității.
Sursa figurii: Muzeul Județean Satu Mare.

Ar fi de remarcat, în raport cu planul precedent (circa 1865), în mod special ceea ce se întâmplă la est de actualul perimetru al zonei centrale, în zona gării. Pe fondul deschiderii căii ferate și a construirii primei gări (evenimente datate circa 1870), urmate de construirea actualei clădiri a gării (pe același sit) și de amenajarea unui parc urban denumit Grădina Romei (sau Kossuth Kert) imediat la vest de gară

(evenimente datate circa 1900)[70], orașul dobândește un nou pol de interes, situat la periferia localității, în partea de est – ceea ce atrage, după sine, nevoia de legare a acestui pol (cu gara și grădina publică) de zona centrală. În acest sens se poate observa, pe cele două planuri circa 1905, cum trama stradală din proximitatea gării și a grădinii publice se regularizează, cu definitivarea traseului rectiliniu al actualei străzi Griviței și al actualului bulevard Traian. Acesta din urmă ajunge la extremitatea estică a arterei istorice Mihai Viteazu, acolo unde se intersectează cu bulevardul Vasile Lucaciu. În acest sens se poate aprecia că, prin amenajarea actualei străzi Griviței și a actualului bulevard Traian, se realizează legătura necesară între gara orașului (aflată, în mod firesc, la periferie) și zona centrală.

4.6. PLANURI DIN PERIOADA INTERBELICĂ: PLANUL CADASTRAL CIRCA 1930 ȘI DOUĂ PLANURI CIRCA 1941

Avansând în cadrul secolului al XX-lea, s-a păstrat un plan cadastral realizat circa 1930, în care situația din actualul perimetru aproximativ al zonei centrale nu este semnificativ diferită față de cea ilustrată în planurile circa 1905. Un plan circa 1941, de tip „ghid de oraș" vine însă cu o noutate în zona centrală: apariția traseului actualului bulevard I. C. Brătianu. Această arteră este o continuare, către vest, a bulevardului Traian, până în Piața Libertății. Ea se deschide în anul 1938 în contextul realizării, în anul 1936, a primului regulament de construcții și alinieri al municipiului Satu Mare[71]. În urma deschiderii sale se întregește o legătură directă, în linie dreaptă, de tip bulevard, între zona gării (cu grădina publică) și Piața Libertății (care devenise deja, la momentul respectiv, centrul de greutate la zonei centrale). De asemenea, această operațiune urbanistică are și rolul de a degaja o parte din circulația de pe artera istorică Mihai Viteazu.

---

[70] Vezi: Muzeul Județean Satu Mare, „Scurt istoric al clădirilor – Történelmi épületeink rövid áttekintése", https://www.muzeusm.ro/expozitia-satmarul-de-alta-data/colectia-de-carti-postale-ioan-puscas-lapozzak-fel-puscas-ioan-kepeslap-gyujtemenye/scurt-istoric-al-cladirilor/ (accesat 4 iunie 2023).

[71] Iegar, Sárándi și Szőcs, „Direcții de evoluție urbană", p. 28.

Dacă bulevardul Traian are profilul funcțional și identitar al unui bulevard „al gării” (care leagă centrul orașului de gară), bulevardul I. C. Brătianu este o arteră de străpungere către principalul pol de interes al zonei centrale (Piața Libertății), venind dinspre intersecția dintre actualele artere Vasile Lucaciu și Mihai Viteazu. În această intersecție se construiește, în 1936, sediul unei instituții noi pentru Satu Mare: clădirea prefecturii, actual sediu al Muzeului Județean. Apariția acestei construcții, cu această funcțiune cu însemnătate identitară, vine în contextul în care Satu Mare devenise, în 1926, reședință de județ în cadrul așa-numitei „României Mari” ce rezultase după Tratatul de la Trianon din 1920[72].

Tot din anul 1941 provine și un alt plan militar, de tip cadastral, al orașului[73]. Acesta poate fi citit în paralel cu planul de tip „ghid de oraș” din același an, menționat mai sus. Aceste planuri circa 1941 închid galeria de planuri de dinainte de perioada postbelică.

4.7. SINTEZĂ ȘI CONCLUZII PARȚIALE

De la primul plan păstrat (circa 1570) și până la planurile de la finalul perioadei interbelice (circa 1940), s-a putut observa cum actualul municipiu Satu Mare s-a conturat pe fundamentul celor două așezări medievale situate de o parte și cealaltă a cursului Someșului (anume Sătmar/Szatmar și Mintiu/Nemeti). Pe parcursul secolelor, arealul locuit a avut tendința firească de extindere în teritoriu, plecând dinspre cele două nuclee istorice aferente celor două așezări străvechi. Iar în devenirea structurii urbane a actualului municipiu Satu Mare și a zonei sale centrale, pe parcursul acestui proces de expansiune teritorială, un rol crucial l-a jucat cursul râului Someș – a cărui configurație s-a schimbat, de câteva ori, de-al lungul perioadei documentate, după cum s-a putut observa prin apel la planuri istorice.

Tot acest proces de expansiune teritorială și de transformare a spațiului studiat, timp de circa 4 secole (între circa 1570 și circa 1940), lasă în urmă o serie de elemente ce pot fi catalogate drept „identitare”,

---

72 Muzeul Județean Satu Mare, *Studiu istoric și morfologic PUG Satu Mare 2009*, p. 18.

73 Vezi https://maps.arcanum.com/en/map/hungary1941 (accesat 4 iunie 2023). Planul poate fi consultat, la această adresă.

pentru oraș. Aici s-ar califica, din punctul de vedere al prezentei lucrări, în raport cu accepțiunea noțiunii de „element identitar” discutată în cadrul metodologiei, cel puțin următoarele elemente constituente ale configurației și ale structurii urbane actuale: situl pe care s-a aflat cetatea pentagonală stelată, siturile aferente albiilor dezafectate ale Someșului (printre care, în mod particular și remarcabil, actualul scuar de pe bulevardul Vasile Lucaciu), Piața Libertății, Piața Eroilor Revoluției, Piața Păcii și biserica reformată „cu lanțuri”, biserica reformată Nemeti (deși nu este cuprinsă nici în arealul zonei centrale conform P.U.G. 2014, nici în arealul zonei istorice protejate conform aceleiași documentații), axa istorică nord-sud (compusă din străzile Ștefan cel Mare și Corneliu Coposu), axa istorică est-vest (compusă din străzile Mihai Viteazu și Iuliu Maniu), axa gară-centru (compusă din bulevardele Traian și I. C. Brătianu).

5. ZONA CENTRALĂ A ORAȘULUI SATU MARE LA INTRAREA ÎN PERIOADA POSTBELICĂ: ASPECTE DE ORDIN IDENTITAR

La intrarea în perioada postbelică, Satu Mare este un oraș a cărui identitate urbană gravitează în jurul caracterului multietnic al populației sale: români, maghiari, germani, evrei, rromi, ucraineni, ruteni etc. Acest caracter multietnic subîntinde și un caracter multiconfesional: ortodocși, greco-catolici, romano-catolici, protestanți (mai ales calvini și luterani), mozaici etc. Ca și în alte orașe transilvănene, pe lângă populația majoritar românească și ortodoxă, minoritățile sunt reprezentate relativ consistent în compoziția populației pe etnii și confesiuni, iar **mărcile urbane ale diferitelor identități etnice și religioase sunt relativ substanțiale, la nivel urban**: construcții specifice diferitelor grupuri etnice și religioase, grupuri de construcții locuite în majoritate de o anumită etnie etc.

Având în vedere contextul geografic și istoric de dezvoltare de-a lungul secolelor, Satu Mare se prezenta, pe finalul perioadei interbelice, ca **un colaj de mărturii urbane ale acestor identități**: românească, maghiară, evreiască, ortodoxă, greco-catolică, romano-catolică,

protestantă, mozaică etc. Evreii, de exemplu, s-au stabilit într-un număr relativ mare, la Satu Mare, în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Ca efect, în primele două decenii ale secolului al XX-lea funcționau, la Satu Mare, 3 sinagogi și 25 de case de rugăciune[74].

Desigur, **anii 1940 – cu cel de-al Doilea Război Mondial și evenimentele sale colaterale – aduc modificări relativ consistente în structura populației**. De exemplu, o mare parte din **populația evreiască** dispare ca efect direct sau indirect al Holocaustului. Un număr de circa 13.000 de evrei ar fi fost deportați, din orașul Satu Mare, în timpul Holocaustului[75]. Satu Mare a avut, în timpul Holocaustului, inclusiv un ghetou. Înființat fiind în 1944[76], acesta se prezenta sub forma unui areal urban delimitat de câteva străzi, în partea de vest a actualei zonei centrale (vezi figura 5.1). Luând în considerare memoria traumatică a ghetoului, în ciuda dispariției unei mari părți a populației evreiești din oraș, cu greu se poate afirma că arealul urban unde s-a aflat ghetoul din Satu Mare nu ar păstra, și astăzi, o anumită marcă identitară a acelui trecut[77].

---

[74] Conform: Iegar, Sárándi și Szőcs, „Direcții de evoluție urbană, p. 26.

[75] Conform: Muzeul Județean Satu Mare, *Studiu istoric și morfologic PUG Satu Mare 2009*, p. 18.

[76] *Ibidem*.

[77] V. Nechita, „În mai 1944, în ghetoul din Satu Mare au fost înghesuiți 19.000 de evrei”, *Informația de duminică*, 11 iunie 2017, p. 3, http://www.informatia-zilei.ro/sm/wp-content/uploads/2017/06/izd-737-11.06.2017.pdf (accesat 1 iunie 2023).

Figura 5.1. Marcarea, pe un plan actual al orașului, a arealului aferent ghetoului din Satu Mare.
Sursa figurii: Muzeul Județean Satu Mare (prin pagina Facebook a instituției). URL: https://www.facebook.com/1050838434978303/photos/pb.100063534344563.-2207520000../3757619210966865/?type=3 (accesat 1 iunie 2023).

Pe de altă parte, orașul are de suferit, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, și la nivel de fond construit – în urma unor **bombardamente**. În raport cu obiectivele cărții de față, se consideră a fi necesară **o scurtă radiografie urbană a orașului la sfârșitul perioadei interbelice și la începutul perioadei postbelice – pentru conturarea unor repere identitare**.

În primul rând, Satu Mare este traversat de **râul Someș** pe direcție aproximativ est-vest. **Prezența râului Someș și asocierea orașului cu Someșul este un reper identitar major al așezării**. În raport cu Someșul, zona centrală s-a dezvoltat, de-a lungul istoriei, la nord de traseul actual al râului. Extinderea zonei centrale la sud de Someș este de dată foarte recentă (început de secol XXI). Având în vedere situarea orașului în zona de câmpie și debitul relativ mare al

râului Someș în zona orașului Satu Mare, spațiul urban din imediata proximitate a râului a fost o zonă inundabilă, afectată în mod frecvent de inundații[78]. Astfel, **zona centrală a avut tendința de a se dezvolta la o anumită distanță de siguranță față de râu**.

Structura urbană a zonei centrale este dominată – atât la sfârșitul perioadei interbelice, cât și în momentul actual – de piața centrală a orașului: actuala Piața Libertății. De dimensiuni relativ mari și de formă aproximativ pătrată, cu cele 4 laturi dezvoltate pe direcție aproximativ nord-sud și est-vest, aceasta este fosta piață mare comercială, deschisă, în aer liber, tip *marktplatz*, care a acomodat principalul târg al localității și care a fost ulterior amenajată ca scuar plantat (sau mic parc urban). În această piață debușează, mai mult sau mai puțin direct, principalele trasee ale orașului, adică drumurile dinspre Carei, Zalău și Cluj-Napoca, Baia Mare, Negrești-Oaș și Sighetul Marmației, respectiv Petea (localitate la granița cu Ungaria).

Cât privește **relația dintre spațiul stradal al zonei centrale și construcțiile ce animă acest spațiu stradal**, aceasta urmărește șablonul oarecum tipic transilvănean, cu **fronturi predominant continue și compacte, ocupate de construcții ce se dezvoltă preponderent în adâncimea loturilor și a insulelor urbane, orientate fiind cu latura mică la stradă**. Astfel, fronturile stradale sunt preponderent compacte și continue, în zona centrală – iar construcțiile ce formează aceste fronturi sunt preponderent locuințe negustorești vechi, cu spații comerciale la parter și spații de locuit la etaje. Construcțiile mai speciale (construcții publice, dotări, sedii de instituții, biserici etc.) au, în mod frecvent, o relație mai individualizată cu strada, rupând uneori continuitatea fronturilor, ocupând fronturi relativ lungi la stradă, fără o dezvoltare întotdeauna în adâncul loturilor, și ocupând parcele de dimensiuni relativ mari, de forme diverse.

Bisericile, de exemplu, sunt adesea retrase de la stradă, înconjurate fiind de spații degajate mai mici sau mai mari (piațete, scuaruri, alveole de vegetație). Exemple: catedrala romano-catolică din Piața Libertății (construită circa 1837), catedrala ortodoxă din esplanada de pe actualul bulevard Vasile Lucaciu (construită circa 1937-1938), catedrala greco-catolică de pe actuala stradă 1 Decembrie

---

[78] Se păstrează mărturii, de exemplu, ale unor inundații consistente din anii 1816 și respectiv 1887. Vezi: Muzeul Județean Satu Mare, *Studiu istoric și morfologic PUG Satu Mare 2009*, p. 17.

1918 (construită circa 1932-1937), biserica reformată din actuala Piața Jean Calvin sau Păcii (așa-numita biserică „cu lanțuri”, construită circa 1788-1807), biserica romano-catolică Calvaria (construită circa 1907-1909 și retrasă de la strada Mihai Eminescu)[79] etc. Pe de altă parte, există câteva biserici ce se înscriu în fronturile continue: biserica romano-catolică a ansamblului mănăstiresc Zarda (de pe strada Ștefan cel Mare) sau biserica romano-catolică „Sfântul Iosif” (de pe bulevardul Traian).

În afara bisericilor, celelalte construcții mai speciale ale orașului – ca de exemplu unele sedii de instituții, edificii pentru educație (școli, licee) sau hoteluri – ajung să întrerupă continuitatea fronturilor preponderent compacte oarecum mai rar, deși dimensiunile considerabile și tratarea de arhitectură mai specială a multor astfel de construcții fac ca acestea să se remarce în cadrul fronturilor. Exemple în acest sens ar fi: hotelul Dacia (fost Pannonia – situat pe frontul nordic al Pieței Libertății, construit circa 1902 într-un exuberant stil *Secession*), Colegiul Național „Mihai Eminescu”, Colegiul Național „Kölcsey Ferenc”, Liceul Teologic Reformat, Colegiul Național „Doamna Stanca”, Casa Vécsey (actualul sediu al Muzeului de Artă – clădire cu aspect romantic, cu arce frânte, situată pe colțul sud-estic al Pieței Libertății), actualul sediu al Muzeului Județean (fosta prefectură – construcție realizată circa 1936 la intersecția dintre bulevardele Traian și Vasile Lucaciu), așa-numita „Casa Albă” (o altă construcție emblematică în stil *Secession*, situată pe colțul sud-vestic al Pieței Libertății), Palatul de Justiție (edificiu construit circa 1896-1897 într-un stil eclectic) etc.[80].

Din punct de vedere stilistic, toate aceste clădiri – mai speciale sau mai puțin speciale – ce compun fronturile stradale ale zonei centrale oferă, la începutul perioadei postbelice, **o imagine de arhitectură variată**, în care se remarcă în primul rând elemente de factură eclectică (Teatrul de Nord, Palatul de Justiție), *Secession* (Hotel Dacia/Pannonia, Casa Albă), Art Deco și modernistă (numeroase vile), barocă (biserica „cu lanțuri” și alte biserici) sau neoclasică (catedrala

---

[79] Informațiile istorice despre aceste biserici – în speță anii de construcție – au fost extrase din: Ministerul Culturii, „Lista Monumentelor Istorice 2015 – județul Satu Mare”.

[80] Atunci când sunt precizate în acest paragraf, perioadele de construcție aferente unor clădiri sunt conforme cu: Ministerul Culturii, „Lista Monumentelor Istorice 2015 – județul Satu Mare”.

romano-catolică). De asemenea, se pot remarca (mai rar) și unele elemente neoromânești sau neobizantine (ca de exemplu în arhitectura celor două catedrale construite în perioada interbelică, anume cea ortodoxă și cea greco-catolică), respectiv unele elemente romantice, neogotice și maure (ca de exemplu în arhitectura lăcașurilor de cult ale comunității evreiești).

6. TRANSFORMĂRI ALE ZONEI CENTRALE A ORAȘULUI SATU MARE, PE PARCURSUL PERIOADEI POSTBELICE. URMĂRIREA ȘI APRECIEREA CRITICĂ A ASPECTELOR DE ORDIN IDENTITAR

6.1. PERIOADA COMUNISTĂ (1944-1989)

6.1.1. PERIOADA 1944-1965: ÎNCEPUTUL PERIOADEI POSTBELICE, INSTAURAREA ȘI STABILIZAREA REGIMULUI COMUNIST, REGIMUL GHEORGHIU-DEJ

Urmările războiului și atitudinea față de mediul construit în primii ani ai reconstrucției postbelice (1944-1950)

Ca și în cazul altor orașe ale României, începutul perioadei postbelice este marcată, în plan constructiv, de răspunsul edilitar formulat la adresa avariilor cauzate de cel de-al Doilea Război Mondial. Satu Mare este unul dintre orașele țării unde se înregistrează pagube semnificative în timpul războiului, inclusiv în zona centrală. De exemplu, atacul aerian sovietic din 1944 ar fi afectat aproape toate construcțiile din oraș[81]. Bombardamentul s-ar fi soldat cu circa 170 de

[81] Conform cu: Muzeul Județean Satu Mare, „Memorie și istorie. Bombardarea orașului Satu Mare în anul 1944”, http://www.muzeusm.ro/expozitii/civiliyatie-identitate-multiculturalitate/memorie-si-istorie/ (accesat 2 iunie 2023).

morți, circa jumătate din populația orașului ar fi ajuns sinistrată, iar circa 200 de case ar fi fost total distruse[82]. În consecință, precum și în alte orașe ale țării, primii ani ai perioadei postbelice sunt dedicați, la Satu Mare, unor activități precum:

- eliberarea de moloz a siturilor aferente construcțiilor ce fuseseră distruse, în bombardament, într-un mod total sau aproape total;
- demolarea unor construcții parțial distruse ce au fost apreciate, de către autorități, ca fiind prea avariate pentru ca repararea lor să reprezinte o soluție oportună sau eficientă. După astfel de demolări urmează, automat, eliberarea de moloz a acestor situri.
- efectuarea unor reparații la unele clădiri în cazul cărora nu se decide demolarea, ci păstrarea/conservarea, cu reparații.
- apariția unor intenții și/sau inițiative de construire a acelor terenuri virane rezultate în urma degajării resturilor clădirilor distruse sau demolate.

Marcarea teritoriului, de către noua putere politică instalată după 1944, prin elemente identitare ale culturii sovietice. Monumentul ostașului sovietic, steaua sovietică, 23 august

În paralel cu operațiunile de ameliorare a spațiului urban și a mediului construit afectat de bombardamentele și distrugerile din timpul războiului – operațiuni ce presupun degajări de moloz, demolări și reparații – primii ani de după război aduc, în zona centrală a orașului Satu Mare, și primele mărci ale pătrunderii teritoriului orașului (alături de teritoriul întregii țări) în sfera de influență a culturii sovietice. În chiar principalul spațiu public al orașului de la momentul respectiv, actuala Piața Libertății, noua putere politică de factură comunistă instalează, în primii ani ai perioadei postbelice, **un monument dedicat ostașilor sovietici, cu o stea sovietică în vârf**.

Monumentul se amplasează, în anul 1945[83], pe locul unde se aflase, în ultimii circa 4 ani ai perioadei interbelice, o statuie a lui Vasile Lucaciu. Personalitate locală ce a trăit între 1852 și 1922, Vasile Lucaciu a fost un preot greco-catolic ce s-a afirmat ca militant pentru drepturile românilor din Transilvania, în perioada Imperiului Austro-Ungar – ca

---

[82] *Ibidem*.

[83] Radosav, *Satu Mare – ghid de oraș*, p. 62.

inițiator și semnatar al Memorandumului, respectiv ca lider al Partidului Național Român[84]. După moartea sa, survenită anul 1922, se afirmă inițiativa pregătirii unei statui pentru comemorarea sa. La momentul respectiv, Transilvania și Satu Mare făceau parte din Regatul României, iar Vasile Lucaciu era recunoscut ca personalitate națională, prin prisma biografiei sale. Acest context explică apariția inițiativei privind construirea unei statui în memoria sa. După realizarea statuii, aceasta se amplasează, în anul 1936, în cuprinsul principalului spațiu public al orașului Satu Mare, anume actuala Piața Libertății (la momentul respectiv denumită după numele lui I. C. Brătianu)[85].

Apoi, pe fondul turbulențelor politice de la finalul perioadei interbelice și de la începutul celui de-al Doilea Război Mondial, statuia lui Vasile Lucaciu ajunge a fi demontată, în anul 1940 – adică în același an în care Satu Mare trece, ca teritoriu, alături de o parte a Transilvaniei, de la Regatul României la Regatul Ungariei condus de Miklos Horthy (așa-numita „Ungarie horthyistă"). Odată demontată, statuia va circula prin țară și fi depozitată în diverse locuri până în anul 1968[86], când este într-un final readusă la Satu Mare, cu ocazia sărbătoririi a 50 de ani de la Unirea Transilvaniei cu România (eveniment cunoscut mai ales ca „Marea Unire" din 1918). Această readucere a statuii lui Vasile Lucaciu la Satu Mare, în anul 1968, are loc într-o perioadă de avânt naționalist la nivelul politicii de stat a României, în primii ani ai regimului lui Nicolae Ceaușescu. Acest context ar explica, dintr-un anumit punct de vedere, decizia de a readuce statuia „memorandistului" Vasile Lucaciu la Satu Mare, după o lungă perioadă de aparent „exil".

Totuși, statuia lui Vasile Lucaciu nu ajunge a fi repusă, la revenirea sa la Satu Mare din anul 1968, pe amplasamentul său original din Piața Libertății. Se hotărăște, însă, ca ea să fie poziționată undeva în apropiere, tot în zona centrală a orașului – și anume lângă actualul sediu al Muzeului Județean, în cuprinsul unui scuar de pe un bulevard ce poartă, actualmente, chiar numele lui Vasile Lucaciu. Această decizie este luată în contextul în care amplasamentul original/inițial al statuii lui Vasile Lucaciu din Piața Libertății, acolo unde statuia se aflase în

[84] Radosav și Porumbăcean, *Monografia județului Satu Mare*, pp. 302-303.

[85] *Ibidem*, pp. 215-216.

[86] *Ibidem*.

perioada 1936-1940, fusese între timp ocupat de Monumentul Ostașului Sovietic, instalat la finalul celui de-al Doilea Război Mondial în același loc. O eventuală readucere a statuii lui Vasile Lucaciu în acel loc ar fi presupus o eventuală demontare și mutare a Monumentului Ostașului Sovietic – iar un astfel de act ar fi fost greu de conceput, în acel moment, în contextul politic al anului 1968.

În schimb, contextul politic favorabil pentru această înlocuire de monumente cu rezonanțe identitare diferite se ivește după căderea regimului comunist din România – astfel că, în noul context politic de după 1989, Monumentul Ostașului Sovietic ajunge a fi mutat în Cimitirul Eroilor și, deci, eliminat din spațiul Pieței Libertății. În locul său revine, pe poziția sa originală din perioada 1936-1940, statuia lui Vasile Lucaciu. Întreaga operațiune se finalizează în anul 1992[87]. Statuia lui Vasile Lucaciu se păstrează, și în momentul de față, pe respectivul amplasament, fără alte modificări ulterioare anului 1992. Pe parcursul perioadei comuniste însă, situl a fost ocupat de respectivul monument dedicat ostașilor sovietici care, cel puțin prin prisma poziției sale, a dimensiunilor sale și a gradului său de vizibilitate, a marcat imaginea unuia dintre cele mai reprezentative spații publice ale orașului și ale zonei sale centrale (actuala Piața Libertății).

Monumentul Ostașului Sovietic și steaua sovietică ce îl încununa sunt relevante, din perspectiva lucrării de față, în primul rând prin prisma semnificației lor identitare: ca mărci ale puterii și ale influenței sovietice pe teritoriul românesc, la începutul perioadei postbelice. Ele s-ar califica, în acest sens, drept elemente identitare în raport cu aceste entități – fiind atât proprii acestor entități, cât și reprezentative pentru acestea. Monumentul Ostașului Sovietic de la Satu Mare face de altfel parte dintr-o serie de astfel de monumente ce se construiesc, la începutul perioadei postbelice, în mai multe orașe ale țării. Pe lângă mesajul lor direct, de cinstire a ostașilor, aceste monumente pot fi interpretate, din punct de vedere identitar, și ca elemente de marcare a teritoriului de către noua putere politică, de filiație sovietică, ce se instalează în România la începutul perioadei postbelice.

Această aparentă marcare a teritoriului, prin referințe la cultura sovietică și comunistă, se face inclusiv prin simboluri și elemente de retorică identitară de factură politică și ideologică, în formă construită. **Steaua sovietică** este unul dintre elementele cele mai reprezentative,

---

87 *Ibidem*.

în acest sens. Ea poate fi observată, în zona centrală din Satu Mare, și ca element de decorație atașat fațadei unei clădiri de pe actualul bulevard I. C. Brătianu, într-o fotografie din anii 1950. Stelele sovietice nu sunt însă singurele astfel de elemente care vehiculează mesajul apartenenței orașului la cultura sovietică ce se afirmă, într-o postură de dominanță, la începutul perioadei postbelice. O fotografie tot din anii 1950 relevă cum una dintre clădirile din zona centrală fusese marcată cu inscripția „23 AUG" cu ocazia unei manifestații prilejuite de serbarea zilei de 23 august.

Primele blocuri ale perioadei postbelice la Satu Mare, în zona centrală, ca manifestări ale realismului socialist caracteristic anilor 1950

Odată depășit momentul critic al managementului distrugerilor și avarierilor de clădiri din timpul războiului, Satu Mare și zona sa centrală intră într-o etapă de planificare sub noua putere politică de orientare prosovietică, comunistă, socialistă și proletară ce se instalează, la începutul perioadei postbelice, cu susținere sovietică. Această primă etapă de planificare din perioada postbelică produce, pe parcursul anilor 1950, câteva construcții noi. Acestea sunt totuși puține și/sau ocupă suprafețe relativ mici la nivelul orașului și la nivelul zonei sale centrale, iar impactul lor asupra imaginii urbane poate fi apreciat ca fiind unul relativ scăzut. Satu Mare nu face parte din galeria celor câteva orașe ale României care beneficiază, în primii circa 10-15 ani ai perioadei postbelice, de investiții relativ consistente în materie de fond construit și industrie.

În acest context, la Satu Mare și în zona sa centrală se construiesc, în intervalul aproximativ 1944-1960, un număr relativ mic de clădiri noi care să se remarce, la nivelul imaginii urbane, prin prisma unor caracteristici precum gabarit, amplasament, anvergură decorativă sau reprezentativitate. O mare parte din clădirile noi ale perioadei circa 1944-1960 sunt simple case, locuințe individuale sau unifamiliale a căror apariție este, din punct de vedere al impactului asupra imaginii urbane, relativ neglijabilă. Dintre construcțiile mai ample și mai vizibile, mai reprezentative și cu anvergură identitară mai consistentă, ce se construiesc în intervalul temporal 1944-1960 în arealul aproximativ aferent zonei centrale, cercetarea ce a stat la baza cărții de față a putut identifica un număr de două blocuri de apartamente (vezi figurile 6.1 și

6.2), plus un grup relativ compact de blocuri de apartamente, asamblate în front continuu (vezi figura 6.3).

Figura 6.1. Bloc de factură realist-socialistă, cu decorație specifică realismului socialist (pilaștri, capiteluri etc.), construit pe actuala stradă Ștefan cel Mare, pe un sit de colț de la intersecția cu actuala stradă Marsilia, în imediata proximitate a mănăstirii romano-catolice Zarda. Prin dimensiuni, amplasament și nivel de decorație, acest bloc se afirmă drept principalul reper al identității estetice realist-socialiste la Satu Mare, în zona centrală.
Sursa figurii: Horia Mihai-Coman.

Figura 6.2. Mic bloc construit în anii 1950, inserat în frontul continuu al bulevardului Vasile Lucaciu. Este o inserție de tip „plombă", în front continuu. Ca identitate estetică, acest bloc este asociabil realismului socialist, însă dimensiunile sale relativ reduse, dar mai ales decorația sa relativ minimală (la nivel de fațadă) îl situează pe drumul către manifestarea epurată (de decorație) a realismului socialist, specifică sfârșitului anilor 1950, ca moment de trecere către modernismul socialist.
Sursa figurii: Horia Mihai-Coman.

Figura 6.3. Blocuri noi în zona centrală a orașului Satu Mare, construite în preajma anului 1960 (sfârșit al anilor 1950 și început al anilor 1960) pentru a întregi frontul sudic al actualului bulevard I. C. Brătianu. Aceste blocuri sunt reprezentative pentru trecerea de la realismul socialist la modernismul socialist, prin intermediul unui realism socialist epurat de decorație, respectiv al unui modernism socialist incipient. Blocul P+4 din prim-plan a rămas cunoscut drept „blocul Romarta", după numele magazinului instalat la parterul său. Denumirea în sine a magazinului, anume „Romarta", ca element de identificare a acestui bloc, poate fi apreciată ca element identitar al perioadei comuniste. Prin numeroasele magazine ce au purtat acest nume în perioada comunistă, cuvântul „Romarta" a intrat în mentalul colectiv, ca element reprezentativ al perioadei. În fundal se poate distinge colțul fostei prefecturi din perioada interbelică, actual sediu al Muzeului Județean.
Sursa figurii: Arhiva de fotografii și diapozitive a Uniunii Arhitecților din România, fotograf Florentin Oiță, disponibilă și online la https://arhiva.uniuneaarhitectilor.ro/a-3232/locuinte-vedere-exterioara (accesat 5 iunie 2022).

Completări de fronturi stradale și inserții de modernism socialist, în prima parte a anilor 1960

Rezultatele operațiunilor de construire de clădiri noi în zona centrală devin mai vizibile în preajma anului 1960. De la începutul perioadei postbelice și până atunci, deci în intervalul aproximativ 1944-1960, intervențiile de acest tip fuseseră relativ rare și/sau de anvergură relativ restrânsă, cu afectarea frecventă a unor terenuri relativ mici, sau cu afectarea rară/excepțională a unor terenuri mai ample. Construcțiile pregnante, cu impact relativ consistent asupra peisajului urban, fuseseră relativ rare. După 1960 însă, intervențiile de construire în zona centrală ajung a marca, în mod consistent, identitarul urban. O primă etapă de intervenții mai consistente se desfășoară, în linii mari, între sfârșitul anilor 1950 și sfârșitul anilor 1960 – și, mai condensat, în prima parte a anilor 1960. În această perioadă se realizează, aproape în exclusivitate, așa-numite operațiuni de „plombare” și de „întregire”/„completare” de front, ca inserții de construcții noi în țesutul urban.

Aceste construcții noi sunt preponderent blocuri de locuințe de dimensiuni mici și medii, cu regimuri de înălțime frecvent P+2, P+3 și mai ales P+4. Se poate remarca, în cele mai multe situații, cum aceste blocuri se înscriu relativ neutru în fronturile urbane în care sunt inserate, pe diverse străzi, fără a genera contraste consistente în materie de înălțime, gabarit sau relație cu strada. Singurele diferențe mai vizibile sunt de constatat la nivelul plasticii de fațadă, întrucât aceste blocuri prezintă o stilistică preponderent tributară unui modernism socialist relativ auster, tipic anilor 1960. Aceasta conduce la contraste mai mult sau mai puțin accentuate, din punct de vedere stilistic, între noile blocuri și o mare parte din construcțiile mai vechi, adesea mai decorate, lângă care acestea ajung a fi amplasate – în condițiile în care o mare parte a acestor construcții mai vechi vehiculează elemente stilistice eclectice, neoclasice, neobaroce și *Secession*, iar abundența decorativă este adesea considerabilă. Alteori însă, vecinătatea unor imobile interbelice – cu identitățile lor stilistice de factură modernistă, Art Deco sau chiar modernist-clasicizantă – este de apreciat a fi relativ compatibilă cu imaginea de arhitectură a noilor blocuri postbelice, de factură modernist-socialistă. Numitorul comun ar fi, aici, valența de modernism (vezi figurile 6.4 și 6.5).

Figura 6.4. Inserție modernist-socialistă în frontul nordic al actualului bulevard I C. Brătianu, printr-un bloc de tip „plombă” construit în prima parte a anilor 1960 și încadrat între două imobile mai vechi, deco-moderniste, din perioada interbelică. Acest bloc este reprezentativ pentru identitatea stilistică de factură modernist-socialistă ce se adoptă, pe scară largă, la începutul anilor 1960, după abandonarea esteticii realist-socialiste tipice anilor 1950.
Sursa figurii: Arhiva de fotografii și diapozitive a Uniunii Arhitecților din România, fotograf Florentin Oiță, disponibilă și online la https://arhiva.uniuneaarhitectilor.ro/a-3213/locuinte-vedere-exterioara (accesat 5 iunie 2022).

Figura 6.5. Bloc de expresie modernist-socialistă construit și fotografiat în prima parte a anilor 1960, inserat fiind în cadrul frontului nordic al actualului bulevard Traian. Sursa figurii: Arhiva de fotografii și diapozitive a Uniunii Arhitecților din România, fotograf Florentin Oiță, disponibilă și online la https://arhiva.uniuneaarhitectilor.ro/a-3241/locuinte-vedere-exterioara (accesat 5 iunie 2022).

Impresia generală este că această generație de blocuri ce pot fi catalogate drept „șaizeciste” (de anii 1960) stabilește și întreține o relație relativ neutră și non-conflictuală cu vecinătățile. Ea duce oarecum mai departe, într-o conjugare postbelică și socialistă, o stilistică modernistă deja prezentă în peisaj. La acest rezultat global de relativă continuitate de imagine între aceste noi blocuri și vechile clădiri contribuie, în mod consistent, și abordarea din punct de vedere urbanistic a inserțiilor: cu preluarea înălțimilor aproximative ale clădirilor învecinate, respectiv cu alinierea la fronturile construite deja conturate. Acest aspect este decisiv mai ales în cazul relațiilor de vecinătate contrastante, la nivel de imagine de fațadă, ce se formează între blocurile modernist-socialiste (decorate adesea minimal) și unele dintre acele construcții istorice unde decorația este relativ abundentă și exuberantă. Modul relativ ordonat prin care noile blocuri sunt inserate printre construcțiile mai vechi, cu respectarea destul de precisă atât a

unor înălțimi aproximativ egale ale clădirilor învecinate, cât și a unor alinieri ale clădirilor la front, conduce către atenuarea acestor contraste din planul imaginii de arhitectură la nivel de fațadă.

La o privire de ansamblu asupra intervențiilor de construire în zona centrală în prima parte a anilor 1960, în urma unei marcări pe planul orașului a acestor intervenții, se pot distinge două categorii de intervenții. Pe de o parte ar fi intervențiile punctuale, de tip „plombă”, care presupun construcția unui singur bloc între construcții mai vechi, în cadrul unui front stradal. Astfel de inserții pot fi semnalate pe mai multe străzi ale zonei centrale. Pe de altă parte ar fi intervenții mai concentrate, prin mai multe blocuri, în anumite fronturi stradale. Astfel de intervenții conduc către modificarea relativ consistentă a imaginii de arhitectură a fronturilor afectate, prin prisma densității relativ mari de noutate (în sensul de clădiri noi, cu fațade noi) ce se afirmă în cadrul fronturilor respective. Se remarcă, aici, mai ales traseul stradal definit de bulevardele I. C. Brătianu și Traian, unde se inserează un număr considerabil de blocuri, în front continuu.

Acest traseul stradal, ce poate fi eventual denumit drept „axa Brătianu–Traian”, este unul dintre cele mai lungi trasee rectilinii ale zonei centrale. El se dezvoltă pe direcție vest-est, între Piața Libertății și gară, conturându-se ca o marcă identitară a dezvoltării urbanistice și edilitare de la finalul secolului al XIX-lea și din prima parte a secolului al XX-lea – întrucât este amenajat în această perioadă (circa 1870-1940) și acomodează, într-o primă fază, o serie de construcții tributare identităților stilistice specifice acestui interval temporal (eclectism, *Secession*, Art Deco, modernism etc.). În cadrul acestui front se remarcă, în primul rând, sediul actualului Muzeu Județean – clădire ce a servit ca sediu de prefectură, pe parcursul câtorva ani, în perioada interbelică. La intrarea în perioada postbelică, fronturile acestei axe urbane Brătianu–Traian sunt destul de permisive pentru construcții noi, ele fiind incomplete sau slab construite atât prin prisma relativei noutăți a traseului, cât și din cauza dispariției unor clădiri componente ale fronturilor, în timp (inclusiv ca efect al bombardamentelor din 1944). În acest context, fronturile acestei axe urbane ajung a se completa, în mod consistent, mai ales pe parcursul anilor 1960, cu blocuri tributare modernismului socialist.

6.1.2. PERIOADA 1965-1989: „EPOCA NICOLAE CEAUȘESCU” SAU „EPOCA DE AUR”

Satu Mare și zona sa centrală la jumătatea anilor 1960, la venirea la putere a lui Nicolae Ceaușescu

Preluarea puterii de către Nicolae Ceaușescu și intrarea în așa-numita „Epocă de Aur”, în anul 1965, găsește orașul Satu Mare și zona sa centrală într-un moment în care operațiunile urbanistice și de construire se desfășurau într-un ritm relativ susținut. Acest aparent „avânt” constructiv (pentru a folosi un termen specific perioadei) se manifestă, în zona centrală, în preajma anului 1965, mai ales prin construcția de blocuri de apartamente. Alături de acestea se mai construiesc însă și alte tipuri de clădiri, ca de exemplu unele clădiri administrative, pentru birouri, ca sedii ale unor instituții etc.

O astfel de clădire de birouri, în care se instalează **Poliția Satu Mare**, se construiește în partea de est a zonei centrale, lângă impunătorul edificiu istoric al actualului Colegiu Național „Kölcsey Ferenc”, pe un sit cu deschidere către o intersecție în care se întâlnesc actualele străzi A. I. Cuza, Gheorghe Lazăr, Mihai Eminescu și Mircea cel Bătrân. În proximitatea acestei intersecții se construiesc, în etape succesive, mai ales pe parcursul anilor 1960, câteva blocuri de apartamente de dimensiuni mici și medii, în regim de înălțime P+2, P+3 și P+4. Aceste blocuri sunt grupate, mai ales, de-a lungul traseului scurt al străzii Gheorghe Lazăr, pe ambele părți ale străzii. Ele alcătuiesc un mic ansamblu la nivelul căruia se remarcă, în postura de construcție non-rezidențială, acea clădire de birouri ce devine sediu al Poliției Satu Mare (regim de înălțime P+4), respectiv o policlinică (regim de înălțime P+2).

În mod particular, apariția clădirii de birouri în care se instalează Poliția Satu Mare, pe respectivul sit urban, este un eveniment cu o încărcătură identitară consistentă pentru oraș. Argumentul privind această încărcătură identitară consistentă constă în faptul că situl pe care se construiește acest sediu al poliției devine liber în urma demolării, în preajma anului 1965, a unei sinagogi ce se afla pe acel sit. Sediul poliției se construiește, pe situl eliberat prin demolarea sinagogii, la scurt timp după demolare. Sinagoga în cauză, cunoscută după numele de **sinagoga Status Quo Ante**, fusese construită circa 1905 și era una

dintre cele mai mari din oraş[88]. Arhitectura sa eclectică relativ exuberantă – în care se putea remarca cel puțin tratarea decorativă a cupolei, a ferestrelor și a zonelor de intrare – se constituia într-o calitate arhitecturală și artistică greu de negat, cu argumente solide, a spațiului urban în cauză.

În acest sens se poate aprecia că această sinagogă contribuise, în mod consistent, la conturarea identității sitului urban în discuție. Ea era, de asemenea, într-o stare de conservare relativ bună, în preajma momentului demolării sale. Totuși, se ia decizia ca ea să fie demolată. Dispare, așadar, un reper al zonei centrale ce se califica, din punctul de vedere al prezentei lucrări, în postura de „element identitar". Aceasta este prima demolare a unei clădiri cu valență monumentală de o asemenea anvergură, lipsită de avarii semnificative, ce a putut fi documentată, în cadrul cercetării ce a stat la baza cărții de față, în perioada postbelică, în zona centrală a orașului Satu Mare. Ea poate fi catalogată chiar ca un eveniment dramatic, fără precedent în istoria postbelică a zonei centrale, având în vedere circumstanțele (vreme de pace, monument neavariat, monument de valoare artistică).

În luarea deciziei demolării, unul din argumente trebuie să fi fost valoarea de utilizare relativ scăzută la care ajunsese sinagoga – în condițiile în care dimensiunea comunității evreiești din Satu Mare se diminuase într-un mod considerabil începând cu perioada celui de-al Doilea Război Mondial și, apoi, în continuare, pe parcursul perioadei postbelice. Odată sinagoga demolată, locul său este luat de o construcție relativ banală, aparent neutră, austeră, utilitaristă, realizată cel mai probabil pe baza unui proiect-tip. În condițiile în care situl aferent clădirii se bucură de un nivel relativ ridicat de vizibilitate în zonă, fiind capăt de perspectivă pe strada Gheorghe Lazăr, clădirea de birouri a Poliției Satu Mare participă la imaginea locului în care este inserată printr-o fațadă simplă, alcătuită din elemente prefabricate, a cărei atractivitate cu greu se poate argumenta că se ridică la nivelul celei ce caracteriza sinagoga demolată (vezi figurile 6.6 și 6. 7).

[88] Informații despre acest eveniment, în: ***, „Imagini din arhive. Poliția Satu Mare amplasată în locul celei mai frumoase sinagogi din țară", *Portalul de Știri din Satu Mare*, 3 februarie 2018, https://portalsm.ro/2018/02/imagini-din-arhive-politia-satu-mare-amplasata-locul-celei-mai-frumoase-sinagogi-din-tara/ (accesat 3 iunie 2023).

Figura 6.6. Fotografie de dată recentă (din 2022) de pe actuala stradă Gheorghe Lazăr, privind dinspre nord către sud, către sediul Poliției Satu Mare. Sinagoga Status Quo Ante, demolată circa 1965, se afla pe situl ocupat de acest sediu al Poliției.
Sursa figurii: Horia Mihai-Coman.

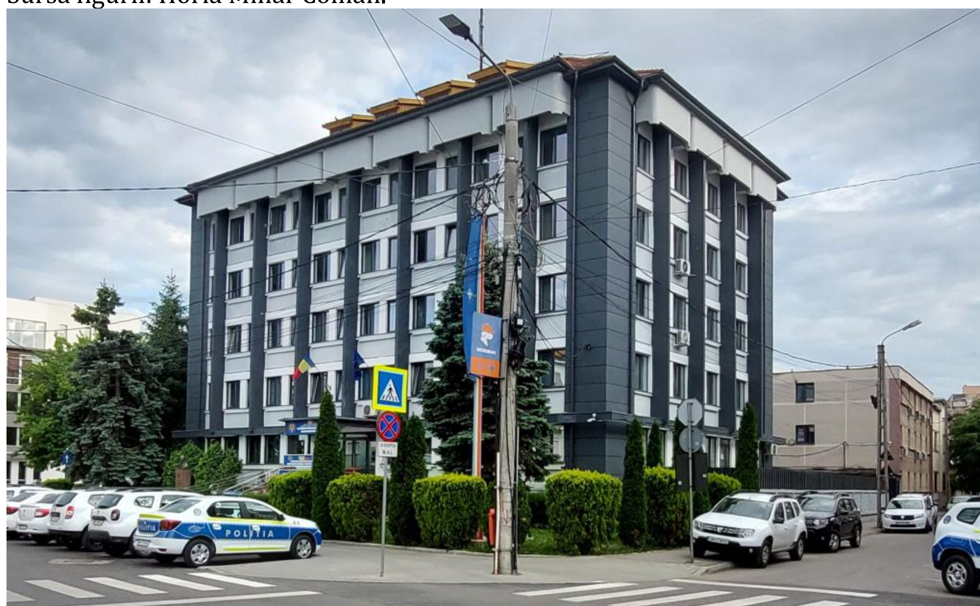

Figura 6.7. Sediul Poliției Satu Mare, construit circa 1965, surprins într-o fotografie de dată recentă, din anul 2022. Ar fi de precizat că aspectul actual al clădirii, surprins în cadrul acestei fotografii, este rezultatul unei reabilitări relativ recente, din perioada postcomunistă.
Sursa figurii: Horia Mihai-Coman.

Sinagoga Status Quo Ante este, probabil, cel mai remarcabil lăcaș de cult al comunității evreiești care dispare în timpul perioadei postbelice. S-a păstrat însă – și se păstrează și astăzi – principalul astfel de spațiu din oraș, anume Templul Mare. Acesta se află pe strada Decebal, la mică distanță de situl pe care se aflase sinagoga Status Quo Ante. Templul Mare și sinagoga Status Quo Ante se situau, de altfel, într-o zonă a orașului ce devenise, în timp, un fel de mic cartier evreiesc, concentrând mai multe construcții și activități ale comunității. Pe fondul diminuării considerabile a populației evreiești în timpul celui de-al Doilea Război Mondial și apoi pe parcursul perioadei postbelice, zona devine mai volatilă și mai permeabilă la schimbare și transformare: de la modificarea structurii populației rezidente la modificarea cadrului de viață, prin intervenții asupra structurii spațiului și asupra mediului construit, ca de exemplu prin demolări de construcții vechi (eventual părăsite) și prin apariția de construcții noi.

În acest context, intrarea în așa-numita „Epocă de Aur" găsește, în plină transformare, un sit urban relativ amplu ce a făcut parte componentă din teritoriul urban ce fusese organizat, în 1944, ca ghetou. Pe acest sit se afirmă o funcțiune de producție și, în raport cu această funcțiune, se dezvoltă **ansamblul întreprinderii de textile Mondiala**. Ansamblul de clădiri se extinde, în timp, în etape succesive, pe parcursul perioadei postbelice comuniste, prin construcția de noi corpuri de clădire. Extinderea ansamblului are loc pe fondul creșterii producției fabricii. Mondiala este o întreprindere cu origini interbelice, care se dezvoltă și se consacră în perioada postbelică, pe parcursul anilor 1950, 1960, 1970 și 1980. Prin prisma succesului de care se bucură produsele întreprinderii, Mondiala intră în mentalul colectiv al perioadei – iar construcțiile ce compun ansamblul întreprinderii ajung, mai ales prin gabaritele lor, să marcheze imaginea zonei centrale. Ansamblul întreprinderii Mondiala ar putea fi catalogat, în acest context, drept „element identitar" pentru Satu Mare și zona sa centrală. El este cu atât mai inedit și mai reprezentativ cu cât astfel de ansambluri, cu destinație de producție, sunt rareori de întâlnit în zonele centrale ale orașelor. Atunci când ele totuși apar în zonele centrale, chiar și la periferia acestor zone, prezența lor este adesea marcantă.

Reforma administrativă din 1968

Finalul anilor 1960 aduce un eveniment important pe plan administrativ, anume apariția județului actual Satu Mare, cu centrul/reședința în localitatea urbană cu același nume (Satu Mare).

Schimbarea se produce prin legea reformei administrative din 1968[89]. Orașul Satu Mare mai avusese însă, în trecut, statutul de reședință de județ. El fusese ridicat la acest rang în anul 1926, tot în urma unei reforme administrative[90]. Această reformă condusese, printre altele, la construcția unui sediu care să găzduiască instituția aferentă acestui statut de reședință de județ: prefectura. Clădirea prefecturii, construită circa 1936 pe un sit aflat la intersecția actualelor bulevarde Vasile Lucaciu și Traian, devenise un reper important al orașului. Ea găzduiește, momentan, Muzeul Județean Satu Mare.

Orașul Satu Mare pierde însă, în contextul evenimentelor din cel de-al Doilea Război Mondial și de la începutul perioadei postbelice, statutul de reședință de județ. Actul ce marchează această decădere, în rang administrativ, este o lege a reformei administrative din anul 1950, când orașul Satu Mare devine centru raional în cadrul regiunii Baia Mare[91]. Între 1950 și 1968 așadar, orașul Satu Mare a avut rangul de centru raional, care este un rang inferior în raport cu cel de reședință de județ. Raionul Satu Mare a fost, prin comparație cu județul Satu Mare, un teritoriu sensibil mai mic, din punct de vedere al suprafeței.

În acest context, promovarea orașului Satu Mare la statutul de reședință de județ, prin reforma administrativă din 1968, este de fapt o revenire a orașului la acest statut, anume cel de reședință de județ – statut pe care îl mai avusese, deci, în perioada aproximativ 1924-1950. Recăpătarea, așadar, în 1968, a statutului de reședință de județ califică orașul Satu Mare pentru potențiale investiții mai consistente decât fuseseră ele până atunci, în perioada postbelică, cel puțin în intervalul în care orașul fusese doar centru raional (1950-1968). În situația aceasta se aflau de altfel toate orașele țării care, în urma acestei legi de reorganizare administrativ-teritorială a teritoriului național din 1968, se emancipaseră la statutul de reședințe de județ.

Și cum noul statut (de „reședință de județ”) implică și apariția așa-numitului „sfat/consiliu (popular) județean” (ca instituție), se ridică în mod implicit și problema stabilirii unui sediu „adecvat” sau „corespunzător” pentru această nou-înființată instituție ce marchează,

---

[89] Mai precis, este vorba despre: Marea Adunare Națională, „Legea nr. 2 din 16 februarie 1968 privind organizarea administrativă a teritoriului Republicii Socialiste România”, *Buletinul Oficial*, nr. 17 (17 februarie 1968).

[90] Muzeul Județean Satu Mare, *Studiu istoric și morfologic PUG Satu Mare 2009*, p. 18.

[91] *Ibidem*.

la nivel propagandistic și identitar, puterea centrală detașată în teritoriu. **După cum se întâmplă și în cazul altor orașe ce devin reședințe de județ în urma reformei administrative din 1968, și la Satu Mare demarează, după 1968, planuri pentru construcția unui sediu politico-administrativ și, colateral, planuri pentru un centru civic**. Satu Mare face și el parte, așadar, din acel grup de noi „capitale" de județ ce vor fi „înzestrate", în perioada 1968-1989, cu ceea ce se poate aprecia ca fiind o „marcă identitară" a afirmării lor sub acest statut, în „anii socialismului": „centrul civic" (ce înglobează „sediul politico-administrativ").

La Satu Mare, această aparentă marcă identitară va ajunge a fi considerabil de pregnantă – mai pregnantă decât în multe alte municipii emergente după 1968 – întrucât aici se va materializa un proiect de centru civic relativ extins, dotat cu un sediu politico-administrativ de dimensiuni considerabile, cu o casă de cultură de asemenea amplă și bogat tratată la nivel de arhitectură, cu un magazin universal și cu o multitudine de blocuri de locuințe relativ mari și înalte, de gabarit, toate aceste construcții fiind reunite în jurul unei piețe urbane de dimensiuni de asemenea considerabile. Este ceea ce a ajuns a fi cunoscut sub titulatura de „centrul civic" sau „centrul nou" din Satu Mare. Acesta a fost rezultatul unei operațiuni urbane ample, care a afectat un teritoriu urban de dimensiuni considerabile. Prin prisma anvergurii sale, având în vedere și gradul considerabil de transformare a sitului afectat, operațiunea de edificare a centrului nou/civic din Satu Mare poate fi încadrată în categoria restructurărilor urbane.

Inundațiile din 1970

Până la demararea proiectării și execuției centrului civic se produce însă un eveniment care se va constitui într-un argument în plus pentru restructurare și reconstrucție în zona centrală. Este vorba despre inundațiile catastrofale ce lovesc întreaga țară în anul 1970[92]. Satu Mare este unul dintre orașele serios afectate, prin ieșirea din matcă a râului Someș. Este afectată, într-o proporție mai mare sau mai mică, aproape toată suprafața orașului, inclusiv porțiuni din zona centrală. Amintirea inundațiilor este, de altfel, încă prezentă în

[92] Panaitescu, *De la Casa Scânteii la Casa Poporului*, p. 222.

comunitate[93]. Există numeroase mărturii, inclusiv fotografice, ale gravității acestor inundații (vezi figurile 6.8, 6.9, 6.10 și 6.11).

În mod firesc, inundațiile afectează, într-un mod mai sever, mai ales terenurile și construcțiile aflate mai aproape de râu, în zona inundabilă a acestuia – cât și terenurile aflate la altitudini mai joase, unde apele pătrund mai ușor. De asemenea, construcțiile mai puțin solide au mai mult de suferit. Conform estimărilor, peste 30% din suprafața municipiului și a județului ajunge a fi acoperită de ape[94].

Într-o primă fază sunt inundate terenuri de pe malul stâng al râului, dintr-o zonă ce era mai slab construită, la momentul respectiv. Apoi apare o ruptură de dig la est de oraș, pe malul drept, în satul Cucu din comuna Odoreu. Această ruptură va permite apelor să pătrundă în mod consistent și pe malul drept, adică în zona de oraș mai extinsă și mai intensiv construită, aflată la nord de Someș[95]. Punctul de ruptură a digului influențează în mod decisiv zonele în care apele ajung a pătrunde mai rapid și mai consistent, producând pagube mai semnificative. Ca efect, partea de est și cea de nord-est a orașului ajung a fi cele mai afectate. Aici se regăsesc repere precum gara, grădina publică, bulevardul Traian, bulevardul Vasile Lucaciu, Piața Mică, strada Ilarie Chendi sau strada Anton Pann.

Într-un număr din 1973 al revistei *Arhitectura* se afirmă că 4/5 din suprafața orașului de pe malul drept al Someșului fusese acoperită de ape, respectiv că peste 2000 de case din partea de nord fuseseră distruse[96]. Apele ating și zona centrală – cu precădere părțile de est, nord și nord-est ale acesteia. Câteva fotografii realizate în timpul inundațiilor surprind gravitatea situației pe câteva artere precum bulevardul I. C. Brătianu, bulevardul Traian, strada Mihai Viteazu, strada Ștefan cel Mare sau strada 1 Decembrie 1918.

---

93 ***, „47 de ani de la inundațiile care au schimbat fața orașului Satu Mare”, *Obiectiv Satu Mare*, 14 mai 2017, https://obiectiv-sm.ro/2017/05/14/47-de-ani-de-la-inundatiile-care-au-schimbat-fata-orasului-satu-mare-galerie-foto/ (accesat 3 iunie 2023).

94 Muzeul Județean Satu Mare, „Tragedie și renaștere. Fețe ale unei calamități – inundația din 14 mai 1970 în Satu Mare”, http://www.muzeusm.ro/expozitii/1970-14-mai-50-de-ani/ (accesat 3 iunie 2023).

95 *Ibidem*.

96 Karoly Rupprecht, „Satu Mare”, *Arhitectura*, nr. 3 (1973): p. 24.

Figura 6.8. Efectele inundațiilor din 1970 la podul vechi, care se afla la scurtă distanță de podul de cale ferată: mai în aval de acesta, către vest. Fotografia este realizată, aproximativ, dinspre sud înspre nord. Ar fi de remarcat, în fundal, siluetele a două biserici: catedrala ortodoxă (dreapta) și cea greco-catolică (centru).
Sursa figurii: Muzeul Județean Satu Mare (prin site-ul oficial al instituției). URL: https://www.muzeusm.ro/expozitii/1970-14-mai-50-de-ani/imagini-kepek/ (accesat 3 iunie 2023).

Figura 6.9. Efecte ale inundațiilor din 1970 în zona centrală, la intersecția actualelor artere Vasile Lucaciu (bulevard), I. C. Brătianu (bulevard) și Mihai Viteazu (stradă). Fotografia este realizată privind, cu aproximație, dinspre est către vest. Imobilul modernist de colț, din centrul imaginii, cu „agenție de voiaj" la parter (în această fotografie), fusese construit către finalul perioadei interbelice, pe un sit de colț situat la intersecția traseului actualului bulevard I. C. Brătianu (artera din stânga acestei imagini) cu traseul actualei străzi Mihai Viteazu (artera din dreapta acestei imagini). Sursa figurii: Muzeul Județean Satu Mare (prin site-ul oficial al instituției). URL: https://www.muzeusm.ro/expozitii/1970-14-mai-50-de-ani/imagini-kepek/ (accesat 3 iunie 2023).

Figura 6.10. Inundațiile din 1970 în partea de nord-est a zonei centrale, pe actuala stradă Mihai Viteazu, privind către fosta prefectură (actualul sediu al Muzeului Județean).
Sursa figurii: Muzeul Județean Satu Mare (prin site-ul oficial al instituției). URL: https://www.muzeusm.ro/expozitii/1970-14-mai-50-de-ani/imagini-kepek/ (accesat 3 iunie 2023).

Figura 6.11. Inundațiile din 1970 pe actuala stradă Ștefan cel Mare, în partea de nord a zonei centrale. Fotografia este realizată, cu aproximație, din spațiul actualei Piața Eroilor Revoluției, privind dinspre sud către nord, către biserica reformată Nemeti (dreapta-sus).
Sursa figurii: Muzeul Județean Satu Mare (prin site-ul oficial al instituției). URL: https://www.muzeusm.ro/expozitii/1970-14-mai-50-de-ani/imagini-kepek/ (accesat 3 iunie 2023).

Urmări ale inundațiilor din 1970. Noi repere construite, în zona centrală, imediat după inundații

Inundațiile din 1970 lasă, în urma lor, numeroase construcții avariate într-o proporție mai mare sau mai mică. O parte dintre acestea se desființează/demolează după inundații, inclusiv în zona centrală, generând astfel spațiu pentru construcția unor clădiri noi. Unul dintre cele mai vizibile și mai memorabile exemple de clădiri ce se afirmă, imediat după inundații, pe situri ce fuseseră avariate în timpul inundațiilor, este **un grup de două blocuri-turn ce se construiesc într-o intersecție importantă a orașului, lângă clădirea actualului Muzeu Județean**, pe un sit relativ deschis, ce conferă un nivel ridicat de vizibilitate celor două blocuri înalte (vezi figura 6.12). Spațiul aferent intersecției către care se deschid cele două blocuri-turn a purtat, pe parcursul perioadei postbelice, și denumirea de „Piața Republicii". Aici se întâlnesc unele dintre arterele principale ale orașului: bulevardul Vasile Lucaciu, bulevardul I. C. Brătianu, bulevardul Traian, strada Mihai Viteazu și strada Tudor Vladimirescu (denumiri actuale).

Figura 6.12. Cele două blocuri-turn ce se construiesc, imediat după inundațiile din 1970, în intersecția de lângă sediul actual al Muzeului Județean, în fosta Piața Republicii. Fotografia este din anul 2022, privind dinspre sud înspre nord.
Sursa figurii: Horia Mihai-Coman.

Principalul reper funcțional, de gabarit, de înălțime și de reprezentativitate al acestei intersecții fusese, cel puțin până la construirea celor două blocuri-turn, clădirea actualului Muzeu Județean: o clădire cu turn pe colț, construită în anul 1936[97] într-o

---

[97] Muzeul Județean Satu Mare, *Studiu istoric și morfologic PUG Satu Mare 2009*, p. 18.

stilistică aflată la confluența dintre modernism clasicizant, Art Deco și neoromânesc. Clădirea a servit, pentru început, ca sediu al prefecturii, în ultimii ani ai perioadei interbelice – în contextul în care Satu Mare devenise, în anul 1926, reședință de județ[98]. Apoi, în perioada postbelică, în această clădire se instalează Consiliul Popular Județean și Comitetul Județean Satu Mare al P.C.R.[99]. Din 1985, în contextul finalizării lucrărilor la palatul administrativ din centrul nou, clădirea devine sediul Muzeului Județean[100]. Prin prisma istoriei sale și nu numai, această clădire a fostei prefecturi din perioada interbelică este una dintre cele mai reprezentative construcții ale orașului și ale zonei sale centrale, putând fi catalogată drept „element identitar".

În acest context, cele două blocuri-turn ce se construiesc imediat lângă fosta prefectură au, cel puțin prin prisma înălțimii lor, un efect de diminuare a posturii de dominantă a spațiului ce caracteriza, în mod incontestabil, până la construcția blocurilor, clădirea actualului sediu al Muzeului Județean. Ele se afirmă, la nivelul siluetei zonei centrale, ca noi accente de înălțime. Ele se afirmă, de asemenea, ca grup construit, și în postura de capăt de perspectivă pe bulevardul Vasile Lucaciu, urcând dinspre Someș către nord.

Aceste două blocuri-turn nu sunt însă singurele astfel de repere construite noi, caracterizate printr-un grad relativ ridicat de vizibilitate urbană, ce se construiesc la începutul anilor 1970 în zona centrală, marcând silueta orașului imediat după inundații. Astfel, primii ani de după inundațiile din 1970 sunt martorii apariției, pe scena imaginii urbane a orașului și a zonei sale centrale, a încă două noi repere construite marcante: **Hotel Aurora și Casa de Modă**. Ambele sunt construcții relativ înalte, care se construiesc în perimetrul Pieței Libertății. Ele ajung astfel să participe, într-un mod pregnant, la imaginea de arhitectură a locului ce poate fi considerat ca fiind „punctul zero" al centrului istoric, sau „inima" centrului vechi: Piața Libertății.

Hotelul Aurora se afla deja în construcție la momentul inundațiilor din 1970, pe un sit de colț, în partea de nord-vest a Pieței Libertății[101]. Construcția se finalizează la scurt timp după inundații, iar

---

[98] *Ibidem*.

[99] Radosav, *Satu Mare – ghid de oraș*, p. 56.

[100] Radosav și Porumbăcean, *Monografia județului Satu Mare*, p. 335.

[101] Construcția încă nefinalizată a hotelului, aparent aflată la stadiul de structură, este detectabilă într-una din fotografiile din timpul inundațiilor.

hotelul se inaugurează în anul 1971[102]. Este o construcție relativ înaltă, cu un regim de înălțime P+8. În acest context, hotelul Aurora se afirmă drept prima clădire postbelică ce marchează, într-un mod consistent, imaginea Pieței Libertății. Ea intră în galeria accentelor de înălțime mai mici sau mai mari din perimetrul Pieței Libertății și din câmpul vizual aferent acestui perimetru, alături de cele două turnuri ale catedralei romano-catolice (în mod special), fleșa hotelului Dacia/Pannonia sau Turnul Pompierilor (aflat în spatele hotelului Dacia/Pannonia). Clădirea hotelului Aurora se constituie, de altfel, chiar într-o contrapondere pentru dominanta spațiului, anume catedrala romano-catolică.

Clădirea hotelului Aurora înlocuiește, la nivelul imaginii fronturilor construite ale Pieței Libertății, o veche clădire P+1, cu aparență negustorească, de secol XIX, ce ocupa respectivul sit într-o manieră relativ discretă. Prin comparație, hotelul Aurora este un semnal vizual mai pregnant. El devine un reper de prim rang al orașului și al zonei sale centrale, primind spațiu de prezentare chiar și în revista *Arhitectura*, în cadrul unui scurt articol dintr-un număr din anul 1972[103]. Arhitectul ce semnează articolul, Gheorghe Cristescu, este și șeful colectivului de proiectare. În cuvintele arhitectului Gheorghe Cristescu:

> *„Amplasarea hotelului pe acest teren a impus atât accesele, cât și adoptarea unui gabarit și a unei arhitecturi care să se încadreze în ansamblul pieței. În acest sens, s-a prevăzut o construcție cu un corp înalt A (P+8) și un corp B (P+2), care să facă legătura cu clădirile existente la alinierea pieței, urmărind să continue în cât mai mare măsură frontul de vest al pieței*”[104].

Într-adevăr, imaginea de arhitectură pe care o oferă hotelul Aurora către spațiul public reprezentativ al Pieței Libertății pare a corespunde cu intențiile și descrierile arhitectului Cristescu: Se poate detecta, în cadrul acestor intenții, o abordare catalogabilă drept „contextualistă”.

Cu o expresie arhitecturală tipică perioadei, anume un modernism socialist relativ neutru și auster, clădirea hotelului „turistic”

---

[102] Conform informațiilor de pe site-ului hotelului, la https://aurora-sm.ro/new/despre/ (accesat 3 iunie 2023).

[103] Gheorghe Cristescu, „Hotelul turistic «Aurora» – Satu Mare”, *Arhitectura*, nr. 3-4 (1972): p. 115.

[104] *Ibidem*.

Aurora se remarcă totuși printr-o intenție de inserare relativ sensibilă în context. În mod special ar fi de remarcat maniera în care construcția nouă, mai exact corpul B (P+2) din descrierea arhitectului Cristescu, se alipește de calcanul construcției vecine, care este o veche clădire negustorească, regim P+1: printr-un subansamblu volumetric realizat într-o stilistică modernistă cu accente Art Deco. Din punct de vedere funcțional, acest subansamblu volumetric facilitează accesul, din stradă, către grădina de vară amenajată în interiorul parcelei – iar tratarea plastică a acestei porțiuni de clădire evocă arhitectura modernă interbelică, frecvent întâlnită în zonă. Mai mult: un detaliu specific modernismului aerodinamic (așa-numitului stil *streamline*) se continuă, pe orizontală, până în dreptul corpului înalt al clădirii hotelului. Acest detaliu poate fi interpretat drept un „fir roșu" de continuitate, în plan estetic.

La scurt timp după hotelul Aurora se construiește și **Casa de Modă**. Dacă clădirea hotelului Aurora fusese amplasată în partea de nord-vest a Pieței Libertății, Casa de Modă se construiește în partea de nord-est a pieței, însă ușor distanțată față de spațiul pieței. Ambele construcții ocupă situri de colț și au configurații arhitectural-volumetrice asemănătoare: un corp de clădire mai înalt ce marchează colțul, plus un corp de clădire mai scund ce se integrează în linia fronturilor construite vecine. Există unele diferențe, totuși, din acest punct de vedere, între cele două clădiri – însă modul de abordare al inserției în context, sau conceptul de intervenție, este foarte asemănător.

Casa de Modă se remarcă, în mod particular, prin forma cilindrică a corpului său înalt. Cu un regim de înălțime P+6, acesta este ușor mai scund decât corpul înalt al hotelului Aurora (care are un regim de înălțime P+8). Prin silueta sa oarecum distinctivă (acel cilindru simplu) și regimul său de înălțime ușor peste media zonei (acel P+6), turnul Casei de Modă devine, și el, un reper și un accent de înălțime în Piața Libertății. Situl de colț pe care acesta este amplasat contribuie, și el, la gradul ridicat de vizibilitate al noii construcții. Casa de Modă se afirmă așadar și ea, alături de hotelul Aurora, ca un semnal urban nou al zonei centrale.

În ciuda asemănărilor dintre cele două clădiri, Casa de Modă este menționată, în paginile aceleiași reviste *Arhitectura*, în termeni critici. Astfel, un articol din 1974 al revistei menționează Casa de Modă ca una dintre construcțiile noi ale orașului, însă intervenția este criticată ca fiind, *„spre regretul tuturor"*, în contradicție cu *„aspectul general actual*

al orașului", apreciindu-se că noua clădire este „*amplasată agresiv în zona centrului vechi atât de valoros*"[105]. Acest tip de comentariu, al arhitecturii noi în raport cu arhitectura veche, este apreciabil ca fiind relevant în contextul discuției în plan identitar – întrucât pune în balanță categoria noilor construcții ale perioadei, care sunt adesea prezentate în cheie apreciativă, chiar triumfalistă, ca „realizări", respectiv categoria clădirilor vechi, față de care criteriile de apreciere valorică sunt adesea volatile, problematice. Altfel, aspectul Casei de Modă este totuși reprezentativ pentru arhitectura simplă, modernist-socialistă, a perioadei. Mai mult: imaginea de arhitectură pe care Casa de Modă o oferă pieței poate apărea ca fiind chiar specială sau inedită, prin prisma formei sale cilindrice, care este o formulă volumetrică utilizată mai rar…astfel că aprecierea critică negativă din articolul din revista *Arhitectura* poate părea ușor surprinzătoare.

Altfel, construcția Casei de Modă se face cu prețul demolării unei clădiri relativ cunoscute a orașului, în care funcționase unul dintre restaurantele importante ale zonei centrale: „Tivoli" (ulterior redenumit „Cina"). Tăierea actualului bulevard I. C. Brătianu, ce se realizase la sfârșitul perioadei interbelice între clădirea fostei prefecturi și actuala Piața Libertății, trecând pe lângă clădirea restaurantului Tivoli, condusese către ruperea frontului continuu de clădiri în acea zonă, prin demolarea unor clădiri vecine cu cea a restaurantului. În acest context, înainte de a fi demolată pentru construcția Casei de Modă, clădirea restaurantului ajunsese a expune, către spațiul reprezentativ al Pieței Libertății, un calcan (vezi figura 6.13).

[105] ***, „Schița de sistematizare a municipiului Satu Mare. Plenara cercului U.A. Satu Mare", *Arhitectura*, nr. 2 (1974): pp. 4-5.

Figura 6.13. Fotografie asupra jumătății estice a Pieței Libertății, realizată circa 1970. Prins în acest cadru este și colțul nord-estic al pieței, unde se poate distinge silueta clădirii în care funcționa restaurantul Cina (fost Tivoli) – clădire ce va fi înlocuită, la scurt timp, cu așa-numita „Casă de Modă”.
Sursa figurii: Muzeul Județean Satu Mare, Secția de Istorie, colecția „Gheorghe Iancu”, prin intermediul lui Norbert Lorincz (muzeograf).

Primele idei pentru centrul civic

Inundațiile din anul 1970 fuseseră, la Satu Mare, devastatoare. Pe de altă parte, în materie de dezastre, cutremurul din 1977 nu va produce, la Satu Mare, distrugeri semnificative. Pentru Satu Mare, inundațiile din 1970 pot fi astfel considerate ca fiind cel mai grav dezastru, cu efect distructiv asupra fondului construit, ce a fost înregistrat în perioada postbelică. În mod firesc, distrugerile cauzate de aceste inundații din 1970 deschid drumul către noi intervenții edilitare și de construire, în oraș și în zona sa centrală. Efectul este, pe undeva, similar cu cel al distrugerilor provocate de bombardamentele din 1944. Cele două dezastre sunt, prin prisma anvergurii și a gravității distrugerilor, comparabile.

Situația de la Satu Mare, cu planurile autorităților pentru oraș în contextul inundațiilor din 1970, este abordată și în paginile revistei *Arhitectura*, printr-un articol din anul 1973[106]. În acest articol se afirmă că inundațiile cauzaseră distrugerea a peste 2000 de case în partea de

---

[106] Rupprecht, „Satu Mare”, pp. 22-26.

oraș de la nord de Someș, dar că „*Urmările catastrofei au fost lichidate într-o perioadă foarte scurtă, printr-o activitate de reconstrucție nemaiîntâlnită în viața orașului. Chiar din primele zile după retragerea apelor au fost elaborate studii de sistematizare privind reconstruirea zonelor lovite*”[107]. Mai departe în cadrul articolului, autorul Karoly Rupprecht menționează reactualizarea schiței de sistematizare a orașului, printr-un proiect elaborat în 1971-1972 de ISART București (deci de o instituție „de la centru”). În acest context, se discută și despre:

> „*prelungirea zonei centrale de la centrul istoric spre sud*”, ca propunere, respectiv despre „*extinderea zonei centrale, care va primi o serie de dotări de importanță majoră, ca: sediul politico-administrativ al județului și municipiului, cu o suprafață desfășurată de cca. 12000 mp, casa de cultură a sindicatelor, cu o sală de spectacole de 800 de locuri, magazinul universal cu o suprafață comercială de cca 4500 mp, sedii ale unor institute cu diverse profiluri, precum și blocuri de locuințe cu P+10 niveluri, cu spații comerciale de deservire și alte dotări necesare la parter (proiect realizat de prof. arh. Nicolae Porumbescu, colaborator arh. Karoly Rupprecht).* (...) *Centrul nou va fi legat organic cu centrul vechi, istoric, realizându-se în arhitectura construcțiilor noi o trecere treptată, diferențiată cu elemente...*”[108].

Este vorba, așadar, despre un proiect de sistematizare a unei zone care nu este totuși considerată a fi „centrală”, la momentul respectiv. Această observație poate fi făcută întrucât se vorbește, în articol, despre „extinderea” și „prelungirea” zonei centrale, respectiv despre „centrul nou” în raport cu „centrul vechi, istoric”. În viziunea autorului articolului, arhitectul Karoly Rupprecht – care este deci și colaborator al proiectului (pe lângă profesorul arhitect Nicolae Porumbescu), dar și director tehnic al IPJ Satu Mare (după cum se semnează la finalul articolului în discuție) – se pare că această zonă vizată pentru a fi „sistematizată” ar urma să capete caracter central în urma intervenției propuse. Se poate așadar citi, în articol, intenția de a „emancipa” acest areal aparent peri-central, situat între centrul istoric (la nord) și Someș (la sud), într-un centru „nou” – adică într-o parte „nouă” a zonei centrale, ca pandant al „centrului vechi”. În acest sens, o

107 *Ibidem*, pp. 24-25.

108 *Ibidem*, p. 25.

schiță prezentată în cadrul articolului în discuție, ce este intitulată „Municipiul Satu Mare (plan de dezvoltare)”, susține aceste idei privind relația dintre situl centrului nou și întreaga zonă centrală.

În linii mari, este vorba despre zona cuprinsă între Piața Libertății (la nord) și cursul actual al Someșului (la sud). Acest areal urban cuprinde și o mică declivitate, marcată de silueta bisericii Calvaria – această declivitate fiind o reminiscență a cetății poligonale ce se aflase, în linii mari, pe acest sit. Un reper de prin rang al zonei, care este prezent pe sit și în momentul actual, este ansamblul de cult mozaic compus din Templul Mare (construit circa 1890) și sinagoga Saare Tora (construită circa 1927)[109], de pe actuala stradă Decebal. De asemenea, un alt reper actual al zonei este Școala Gimnazială „Constantin Brâncoveanu”, situată pe strada cu același nume și găzduită într-o clădire construită circa 1903[110]. Aceste elemente de orientare în spațiul vizat pentru construirea centrului nou pot fi urmărite, de exemplu, pe planul din anul 1907 al orașului (vezi figura 6.14). O comparație cu situația existentă în momentul actual în acest spațiu, unde s-a construit într-adevăr ansamblul centrului nou, este de asemenea utilă pentru o orientare preliminară, aici, în acest punct al lucrării de față, în raport cu tema centrului nou (vezi figurile 6.15 și 6.16).

Acest areal urban, care este vizat pentru a deveni sit al centrului nou, fusese ocupat cu diverse clădiri, de-a lungul timpului (vezi figurile 6.17, 6.18 și 6.19). Predominante erau construcțiile de locuit simple, anume case sau locuințe unifamiliale, al căror standard era preponderent mediu din punct de vedere al dimensiunilor, al statutului sau al valorii. Alături de acestea, situl fusese obișnuit, de-a lungul timpului, cu o serie de construcții colaterale locuirii, dar și cu unele construcții industriale, respectiv depozite[111]. Corelând mai multe surse, se pare că acest areal devenise, în timp, un fel de „cartier evreiesc” al orașului[112]. Un indiciu în acest sens ar fi prezența, în partea de nord-est

---

109 Radosav și Porumbăcean, *Monografia județului Satu Mare*, p. 333.

110 Vezi: Școala Gimnazială „Constantin Brâncoveanu” din Satu Mare, site-ul instituției, https://www.brancoveanusm.ro/despre%20noi/scurt%20istoric.html (accesat 3 iunie 2023).

111 După cum se poate observa din câteva fotografii ce surprind aspectul acestei zone, de-a lungul timpului.

112 O sursă documentară în acest sens este arhitectul Ludovic Gyüre, director al Casei de Cultură a Sindicatelor din Satu Mare în perioada 1992-2017. Ludovic Gyüre a

a acestui sit urban, a ansamblului de cult mozaic de pe strada Decebal ce are, în componența sa, două lăcașe de cult ale comunității evreiești, anume Templul Mare și sinagoga Saare Tora. Mai mult: sinagoga Status Quo Ante (demolată circa 1965) se afla în apropiere, către est. În urma diminuării considerabile a populației evreiești în perioada celui de-al Doilea Război Mondial și la începutul perioadei postbelice, multe case deținute și/sau utilizate de către comunitatea evreiască ajung a fi părăsite, înstrăinate și/sau ocupate de alte segmente ale populației[113]. Cam aceasta ar fi, pe scurt, o radiografie a zonei vizate pentru a acomoda „centrul nou” al orașului.

De asemenea, articolul din revista *Arhitectura* din anul 1973 ce a fost menționat mai sus prezintă și o fotografie a unei machete a zonei centrale[114]. În această imagine se remarcă zona Pieței Libertății (deci centrul de greutate al centrului „vechi”, istoric) și o zonă cu propuneri de construcții noi (echivalabilă cu centrul „nou”). Zona „nouă” (propusă) a centrului este situată, într-adevăr, la sud de zona „veche” (existentă și preponderent conservată, în propunere) – deci între Piața Libertății și râul Someș. Situația descifrabilă în această machetă – respectiv descrisă, în cuvinte, în cadrul articolului – se dovedește a fi destul de asemănătoare cu situația care va ajunge a se și implementa, de fapt, în mod concret, în anii ce vor urma.

În raport cu intențiile de sistematizare în zona centrală expuse în acest număr 3 din 1973 al revistei *Arhitectura*[115], este interesant de remarcat că un articol din numărul 1 din același an 1973 al aceleiași reviste *Arhitectura* prezenta un concurs pentru un sediu politico-administrativ la Satu Mare, situl ales fiind chiar în Piața Libertății[116].

---

participat la operațiunea de constituire (proiectare plus execuție) a centrului civic sătmărean, pe acest sit, ca membru al echipei conduse de către arhitectul Nicolae Porumbescu. Domnul Gyüre a dezvăluit, în cadrul unei serii de interviuri acordate autorului cărții de față, câteva aspecte mai puțin cunoscute despre istoria apariției centrului civic, pe acest sit.

113 Conform spuselor arhitectului Ludovic Gyüre, intervievat de către autor în cadrul etapei de documentare aferente prezentului studiu.

114 Rupprecht, „Satu Mare”, p. 25.

115 Karoly Rupprecht, „Satu Mare”, *Arhitectura*, nr. 3 (1973).

116 Mihai Enescu și Dinu Gheorghiu, „Concurs pentru un sediu politico-administrativ la Satu Mare”, *Arhitectura*, nr. 1 (1973): pp. 45-50.

După cum se precizează în cadrul articolului, concursul fusese organizat de „Consiliul popular al județului Satu-Mare”. Proiectele discutate și prezentate (cu planuri și imagini perspective) în acest articol dedicat concursului abordează, în maniere diverse, relația cu fondul construit existent. După cum afirmă autorii articolului, tema se dovedise a fi fost problematică în primul rând prin dificultatea inserției unui sediu politico-administrativ, ca o clădire nouă, în cadrul construit existent, anume într-un spațiu urban cu o configurație solidă și închegată, căruia îi sunt recunoscute calitățile: „*un context arhitectural valoros, istoricește bine constituit, o tradiție*”[117].

Printre criteriile de evaluare ale juriului, ce sunt menționate în articol, pentru tema cărții de față sunt relevante cel puțin două, anume:

> „*A3 – criteriul încadrării volumetrice în contextul construit al pieței și al relațiilor de ordin plastic obținute în raport cu situația existentă*” și respectiv „*B4 – criteriul obținerii unei expresii plastice corespunzătoare cu destinația edificiului: caracterul reprezentativ pe care urmează să-l capete acest obiectiv, măsura în care se realizează o prelucrare a unor forme și tradiții locale, precum și posibilitățile pe care soluția de arhitectură le poate genera în faza ulterioară de proiectare, în vederea obținerii unor imagini de valoroasă ținută generală*”[118].

Așadar, sunt numite câteva exigențe estetice, cu implicații identitare relativ consistente, care deveniseră destul de uzuale în acea perioadă oarecum de vârf a arhitecturii postbelice românești, din preajma anului 1970. Dintre acestea, se poate remarca ideea unei inserții calibrate la caracteristicile și personalitatea sitului, cât și orientarea către conturarea acelui „specific” (național, regional și/sau local) în arhitectură (prin formularea „*prelucrare a unor forme și tradiții locale*”).

Pe marginea propunerilor primite în raport cu tema dată se discută, în cadrul acestui articol, de la caz la caz, printre altele, despre „*alăturarea – discutabilă – a sediului de volumul și arhitectura pregnantă, personală, a bisericii*” (adică biserica din Piața Libertății, anume catedrala romano-catolică), despre „*«colaborarea» plastică* (a construcției propuse) *cu cadrul propriu-zis al pieței, perceptibil la nivelul ochiului pietonilor*”, sau despre „*prezența ostentativă a unor volume*

---

[117] Enescu și Gheorghiu, „Concurs pentru un sediu”, p. 45.

[118] *Ibidem*.

exagerate (16-20 de niveluri), în detrimentul scării și ambianței generale a pieței, prezență propusă prin avansarea acestor volume spre piață”[119]. Așadar, se pot remarca numeroase exigențe ce indică o atitudine orientată către conservarea personalității sitului istoric în cauză, în paralel cu recunoașterea valorilor urbanistice și arhitecturale ale sale.

În raport cu tema inserției în acest spațiu urban valoros și dificil, ce pare a ridica așadar o sumedenie de constrângeri pe care le indică, direct sau indirect, și autorii articolului, răspunsurile participanților la concurs vizitează diverse tipuri de abordare. Unele propuneri vehiculează poziționarea obiectului nou de arhitectură în cadrul spațiului liber al pieței, în diverse poziții. În alte propuneri, potențialul sediu politico-administrativ este amplasat în cadrul frontului construit al pieței, ceea ce implică demolarea unor construcții existente. Volumele propuse sunt mai mult sau mai puțin fragmentate, iar abordările plastice au accente de brutalism, de expresionism, de structuralism sau de stil internațional, sub cupola unui modernism (socialist) postbelic.

Judecând după comentariile și aprecierile celor doi arhitecți ce semnează articolul în discuție, anume Mihai Enescu și Dinu Gheorghiu, niciuna dintre propunerile participanților la acest concurs nu pare a fi fost suficient de satisfăcătoare – motiv pentru care se poate presupune că, în urma acestui concurs, situl Pieței Libertății (ca amplasament pentru un viitor sediu politico-administrativ) ajunge a fi abandonat. În acest fel s-ar explica apariția, la doar două numere distanță ale revistei *Arhitectura* pe anul 1973 – deci în decurs de câteva luni de zile, în același an 1973 – a respectivului articol semnat de către arhitectul Karoly Rupprecht, menționat și discutat mai sus, unde este prezentată propunerea de amplasare a sediului politico-administrativ în afara Pieței Libertății, deci pe un alt sit, într-un spațiu ce are deschidere directă către Someș. Pe acest sit, sediul politico-administrativ apare a fi integrat într-un ansamblu de tip „centru civic” – alături de alte construcții noi precum o casă de cultură, un magazin universal, respectiv blocuri de apartamente[120].

Într-adevăr, un articol din 1974 al revistei *Arhitectura* – articol ce se constituie într-o scurtă cronică a unei plenare a Uniunii Arhitecților ce se desfășurase în noiembrie 1973 – confirmă decizia pentru un sediu politico-administrativ nou, amplasat în cadrul unui

[119] *Ibidem*.

[120] Rupprecht, „Satu Mare”, pp. 22-26.

„centru nou", dezvoltat între Piața Libertății și Someș[121]. La lucrările plenarei este menționată, în acest articol, și participarea unei delegații de specialiști conduse de către arhitect Mircea Dima și profesor arhitect Nicolae Porumbescu, în calitate de vicepreședinți ai Uniunii Arhitecților. De asemenea, este menționată o prezentare a „detaliului de sistematizare privind noul centru al orașului", realizată de către arhitectul Porumbescu.

Mai mult: acest scurt articol din 1974 oferă un amănunt important, anume decizia de construi un dig de circa 4 metri către Someș. Digul este gândit pentru a proteja orașul împotriva unor posibile inundații viitoare de mare anvergură, asemănătoare cu cele în 1970. În raport cu acest dig, care este anunțat a fi în stadiul de execuție la momentul respectiv, adică circa 1973-1974, se ridică problema ajustării planului de sistematizare a centrului nou…întrucât apariția acestui dig, care ar avea o înălțime considerabilă, se anticipează că va bloca vizibilitatea dinspre centrul nou către apă, de la nivelul ochiului…iar una dintre motivațiile dezvoltării centrului nou în această zonă fusese tocmai dorința de a deschide orașul către cursul de apă, inclusiv prin crearea unor perspective atrăgătoare către Someș. Astfel, se propun două variante de organizare a noului centru în raport cu apariția acestui nou parametru, anume digul înalt, în context:

> *„una cu gruparea unor dotări importante pe malul Someșului, ridicate pe o platformă circulabilă auto la nivelul actual și cu circulația pietonieră la cota superioară a digului, a doua prevăzând orientarea centrului nou spre centrul vechi, cu retragerea carosabilului de la dig, acesta rămânând un taluz verde agrementat pentru promenadă*"[122].

După cum se poate observa din situația actuală de pe teren, soluția implementată se situează undeva la jumătatea distanței dintre aceste două variante – sau poate că descrierea acestor două variante nu este prea precisă, în acest articol – întrucât:

- digul este taluzat cu iarbă și primește o circulație pietonală de-a lungul său, sus, pe linia digului, adică la cota superioară a digului;

- apoi, imediat lângă digul înalt este poziționată circulația carosabilă, printr-un bulevard paralel cu circulația pietonală de pe dig.

---

[121] ***, „Schița de sistematizare a municipiului Satu Mare. Plenara cercului U.A. Satu Mare", *Arhitectura*, nr. 2 (1974): pp. 4-5.

[122] *Ibidem*, p. 4.

Acest bulevard este situat la baza digului, la circa 4 metri mai jos față de cota superioară a digului;

- apoi urmează o gradenă și două pasarele ce permit traversarea pietonală a bulevardului, către dig, atât la cota carosabilului (pe sub gradenă), cât și la cota promenadei de pe dig (prin intermediul celor două pasarele ce trec peste bulevard);

- apoi, gradena se deschide către piața publică propriu-zisă, ca un fel de amfiteatru;

- iar spațiul către care se deschid aproape toate construcțiile centrului nou (adică sediul politico-administrativ, casa de cultură, magazinul universal și majoritatea blocurilor) este chiar piața publică din centrul noului ansamblu.

În consecință, se poate aprecia că – de fapt și până la urmă – centrul nou se deschide în primul rând către piața publică aflată în centrul său. Această piață este un spațiu liber de mari dimensiuni, de formă poligonală complexă, cunoscut și indicat uneori drept „Piața 25 Octombrie". Ca prioritate compozițională, deschiderea centrului nou către centrul vechi și/sau către Someș apare a fi, în acest context, oarecum secundară. Spațiul liber al pieței pare a fi adevăratul focar de orientare al ansamblului. S-ar putea aprecia, așadar, că „centrul nou" se deschide în primul rând către piața din centrul său (Piața 25 Octombrie) – și doar într-un mod parțial (sau colateral) atât către centrul vechi, cât și către Someș. Legătura cu centrul vechi se face în primul rând printr-o arteră pietonală pe direcție nord–sud, ce ajunge în Piața Libertății: actuala stradă Corneliu Coposu. Pe de altă parte, legătura cu Someșul se face prin amenajarea respectivelor trasee pietonale între piață și dig, peste gradene și prin gradene, care leagă ansamblul centrului civic de traseul pietonal amenajat efectiv pe dig, la cota sa superioară.

Acest context, de câțiva ani, în care proiectul centrului civic trece prin mai multe reconsiderări și revizii, a condus către dezvoltarea mai multor variante ale proiectului. Unele variante s-au păstrat, în diverse surse. Ele sunt mai mult sau mai puțin fidele în raport cu ceea ce s-a implementat, efectiv, în teren.

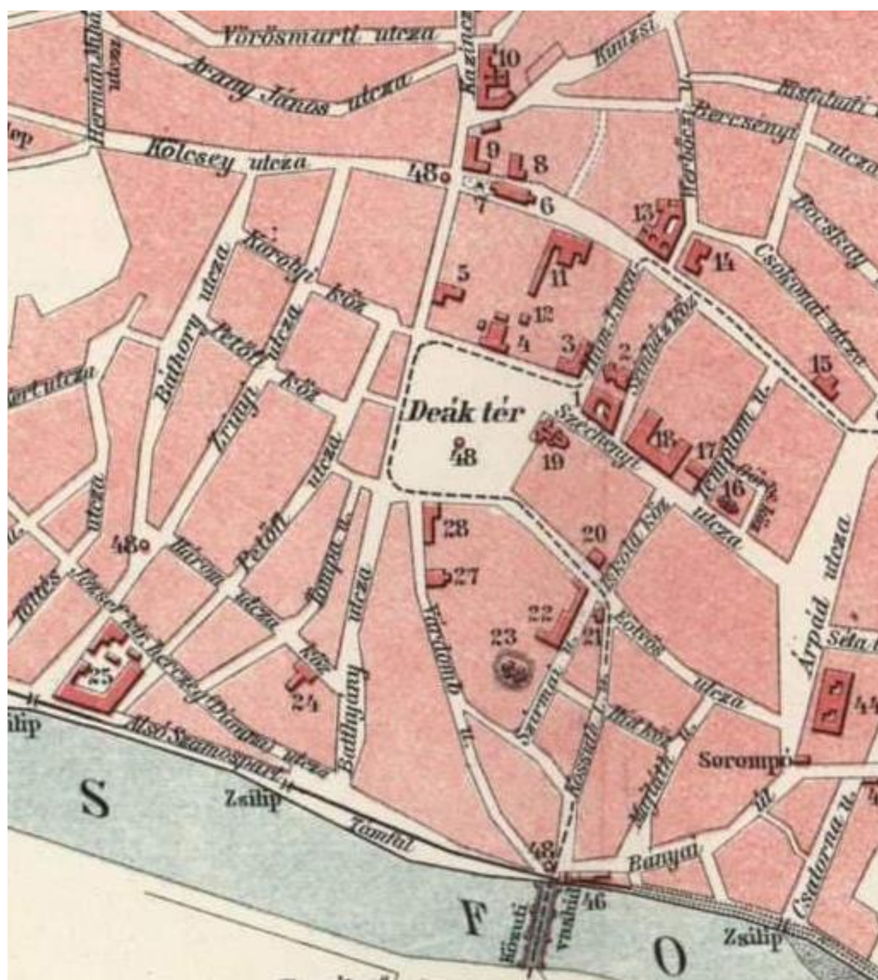

Figura 6.14. Detaliu al planului din 1907, focalizând actuala Piața Libertății (notată drept „Deák tér" pe acest plan) și arealul aproximativ al actualei zone centrale, care gravitează în jurul acestei piețe. În raport cu tema centrului nou, atenția s-ar concentra asupra configurației spațiului urban situat între Piața Libertății (Deák tér) și Someș – acolo unde se pot distinge trei trasee stradale care pleacă din colțul sud-vestic al pieței, generând o formă asemănătoare cu un trident. Terenul situat între piață, Someș și aceste 3 străzi reprezintă, în linii mari, situl pe care se construiește, în anii 1970 și 1980, centrul civic. Aceste trasee s-au păstrat, în linii mari, până în momentul prezent, sub denumirile de strada Petru Bran (la est/stânga), strada Corneliu Coposu (în centru) și strada Decebal (la vest/dreapta). Pe traseul aproximativ al actualei străzi Decebal este marcat, cu nr. 27, Templul Mare (construcție existentă și astăzi). La nr. 23 este biserica Calvaria, la nr. 24 este actuala Școală Gimnazială „Constantin Brâncoveanu", iar la nr. 25 este fosta cazarmă. Toate aceste clădiri se păstrează, ca repere, și astăzi – deși au suferit unele modificări între timp. În schimb, sinagoga Status Quo Ante, marcată cu nr. 21, nu mai există (fiind demolată circa 1965).
Sursa figurii: Muzeul Județean Satu Mare.

Figura 6.15. Prin comparație: cam același teritoriu în ipostaza sa actuală, surprins din satelit. Piața Libertății, cu forma sa cvasi-pătrată și cu spațiul verde ce intră în componența sa, se află în centrul acestui cadru. Centrul nou este în jumătatea de jos a imaginii, între Piața Libertății și Someș. Acesta ocupă, în cadrul acestei texturi urbane, un teritoriu de formă aproximativ triunghiulară, caracterizat prin tonalități de gri. Vârful nordic al acestui teritoriu de formă aproximativ triunghiulară ce corespunde, în linii mari, cu situl centrului nou, tinde să atingă colțul sud-vestic al Pieței Libertății. Pe de altă parte, vârful estic se apropie de podul de peste Someș din dreapta imaginii (podul Decebal), iar vârful vestic se apropie de podul de peste Someș din stânga imaginii (podul Golescu). Acestea ar fi, cu aproximație, reperele de limită ale teritoriului aferent centrului „nou" sau „civic" al municipiului Satu Mare.
Sursa figurii: Google Maps. URL: https://www.google.com/maps (accesat 5 iunie 2022).

Figura 6.16. Plan actual, din satelit, asupra arealului urban cuprins între Piața Libertății (în partea de sus a imaginii, la nord) și Someș (în partea de jos a imaginii, la sud), unde se regăsește teritoriul centrului nou. Notațiile de culoare roșie au fost adăugate, de către autorul cărții de față, pentru a indica principalele elemente constituente ale ansamblului centrului nou, anume: Piața 25 Octombrie (1), sediul politico-administrativ (2), casa de cultură (3) și magazinul universal „Someșul" (4).
Sursa figurii: prelucrare de Horia Mihai-Coman a unei imagini extrase din Google Maps. URL: https://www.google.com/maps (accesat 5 iunie 2022).

Figura 6.17. Extras din planul cadastral al orașului din anul 1904, cu încadrarea teritoriului aproximativ pe care se va construi centrul civic. Actuala Piața Libertății („Deák tér", la momentul respectiv) nu este cuprinsă în acest cadru, ci doar colțul său sud-vestic. Acesta se află, cu aproximație, în partea de sus la imaginii, pe centru. Cursul Someșului este în partea de jos a imaginii, cu începutul podului vechi peste Someș în colțul dreapta-jos al imaginii. Se pot distinge traseele stradale ce corespund, în mare, cu traseele actualelor străzi Petru Bran („Tompa utcza", pe acest plan), Corneliu Coposu („Battyanyi utcza", pe acest plan) și Decebal („Vardomb utcza", pe acest plan). Aceste trasee stradale pleacă din colțul de sud-vest al actualei Piața Libertății, generând o formă asemănătoare cu un trident. Terenul situat între „Tompa utcza" (la vest), „Vardomb utcza" (la est), cursul Someșului (la sud) și respectiv colțul sud-vestic al „Deak ter" – pentru a utiliza denumirile din acest plan – este, cu aproximație, situl centrului nou de mai târziu.
Sursa figurii: Oficiul de Cadastru și Publicitate Imobiliară – Satu Mare.

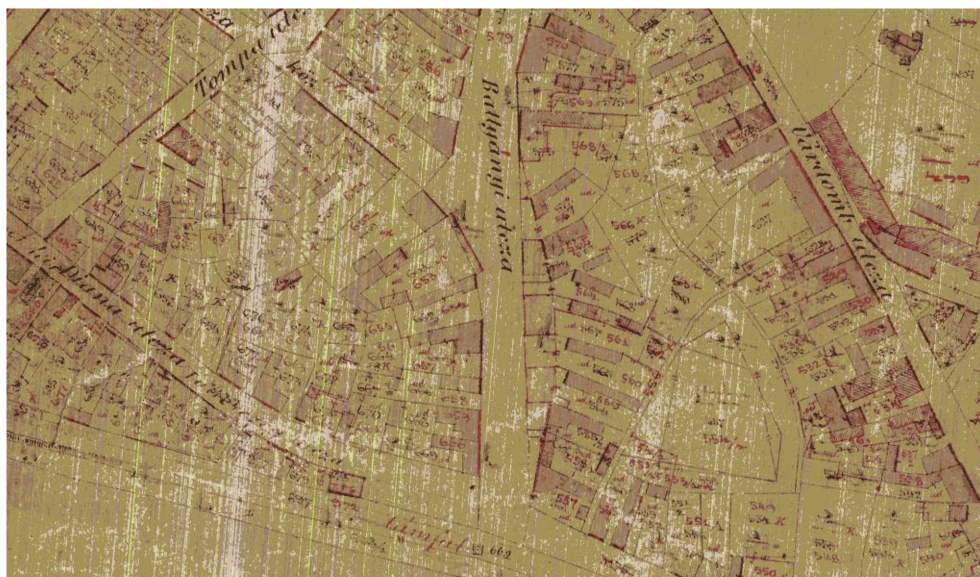

Figura 6.18. Extras din planul cadastral al orașului din anul 1904: detaliu de textură urbană pe situl centrului nou de mai târziu, ilustrând desenul de parcelar și amprenta la sol a clădirilor ce se aflau, la momentul respectiv, pe terenul pe care se va construi centrul nou. Judecând după aspectul acestei texturi urbane, clădirile de pe situl în discuție erau, în mare parte, de dimensiuni relativ mici și medii.
Sursa figurii: Oficiul de Cadastru și Publicitate Imobiliară – Satu Mare.

Figura 6.19. Fotografie din anul 1970, realizată cu puțin timp înainte de inundații, privind dinspre nord către sud, de-a lungul actualei străzi Decebal, în preajma intersecției cu actuala stradă Samuil Micu-Klein (stânga). În fundal se poate distinge liziera de arbori de pe malul Someșului. Dintre clădirile reperabile în acest cadru fotografic, se mai păstrează doar clădirea mai înaltă, P+2, cu calcan, din plan secund, din centrul imaginii. Restul clădirilor vor fi demolate cu ocazia lucrărilor pentru centrul nou, în ciuda faptului că zona nu fusese grav afectată de inundațiile din 1970. Acest lucru fusese posibil întrucât, deși situată destul de aproape de Someș, această zonă se afla pe o ușoară declivitate (deal) ce era o reminiscență a cetății poligonale stelate care existase, în trecut, în linii mari, pe acest sit.
Sursa figurii: Muzeul Județean Satu Mare, Secția de Istorie, colecția „Gheorghe Iancu", prin intermediul lui Norbert Lorincz (muzeograf).

Construcția și inaugurarea centrului civic

Șantierul centrului nou/civic debutează, la mijlocul anilor 1970, în contextul unui proiect ce cunoscuse mai multe variante și care era, *de facto*, în continuare deschis modificărilor și ajustărilor la noi condiții, situații sau date de temă. Sediul politico-administrativ, piesa principală și cea mai înaltă clădire a ansamblului, este una dintre primele construcții la care se lucrează – iar silueta sa prinde contur relativ devreme, în mijlocul unui sit de dimensiuni considerabile ce este eliberat, treptat, prin demolare, de construcțiile ce se aflau pe el, la momentul respectiv (vezi figurile 6.20 și 6.21).

Figura 6.20. Fotografie de la începutul lucrărilor de construire pe terenul dedicat centrului nou. Fotografia surprinde silueta turnului sediului politico-administrativ, care prinde contur înaintea altor construcții ale ansamblului și care marchează, ca un semnal pe verticală, locul șantierului. În spatele sediului politico-administrativ se poate distinge silueta unuia dintre blocurile de apartamente din ansamblu, la care se începuseră lucrările de construire. Fotografia este realizată privind dinspre est către vest, paralel cu Someșul. Peste cursul râului se poate distinge silueta podului Golescu. Sursa figurii: Muzeul Județean Satu Mare, Secția de Istorie, colecția „Gheorghe Iancu", prin intermediul lui Norbert Lorincz (muzeograf).

Figura 6.21. Perspectivă asupra sediului politico-administrativ aflat în construcție, privind dinspre nord către sud, de-a lungul actualei străzi Corneliu Coposu (fostă 25 Octombrie, fostă Battyanyi). Ar fi de remarcat, printre altele, rolul de „cap de perspectivă" pe care îl are palatul administrativ în raport cu strada, privind din această direcție, dinspre „centrul vechi" către „centrul nou", respectiv dinspre zona Pieței Libertății înspre Someș. Toate clădirile mai vechi, construite înainte de perioada postbelică, ce sunt reperabile în această fotografie pe partea dreaptă și respectiv stângă a străzii, vor fi ulterior demolate și înlocuite cu spații și construcții noi. Excepție face blocul de apartamente de factură deco-modernistă și regim de înălțime P+3, reperabil în dreapta imaginii. Construit în perioada interbelică, acesta reprezintă singura clădire ante-1944 ce va supraviețui, pe traseul actualei străzi Corneliu Coposu, în urma operațiunilor de sistematizare a zonei.
Sursa figurii: Muzeul Județean Satu Mare, Secția de Istorie, colecția „Gheorghe Iancu", prin intermediul lui Norbert Lorincz (muzeograf).

Planuri de intervenție în Piața Libertății, în centrul vechi, în contextul afirmării, pe scena urbană, a centrului nou

Concentrarea atenției în zona dintre Piața Libertății și Someș, pentru realizarea „centrului nou", nu înseamnă că restul zonei centrale

este abandonat, în totalitate, din perspectiva intenției de construire și amenajare, pe parcursul anilor 1970 și 1980. În preajma anului 1980 se realizează, de exemplu, în parcul din Piața Libertății, între clădirea hotelului Dacia/Pannonia și Monumentul Ostașului Sovietic, o sculptură de dimensiuni apreciabile, ca parte a unei fântâni arteziene (vezi figura 6.22). Sculptura este semnată de către artistul Domokos Lehel și este orientată, din punct de vedere conceptual, către crearea unei legături între dimensiunea nouă și cea veche a centrului, sau între centrul nou și centrul vechi, sau între nou și vechi.

Figura 6.22. Sculptură realizată de artistul Domokos Lehel, circa 1980, ca element principal al unei fântâni arteziene amenajate în Piața Libertății.
Sursa figurii: Horia Mihai-Coman.

În drumul de la concept la formă, sculptura lui Domokos Lehel lucrează cu elemente de vocabular formal ce se revendică, la nivel de inspirație, atât din clădirea hotelului Dacia/Pannonia din centrul vechi (stil *Secession*, construită circa 1900), cât și din clădirile din cadrul ansamblului centrului nou[123] (încadrabile drept „arhitectură cu specific național" și realizate circa 1975-1985). Pe această cale, sculptura în discuție poate fi percepută ca o verigă de legătură între cele două

---

[123] Conform argumentelor formulate în cadrul: ***, „Apel public al artiștilor, scriitorilor, asociațiilor profesionale și civice, oamenilor de cultură sătmăreni pentru salvarea fântânii arteziene din Centrul Vechi din Satu Mare, opera sculptorului Domokos Lehel", *Informația zilei*, 8 martie 2021, https://www.informatia-zilei.ro/sm/apel-public-al-artistilor-scriitorilor-asociatiilor-profesionale-si-civice-oamenilor-de-cultura-satmareni-pentru-salvarea-fantanii-arteziene-din-centru-vechi-din-satu-mare-opera/ (accesat 3 iunie 2023).

entități, sau ca o punte de dialog între acestea – iar acest aspect are, din perspectiva cărții de față, o însemnătate și o relevanță identitară.

De altfel, în preajma anului 1980 se afirmă o intenție de intervenție mai amplă în Piața Libertății, la nivelul întregului ansamblu urban. În acest sens, un articol din 1982 din revista *Arhitectura*, intitulat „Modernizare urbană: Piața Libertății din Satu Mare", prezintă un studiu de conservare, restaurare, extindere și modernizare a fondului construit din zona Pieței Libertății[124]. Articolul este semnat de către „dr. arh. Peter Derer", care este indicat și drept „coordonator al studiului". În calitate de „proiectant" este indicat Institutul de Arhitectură „Ion Mincu" din București, cu menționarea arhitectului Julius Marx în calitate de „consultant din partea Consiliului popular județean Satu Mare". Studiul ce este prezentat în acest articol din 1982 din revista *Arhitectura* este, probabil, parte a unui proiect de reabilitare a fondului construit din Piața Libertății. Un argument în acest sens ar fi menționarea, în palmaresul lui Peter Derer, a unei lucrări intitulate „modernizare Piața Libertății și centru de cartier la Satu Mare (1978)". Această informație apare în „Dicționar concis al arhitecților din București 1945-1990", de Rodica Panaitescu[125].

Printre imaginile ce sunt prezentate în cadrul acestui articol din revista *Arhitectura* din anul 1982 se numără atât un plan, cât și o imagine perspectivă aeriană a sistematizării propuse. Acestea sunt revelatoare pentru maniera de abordare a intervenției. Se poate constata, în acest sens, pe această cale, că cea mai mare parte a fondului construit existent deja în zona de studiu este considerat pentru a fi conservat și, eventual, restaurat. Pe de altă parte, intervențiile noi ce sunt avute în vedere, în sensul de clădiri noi propuse, nu sunt chiar minore sau neglijabile, ca anvergură.

Se poate remarca, de exemplu, intenția de ocupare a terenului situat între Casa de Modă și catedrala romano-catolică, printr-un bloc de apartamente și un magazin (notat cu „BIG" pe plan). Terenul tocmai ce fusese eliberat, circa 1975, prin demolarea unei vechi clădiri în care funcționase primăria. După demolarea vechii primării de pe acest loc,

---

[124] Peter Derer, „Modernizare urbană: Piața Libertății din Satu Mare", *Arhitectura*, nr. 1 (1982): pp. 43-44.

[125] Rodica Panaitescu, „Dicționar concis al arhitecților din București 1945-1990", în *De la Casa Scânteii la Casa Poporului. Patru decenii de arhitectură în București 1945-1989*, de Alexandru Panaitescu (București: Simetria, 2012), p. 263.

terenul rămăsese liber, fiind amenajat ca un mic scuar urban, plantat. În acest context, blocul de apartamente cu „BIG" ar fi beneficiat de un grad relativ ridicat de vizibilitate, acesta participând direct la imaginea fronturilor construite din Piața Libertății, de pe actualul bulevard I. C. Brătianu și de pe actuala stradă 1 Decembrie 1918.

Pe de altă parte, propunerea conține câteva blocuri de apartamente ce sunt retrase de la fronturile construite ale zonei vizate. Acestea pot fi detectate ca fiind propuse în preajma Turnului Pompierilor, în mijlocul insulei urbane definite de Piața Libertății (la sud) și actualele străzi Ștefan cel Mare (la vest), Mihai Viteazu (la nord) și Horea (la est). Fiind astfel retrase, aceste construcții propuse ar fi ocupat terenuri mai slab construite, din actuale funduri de lot. Acestea nu ar fi participat la imaginea de arhitectură a fronturilor stradale istorice. Ele s-ar fi subordonat, cel puțin ca înălțime, reperului principal al insulei urbane în discuție, anume clădirea istorică a Turnului Pompierilor (construită în preajma anului 1900[126]). Totuși, aceste propuneri de noi construcții nu se concretizează (în formă construită).

Cât privește partea de text din cadrul acestui articol, la nivelul acesteia se poate remarca, printre altele, o atitudine preponderent conservaționistă în raport cu existentul. Ar fi de menționat, în acest sens, cel puțin următoarele pasaje de text:

> „*amplasamentele relativ închegate solicită cu precădere intervenții arhitecturale, mai puțin operații de restructurare urbanistică*" (...) „*Intervențiile pe amplasamentele relativ închegate impun condiții particulare de proiectare și execuție, afectând randamentul de pe șantier în favoarea unei noi calități urbanistice*" (...) „*Industria materialelor de construcție și fabricile de prefabricate vor trebui să se adapteze noilor modalități de construcție urbană*" (...) „*Abordarea amplasamentelor relativ închegate presupune intervenții la nivelul obiectelor, cu implicații asupra rezolvării de detaliu a relației dintre vechi și nou*"[127].

Așadar, se poate semnala o anumită intenție de a contesta frecventa hegemonie a criteriului de cost minim posibil în construcții, în cazul acestui tip de intervenție. De asemenea, este oarecum descalificată, în acest context, relativ la acest tip de sit, și ceea ce

---

[126] Conform cu: Ministerul Culturii, „Lista Monumentelor Istorice 2015 – județul Satu Mare".

[127] Derer, „Modernizare urbană: Piața Libertății din Satu Mare", p. 44.

devenise, în acea perioadă, un fel de devotament pentru sistematizare mai mult sau mai puțin generalizată, inclusiv în zone vechi, pe „amplasamente relativ închegate” (după cum se exprimă Peter Derer). Este combătută, aici, valabilitatea unei abordări de tip „restructurare urbanistică” (pentru a vehicula întocmai sintagma utilizată, în articol, de către arhitectul Peter Derer).

Centrul civic: impact asupra zonei, relația dintre nou și vechi, elemente de identitate estetică și vizuală, comentariu critic, interpretări, însemnătate și relevanță identitară, poziționare la nivelul mentalului colectiv, evaluare și reevaluare în imaginarul colectiv

Deși zona centrală a orașului Satu Mare cunoaște, pe parcursul „Epocii de Aur”, mai multe intervenții de construire, cea mai importantă și mai reprezentativă intervenție ar fi, din multe puncte de vedere, cea de construcție și amenajare a ansamblului cunoscut drept „centrul nou” sau „centrul civic”. Operațiunile de „sistematizare” se desfășoară, pe situl centrului nou, în conformitate cu uzanțele „Epocii de Aur”: prin demolări relativ extinse și cu intervenții relativ radicale pe sit, care conduc către transformarea relativ consistentă a sitului. Totuși, după cum s-a mai precizat deja în cadrul cărții de față, arealul urban în care se realizează „centrul nou” fusese o subzonă oarecum periferică a zonei centrale, unde valoarea fondului construit vechi nu se ridica, în ansamblul său, la nivelul celei din Piața Libertății și din zona veche ce se dezvoltase, în timp, mai ales la nord și est de această piață principală a orașului.

Astfel, „centrul nou” din Satu Mare se construiește la marginea sudică a „centrului vechi”. Se poate argumenta, pe această cale, că centrul nou nu „rupe” din „miezul” și/sau din esența valorilor arhitecturale ale zonei centrale, ci se situează mai mult adiacent față de acestea. Centrul nou nu s-ar constitui, din acest punct de vedere, într-o intruziune prea distructivă sau agresivă în zona veche. Desigur, el este implantat în zona veche și există unele demolări...însă pierderea de valori arhitecturale, urbanistice, artistice, culturale, memoriale și istorice cauzate de construcția acestui ansamblu pe acest sit nu este,

totuși, prea dramatică – așa cum se întâmplă, de exemplu, în multe alte orașe ale țării precum București, Iași sau Pitești[128].

De altfel, la Satu Mare se poate semnala o situație ce se întâlnește, cu precădere, în orașele transilvănene: poziționarea grupurilor mai consistente de construcții ale „proiectului comunist" (asamblate fiind în alcătuiri de tip „centru civic", „ansamblu urban", „centru nou" etc.) la marginea zonelor indicate drept „centru vechi" sau „centru istoric". Această poziționare uzual adiacentă centrului istoric s-a tradus, în multe orașe transilvănene precum Baia Mare, Sibiu, Alba Iulia, Târgu Mureș sau Brașov, prin „sistematizări" mai puțin distructive în materie de fond construit vechi și valoros, respectiv de țesut urban istoric – aceasta în comparație cu situația frecvent întâlnită în Muntenia și Moldova, unde „sistematizările" au condus, în mod frecvent, la demolări relativ extinse și la rescrieri identitare relativ consistente, adesea dramatice (București, Iași, Pitești etc.).

Mai mult, se poate aprecia că acel conflict aproape inevitabil dintre vechi și nou – care are un potențial de manifestare în practic fiecare operațiune urbană de sistematizare, restructurare sau simplă construire într-o zonă centrală veche, în perioada postbelică (dar nu numai) – este atenuat, într-o anumită măsură, în centrul civic de la Satu Mare, prin abordarea estetică și plastică a arhitecturii. Mai exact, este vorba despre manifestarea destul de consistentă a acelor preocupări privind transpunerea, în arhitectura nouă, a „specificului" național și/sau regional și/sau local. Mergând pe acest filon, se poate aprecia că eventuala pierdere identitară rezultată în urma dispariției construcțiilor vechi de pe sit este, pe undeva, compensată de o arhitectură care încearcă să lucreze cu „specificul" locului, cu acel *genius loci*, conservând o anumită „esență" a sitului (la un nivel mai restrâns sau mai extins, mai conceptual sau mai formal, mai elitist sau mai accesibil percepției publicului larg).

În mod concret, la plastica arhitecturală a multor clădiri ce compun centrul nou din Satu Mare se lucrează destul de abundent cu acele „motive tradiționale românești" transpuse în arhitectura și în materialele caracteristice momentului edificării centrului nou (mai ales beton, dar nu numai) – elemente de limbaj arhitectural ce deveniseră, începând cu sfârșitul anilor 1960, un fel de „marcă" distinctivă, destul

---

[128] Această apreciere/opinie aparține autorului cărții de față – și s-a conturat la finalul cercetării pe acest subiect. Ea se constituie, de altfel, într-una dintre concluziile prezentului studiu.

de ușor recognoscibilă, a filonului tradiționalist, naționalist sau regionalist din arhitectura românească postbelică. Mai exact, este vorba despre lucrul cu motive, forme și elemente apreciate ca fiind caracteristice, distinctive sau definitorii pentru arhitectura și arta tradițională/populară românească (adică elemente apreciabile drept „identitare", în acest context).

Dintre acestea, cele mai recognoscibile sunt, probabil, acele îmbinări specifice elementelor de construcție ale caselor țărănești din lemn, transpuse în beton. Dintre acestea, ar fi de remarcat, în mod special, așa-numita „îmbinare în coadă de rândunică" – sau motivul cozii de rândunică. La o analiză vizuală a fațadelor clădirilor ce participă la „scenografia" centrului civic sătmărean se pot semnala, ca un fel de laitmotiv formal, numeroase astfel de „cozi de rândunică", executate în forme de beton sau zidărie. De asemenea, unele porțiuni ale fațadelor – inclusiv unele forme arhitecturale (mai mici sau mari) ce vehiculează acest motiv al cozii de rândunică – sunt finisate cu tencuieli striate, cu linii la 45 de grade ce se intersectează în unghi drept. Aceste tencuieli decorative par a evoca prelucrările în lemn, prin crestare, ce caracterizează arhitectura și arta populară românească.

Această abordare plastică și estetică a clădirilor din cadrul ansamblului centrului nou nu este surprinzătoare, având în vedere că arhitectul principal al ansamblului este Nicolae Porumbescu – adică arhitectul aflat în prim-planul căutărilor de transpunere a unui „specific" național și/sau regional și/sau local în arhitectura românească postbelică (așa-zisa „arhitectură cu specific național"). La Satu Mare, Porumbescu este recunoscut, în mod frecvent – în multiple surse, de către mai mulți arhitecți, cercetători sau chiar simpli cetățeni – drept principala forță creatoare a întregului ansamblu urban nou, la toate nivelurile de detaliere: urbanism (ca autor principal al detaliului de sistematizare a „centrului nou"), arhitectură de obiect (ca autor principal al proiectelor pentru sediul politico-administrativ, casa de cultură, magazinul universal și o parte din blocurile de locuințe din ansamblu) și chiar mobilier (ca autor/designer al unor piese de mobilier pentru sediul politico-administrativ și casa de cultură, unde ar fi de remarcat în mod special un model de fotoliu realizat cu aceleași trimiteri către arhitectura tradițională românească în lemn[129]).

[129] Vezi, în acest sens: ***, „Proiect mobilier – Nicolae Porumbescu. Sediul politico-administrativ Satu Mare", *Repere – Nicolae Porumbescu*, anul VI, nr. 19 (2014): pp. 80-81.

Titulaturile, rolurile și încadrările exacte/formale/concrete ale lui Nicolae Porumbescu în toate aceste proiecte și lucrări diferă, uneori, de la o sursă la alta: „șef de proiect”, „autor”, „în colaborare cu...”, „consilierat” etc.[130]. De exemplu, un colaborator frecvent al lui Nicolae Porumbescu este soția sa, arhitecta Maria Vaida-Porumbescu. Există, desigur, și alți colaboratori pe care unele surse le menționează, iar altele nu. De asemenea, datele precise ale proiectării, execuției, finalizării și inaugurării diverselor lucrări din centrul civic sătmărean diferă, uneori și ele, de la o sursă la alta[131].

De exemplu, în lucrarea *Nicolae Porumbescu – omul și arhitectul*, care este o carte dedicată arhitectului Porumbescu, apărută în 2014 și coordonată de către arhitectul Mircea Grigorovschi, sunt avansate următoarele intervale de realizare: 1977-1988 pentru sediul politico-administrativ, 1975-1980 pentru casa de cultură, 1975-1979 pentru magazinul universal[132], sau 1975-1980 pentru „sistematizarea noului centru al municipiului Satu Mare – autor în colaborare”[133]. De asemenea, într-o sursă online, arhitectul Dragoș Ciolacu indică aceste lucrări printr-un singur an, iar anii respectivi se suprapun cu anii ce închid intervalele vehiculate în această carte coordonată de către arhitectul Mircea Grigorovschi, anume: 1979 pentru magazinul universal, 1980 pentru casa de cultură, respectiv 1988 pentru sediul politico-administrativ[134].

Din perspectiva discuției în plan identitar, periodizarea precisă a evenimentelor de proiectare, aprobare, construire și inaugurare are mai puțină importanță...ca de altfel și titulaturile formale sub care este întâlnit, în diverse surse, arhitectul principal *de facto* al ansamblului, anume Nicolae Porumbescu. Pentru tema identitară ce se află în centrul

---

130 Sursele consultate și avute în vedere în acest sens sunt: Mircea Grigorovschi, coord., *Nicolae Porumbescu. Omul și arhitectul* (Iași: Dana Art, 2014); Dragoș Ciolacu, „Porumbescu, Nicolae”, fișă de arhitect în cadrul proiectului „Un secol de arhitectură românească” (enciclopedie *online*), Fundația Culturală META, https://metacult.ro/fisa.php?id=792 (accesat 3 iunie 2023); *Repere – Nicolae Porumbescu*, anul VI, nr. 19 (2014).

131 *Ibidem*.

132 Grigorovschi, *Nicolae Porumbescu. Omul și arhitectul*, pp. 50-53.

133 *Ibidem*, p. 123.

134 Ciolacu, „Porumbescu, Nicolae”, fișă de arhitect.

preocupărilor cărții de față, mai de interes este discursul identitar prin arhitectură, respectiv consecințele identitare ale intervenției prin arhitectură. În acest sens, în paragrafele precedente ale prezentei lucrări s-au punctat deja câteva coordonate mai evidente ale abordării centrate pe transpunerea unui „specific" național și/sau regional și/sau local în arhitectură, prin acele „cozi de rândunică" și prin acele tencuieli „crestate"/„scrijelite".

Mergând însă mai departe în cadrul acestei discuții, pe această temă, un alt element de limbaj arhitectural ce pare a face trimitere la cuvântul-cheie „specific" este utilizarea destul de frecventă, în compozițiile volumetrice ale clădirilor din centrul nou, a acoperișurilor înalte și a planurilor înclinate. Rezultă, pe această cale, zone de acoperiș în șarpantă ce au fost, uneori, interpretate ca fiind prelucrări ale imaginii caracteristice a acoperișurilor caselor tradiționale maramureșene și/sau a caselor vechi din Satu Mare. În acest sens, silueta elansată și înălțimea considerabilă (circa 97 de metri) a turnului sediului politico-administrativ s-ar putea califica drept trimiteri către imaginea iconică a unei biserici maramureșene.

Din punct de vedere al înălțimii sale de circa 97 de metri, acest turn al palatului administrativ din centrul nou din Satu Mare este indicat, în diverse surse și în funcție de diverse criterii, drept una dintre cele mai înalte construcții din România: „cea mai înaltă clădire din țară (cu 4,5 m mai înaltă decât hotelul Intercontinental din București)"[135], „a doua cea mai înaltă clădire comunistă din România, după Casa Scânteii"[136], „cea mai înaltă clădire din Transilvania"[137] etc. Cu toate că aceste clasamente de înălțime sunt discutabile, însăși vehicularea palatului administrativ din Satu Mare într-un clasament de tipul „cea

[135] Radosav, *Satu Mare – ghid de oraș*, p. 57.

[136] Nicu Ghișan, „Palatul Administrativ din Satu Mare, primul «zgârie nori» al perioadei ceaușiste", *Adevărul*, 20 martie 2015, https://adevarul.ro/locale/satu-mare/palatul-administrativ-satu-mare-zgarie-nori-perioadei-ceausiste-1_550b31d1448e03c0fdb7b714/index.html (accesat 3 iunie 2023).

[137] Nicu Ghișan, „Preşedintele Consiliului Judeţean Satu Mare doreşte să reînvie comunismul. Cea mai înaltă clădire din Transilvania va găzdui un muzeu al perioadei de dinainte de '89", *Adevărul*, 29 ianuarie 2015, https://adevarul.ro/locale/satu-mare/presedintele-consiliului-judetean-satu-mare-doreste-reinvie-comunismul-cea-mai-inalta-cladire-transilvania-gazdui-muzeu-perioadei-dinainte-89-1_54c9ee7d448e03c0fd10ab7f/index.html (accesat 3 iunie 2023).

mai înaltă clădire…” este un factor cu impact în plan identitar, la nivel local. Acest lucru se poate observa, de exemplu, din abordarea frecventă a acestui subiect în comunitatea locală, adesea accesând acea zonă a „mândriei locale” – care este un element important în cadrul discuției pe subiect identitar, întrucât antrenează ideea de „atașament” al comunității locale față de obiectivul de arhitectură în discuție: „*Datorită înălțimii sale, Palatul Administrativ se vede chiar și de pe frontiera cu Ungaria sau de la zeci de kilometri depărtate, din munții Oașului*”[138]. Indiferent dacă aceste aprecieri sunt sau nu exagerate, este cât se poate de clar că acest turn se afirmă, la momentul construcției sale, drept principalul reper de înălțime al orașului. Se poate specula, aici, despre intenția noii construcții de a domina orizontul și peisajul urban sătmărean, în termeni chiar „glorioși” (pentru a folosi un termen specific epocii).

Cât privește imaginea de arhitectură a acestui turn și a întregii clădiri a palatului administrativ sătmărean, în mentalul și în imaginarul colectiv circulă o sumedenie de opinii și de interpretări impregnate cu semnificații identitare. Ar merita citate, în acest sens, declarațiile scriitorului Felician Pop, fost manager în cadrul Muzeului Județean Satu Mare, din postura sa de fost administrator al palatului administrativ:

> „*Interesant este că originalitatea lui vine tocmai din stranietate, din unicitatea lui, cu toate că el se înscrie într-un curent arhitectonic din întreaga lume. Primăria din Boston, Teatrul Regal din Londra sau câteva clădiri și hoteluri din Singapore sau Malaezia poartă exact aceeași amprentă arhitecturală, și anume a arhitecturii brutaliste, dezvoltată foarte mult mai ales în epoca regimului comunist. Unii contestă palatul spunând că arhitectul nu a respectat regula de aur a proporțiilor, dar alții spun că frumusețea acestei construcții vine tocmai din unicitatea sa, ea nu seamănă cu nicio altă clădire din lume, cu toate că face totuși parte dintr-un curent artistic mondial*”[139].
>
> Mai mult:
>
> „*Palatul are trei turnuri care inițial înfățișau românul, maghiarul și germanul ca într-o frăție, dar pe măsură ce timpul a trecut și*

[138] ***, „Palatul Administrativ din Satu Mare – cea mai înaltă clădire din Transilvania”, La Satu Mare, 27 august 2019, http://lasatumare.ro/palatul-administrativ-din-satu-mare-cea-mai-inalta-cladire-din-transilvania (accesat 3 iunie 2023).

[139] Felician Pop, *apud* Grigorovschi, *Nicolae Porumbescu. Omul și arhitectul*, p. 100.

regimul comunist a devenit tot mai naționalist, acest simbol a fost ignorat. Turnul cel mai înalt seamănă cu un clop oșenesc, și sigur că arhitectul a încercat să dea o amprentă tradițională prin formele, prin ascuțișurile sale, o formă care să ducă înspre arhitectura tradițională românească"[140].

„El a fost construit în anii cei mai grei ai regimului comunist și cu toate că restricțiile pentru populație erau tot mai mari pe an ce trecea, aici, la construcția acestui uriaș palat regimul comunist nu a făcut economie de materie primă. Este o construcție foarte solidă, au lucrat 1.000 de oameni la construcția ei, ca la o piramidă egipteană. (...) *40% din spații nu au utilitate, ele sunt spații uriașe deschise, de aceea mulți au spus despre această clădire construită în comunismul agonic că ar fi o catedrală comunistă.* (...) *Mulți spun că nu are urme de umanitate, forme rotunde, doar ascuțișuri, unghiuri astringente, dar cu siguranță este un punct de atracție nu doar arhitectonic, și faptul că Satu Mare este un oraș de câmpie, nu are absolut nicio formă de relief pune în valoare și mai mult zveltețea și verticalitatea acestei construcții"*[141].

Relevante ar fi, de asemenea, și cuvintele prin care este descris sediul politico-administrativ în cadrul unui ghid de oraș din anul 1984, de Doru Radosav:

„Clădirea, prin volumetria sa, este purtătoarea unor interesante simboluri; cele trei turnuri terminale sugerează unitatea românilor, maghiarilor și germanilor de pe aceste meleaguri, iar înălțimea inedită sugerează linia mereu ascendentă a muncii și a vieții sătmărenilor, dorința de mai bine, mai înalt, mai frumos. Elementele de decorație și plastică arhitecturală valorifică tradiția constructivă și a artei lemnului din Oaș și Maramureș"[142].

Așadar, sediului politico-administrativ i se asociază o paletă relativ largă de interpretări: „brutalism", „clop oșenesc", „catedrală comunistă" etc. Chiar dacă nu vin din partea lui Nicolae Porumbescu sau

---

[140] *Ibidem*.

[141] Felician Pop, *apud* ***, „Palatul Administrativ din Satu Mare – cea mai înaltă clădire din Transilvania", La Satu Mare, 27 august 2019, http://lasatumare.ro/palatul-administrativ-din-satu-mare-cea-mai-inalta-cladire-din-transilvania (accesat 3 iunie 2023).

[142] Radosav, *Satu Mare – ghid de oraș*, p. 57.

pe filiera profesiei de arhitect, aceste opinii au valabilitatea lor la nivelul mentalului și imaginarului colectiv, fiind relevante în planul discuției identitare. Ele relevă coordonate ale aproprierii arhitecturii (și) de către „cetățeanul standard”, departe de eventualele subtilități și elitisme profesionale „de breaslă”.

Cât privește „lecturi” venite din partea unor arhitecți, arhitectul Mircea Grigorovschi apreciază că:

> *„Arhitectura niciodată simplă a sediului politico-administrativ oscilează între «funcționalismul liric», de sorginte late-Corbusier și «arhitectura cu specific național» adusă la extrem de către arhitect. Eclectice întotdeauna, sursele acestei arhitecturi «identitare» împrumutau direct (prin trecerea în alt material și la altă scară) sau alegoric din referințe de prestigiu ale arhitecturii vernaculare (prispe, acoperișuri înclinate, motive decorative proprii arhitecturii de lemn)”*[143].

Ar fi de remarcat, în cadrul acestui comentariu al arhitectului Mircea Grigorovschi, mai ales categorisirea arhitecturii sediului politico-administrativ drept „identitară” – ceea ce are o relevanță deosebită pentru tema cărții de față.

Altfel, arhitectul Dragoș Ciolacu poziționează arhitectura lui Porumbescu în zona unui *„regionalism critic izvorât din datele locale și mai puțin din cele teoretice la care regimul oficial era opac*”[144]. Esențială ar fi, aici, includerea arhitecturii lui Porumbescu în curentul internațional denumit „regionalism critic”. Toate aceste interpretări, adesea cu substrat identitar sau cu implicații identitare, venind de la arhitecți sau din afara breslei arhitecților, oferă o perspectivă asupra multiplelor semnificații pe care arhitectura, chiar la modul general, le poate îngloba.

Cât privește eventuala implicare a lui Nicolae Ceaușescu în realizarea „centrului nou” din Satu Mare, există mărturii ce trimit către ideea că planul de sistematizare elaborat de către arhitectul Porumbescu și echipa sa ar fi fost ușor ajustat sau „amendat”, cel puțin din punct de vedere dimensional, de către cel care era uneori indicat drept „cel mai iubit fiu al poporului” (Ceaușescu) – în sensul în care, la o discuție sau „corectură” pe machetă, dictatorul Nicolae Ceaușescu ar fi mutat casa de cultură mai aproape de sediul politico-administrativ.

---

[143] Grigorovschi, *Nicolae Porumbescu. Omul și arhitectul*, p. 31.

[144] Ciolacu, „Porumbescu, Nicolae”, fișă de arhitect.

Argumentul ar fi fost acela că spațiul urban (piața publică) ar fi fost prea amplu, prea „mare”. Astfel, distanța dintre cele două construcții s-ar fi diminuat de la circa 120 de metri (cât era în varianta respectivă de proiect) la circa 66 de metri (o dimensiune ce corespunde cu situația existentă, executată). Această modificare a generat, mai departe, și alte transformări ale proiectului respectiv[145].

O altă mărturie interesantă, cu relevanță pentru tema identitară, este forma de cruce cu brațe inegale pe care ar fi avut-o, în stadiul de proiect, fântâna arteziană din fața sediului politico-administrativ. Această formă se poate observa, de exemplu, într-o schiță atribuită arhitectului Porumbescu, publicată într-un volum dedicat acestuia[146]. În drumul său de la desen la realitatea construită însă, fântâna arteziană a pierdut unul din brațele scurte ale crucii, astfel că mesajul identitar asociat acestei forme a fost alterat[147]. Având în vedere natura religioasă a mesajului, prin vehicularea unui element de simbolistică creștină, este de presupus că forma de cruce a fântânii nu a fost agreată la nivel politic, în contextul orientării non-religioase a regimului.

Revenind la scară urbanistică, apariția centrului nou se soldează nu numai cu dispariția unor clădiri vechi de pe situl pe care se construiește ansamblul, ci și cu unele modificări la nivel de tramă stradală și schemă de circulație, pe sit și în zonă. Rezultatul este o transformare destul de substanțială a imaginii urbane și a țesutului urban, pe situl în cauză. Transformarea este suficient de consistentă pentru a putea fi catalogată drept „restructurare” urbană. Totuși, este de remarcat că traseele stradale – deopotrivă cele pietonale și cele carosabile – ce intră în compoziția ansamblului centrului nou se suprapun, în linii mari, peste unele trasee stradale mai vechi de pe sit. În acest sens, ar fi de apreciat că „restructurarea” nu este una totală, de

[145] Arhitectul Ludovic Gyüre, colaborator al lui Nicolae Porumbescu la proiectul pentru centrul civic, relatează acest moment în cadrul unui interviu televizat, din anul 2015. Referința completă: Ludovic Gyüre, în discuție cu Mihai Sălceanu, interviu televizat, în cadrul emisiunii „În slujba comunității”, de la canalul de televiziune „Informația TV”, Satu Mare, 16 septembrie 2015, disponibil și online la https://www.youtube.com/watch?v=BmXUPseNjFs&t=2s (accesat 3 iunie 2023).

[146] Grigorovschi, *Nicolae Porumbescu. Omul și arhitectul*, p. 101.

[147] După cum s-a putut remarca, în teren, pe parcursul cercetării ce a stat la baza cărții de față.

tip *tabula rasa* – deși se apropie de acest nivel/statut într-un mod destul de consistent.

La o comparație între planul actual al zonei în discuție și planurile istorice de dinainte de construcția centrului nou, se poate observa că traseele actualelor străzi Corneliu Coposu, Decebal și respectiv Petru Bran existau, în linii mari, și înainte de modificarea spațiului cu ocazia construcției centrului civic. Traseul actualei străzi Corneliu Coposu (fostă 25 Octombrie, fostă Batthyany) se află în axul centrului civic, pe direcție aproximativ nord-sud. Traseul actualei străzi Decebal (fostă Vardomb) reprezintă marginea estică a teritoriului centrului civic, în timp ce actuala stradă Petru Bran (fostă Avântului, fostă Tompa) marchează limita vestică a acestui teritoriu. În urma construirii centrului civic, actuala stradă Corneliu Coposu (la momentul respectiv purtând numele 25 Octombrie, ca și piața din centrul civic) capătă caracter pietonal, iar asupra traseelor actualelor străzi Decebal și Petru Bran se intervine ușor, la capetele dinspre Someș ale acestor străzi.

Cât privește tema relației dintre nou și vechi, rămâne esențială observația că centrul nou nu este implantat în inima centrului istoric, ci undeva adiacent acestuia, către sud, către Someș. Scopul nu pare a fi fost, la momentul respectiv, de a interveni la scară extinsă într-un țesutul istoric valoros, producând o „ștergere identitară"...ci „de a întoarce orașul cu fața către Someș"[148], deci de a orienta zona centrală către Someș, extinzând-o în această direcție. Acest considerent se conjugă și cu nevoia relativ acută de spațiu locativ (locuințe, apartamente) apărută în urma inundațiilor, astfel că realizarea centrului civic, cu acele blocuri de mare capacitate locativă, este legată și de utilizarea/fructificarea, inclusiv în raport cu necesarul de spațiu locativ la nivel urban, a unui teren poziționat relativ bine în oraș, între centrul istoric și Someș.

Utilizarea cuvântului „fructificare", în acest context, subîntinde sau sugerează ideea că intervenția de construire a centrului civic, pe acest sit, ar fi condus către o mai bună (anume „fructuoasă") utilizare a sitului în raport cu situația existentă înainte de intervenție, pe sit. O astfel de apreciere subîntinde și o discuție de evaluare sau de „apreciere", în plan identitar: anume o comparație între situația de

[148] Conform spuselor arhitectului Ludovic Gyüre, intervievat de către autor în cadrul etapei de documentare aferente prezentului studiu.

dinainte de intervențiile „din comunism” și respectiv situația rezultată în urma acestor intervenții, din perspectiva atașamentului populației față de una sau cealaltă dintre aceste variante.

În acest sens, cercetarea ce a stat la baza cărții de față a apelat la un instrument din afara domeniului arhitecturii, anume ancheta sociologică – propunând un chestionar de distribuit în comunitate, ale cărui întrebări să abordeze subiectul evaluării sau al reevaluării, în mentalul și în imaginarul colectiv, a moștenirii arhitecturale și urbanistice a perioadei postbelice, comuniste sau socialiste, în zona centrală a municipiului Satu Mare. Unul dintre punctele de interes ale acestui chestionar a fost chiar comparația dintre vechi și nou. Un alt punct de interes a fost măsurarea felului în care arhitectura centrului nou este percepută, înțeleasă, interpretată și apropriată de către cetățeni, în speță localnici. Acest chestionar este prezentat în cadrul părții a III-a a cărții de față. Altfel, în vederea ilustrării chestiunilor puse în discuție aici, în cadrul acestei secțiuni a lucrării ce tratează subiectul centrului civic, s-a realizat un grupaj de imagini considerate relevante (vezi figurile 6.23, 6.24, 6.25, 6.26 și 6.27).

Figura 6.23. „Întâlnirea” dintre „nou” și „vechi”: fotografie de dată recentă (din anul 2022) din zona de contact/vecinătate dintre centrul nou și țesutul urban vechi, la periferia estică a centrului civic, pe strada Cetății. Numele acestei străzi trimite la existența, în trecut, a cetății poligonale stelate, în această zonă. Acest nume acționează, astfel, ca o ancoră identitară pe filiera memoriei. În prim-plan: reminiscențe ale orașului vechi, de dinainte de construcția centrului civic – un peisaj cu o atmosferă ușor patriarhală, alcătuit din gospodării particulare (case cu 1-2 niveluri, cu grădină). Un indiciu privind vechimea acestor case ar fi decorația în fâșii orizontale de tencuială, de factură *streamline*, ce se poate remarca pe fațada casei din dreapta, între ferestre. Acesta este un element de stilistică arhitecturală modernist-interbelică. În plan secund: blocuri din centrul civic. În fundal, în spatele aparentului zid de blocuri, se poate citi silueta vârfului turnului sediului politico-administrativ (principalul reper al zonei).

Sursa figurii: Horia Mihai-Coman.

Figura 6.24. Spații interstițiale (reziduale, tip „maidan”) aflate la contactul dintre „nou” și „vechi”, pe strada Decebal, în partea de est a centrului civic, în zona Templului Mare. Fotografia este de dată recentă (din anul 2022).

Sursa figurii: Horia Mihai-Coman.

Figura 6.25. Contactul dintre nou și vechi, la periferia vestică a centrului civic. Fotografia este de dată recentă (din anul 2022), fiind realizată de-a lungul străzii Constantin Brâncoveanu, privind dinspre vest către est. Blocurile din fundal fac parte din ansamblul centrului nou, fiind construite în anii 1970 și 1980, pe latura vestică a ansamblului. Clădirea eclectică din dreapta este Școala Gimnazială „Constantin Brâncoveanu". Reperabilă pe planul din 1907, aceasta este una dintre clădirile vechi ce se păstrează în preajma centrului nou. Construcția din stânga este o clădire de birouri de la începutul perioadei postcomuniste, care a devenit sediu al companiei de telefonie (Romtelecom).
De cealaltă parte a blocurilor din fundal, adică în spatele acestora, se regăsește Piața 25 Octombrie. Ar fi de remarcat, în acest sens, existența unui gang de trecere ce se regăsește în continuarea străzii Constantin Brâncoveanu, la contactul dintre blocul mai înalt (dreapta) și blocul mai scund (stânga). Acest gang, destinat circulației pietonale, permite ca traseul străzii Constantin Brâncoveanu să continue de partea cealaltă a blocurilor, către Piața 25 Octombrie și către restul construcțiilor și dotărilor din centrul civic – deși traseul efectiv al străzii Constantin Brâncoveanu este întrerupt de aparentul zid de blocuri.
Sursa figurii: Horia Mihai-Coman.

Figura 6.26. Prin comparație: fotografie realizată în anul 1986 privind tot de-a lungul străzii Constantin Brâncoveanu, tot pe direcție aproximativ vest-est, către cortina de blocuri de pe latura vestică a Pieței 25 Octombrie. Casa din stânga va fi demolată la scurt timp de la realizarea acestei fotografii. Un detaliu ce poate fi observat în această fotografie este molozul aflat între această casă și bloc. Acesta rezultase în urma recentei demolări, la data realizării fotografiei, a unei alte case. Pe locul acesta se va construi, după 1989, clădirea de birouri reperabilă în imaginea precedentă. În dreapta imaginii se poate distinge gangul de trecere către Piața 25 Octombrie. Școala Gimnazială „Constantin Brâncoveanu" nu este prinsă în acest cadru, ea fiind situată pe partea cealaltă a străzii, vizavi de casa aflată în prag de demolare.
Sursa figurii: Muzeul Județean Satu Mare, Secția de Istorie, colecția „Gheorghe Iancu", prin intermediul lui Norbert Lorincz (muzeograf).

Figura 6.27. „Întâlnirea” dintre „nou” și „vechi”: fotografie de dată recentă (din anul 2022) ce surprinde un alt colț al clădirii Școlii Gimnaziale „Constantin Brâncoveanu”, alături de blocurile de gabarit amplasate la mică distanță de aceasta. Clădirea antebelică a școlii apare a fi oarecum înghesuită, chiar agresată, în acest cadru urban, de către masivitatea și proximitatea frontului înalt și continuu de locuințe colective postbelice. Ar fi de remarcat, de asemenea, tratarea decorativă a parapetelor balcoanelor blocului de apartamente: cu vehicularea acelor îmbinări specifice arhitecturii de lemn, dar executate în beton, ce caracterizează așa-numita „arhitectură cu specific național” din perioada postbelică. Aceste forme sunt vehiculate, aici, la nivel de panouri prefabricate pentru parapetele balcoanelor.
Sursa figurii: Horia Mihai-Coman.

6.2. PERIOADA POSTCOMUNISTĂ (1989-PREZENT)

Revoluția din decembrie 1989 și schimbarea, cu această ocazie, a regimului politic și a sistemului economic reprezintă, pentru Satu Mare și pentru întreaga țară, un moment de reașezare, pe multiple planuri. Această reașezare are și o dimensiune identitară consistentă, iar efectele acestei reașezări se manifestă și la nivelul arhitecturii și urbanismului, în multiple moduri. În consecință, în zona centrală a orașului Satu Mare încep a deveni detectabile, după revoluția din 1989, o serie de mărci ale acestei reașezări.

Ca și în alte orașe ale țării, primii ani de după revoluție aduc sistarea și abandonarea multor lucrări de construire și amenajare a

spațiului ce se aflau, la momentul respectiv, în desfășurare. Totuși, revoluția găsește ansamblul centrului nou la un grad de finalizare aproape total, cu puține alte șantiere deschise în zona centrală. În acest context, primii ani ai așa-numitei perioade „postdecembriste” sau „postcomuniste” nu aduc, în zona centrală a orașului Satu Mare, acele peisaje urbane relativ dezolante, cu șantiere sistate și construcții abandonate în diverse stadii de execuție – peisaje ce se întâlnesc, în mod frecvent, în alte orașe ale țării.

Astfel, primii ani ai perioadei postdecembriste nu aduc, la Satu Mare, noutăți majore sau prea notabile în materie de spațiu construit și neconstruit, în zona centrală. La nivel de detaliu însă, schimbările radicale în materie de sistem economic (cu trecerea la capitalism și la economia de piață) marchează imaginea de arhitectură a spațiilor cu funcțiune și activitate comercială, prin apariția de magazine private, sau prin proliferarea elementelor de publicitate stradală. Piața de Alimente nr. 1 capătă, de exemplu, în această perioadă, o imagine ce poate fi apreciată ca fiind tipică pentru acest gen de spații la începutul perioadei postdecembriste.

În acest context, intervenții mai ample, de anvergură relativ considerabilă, se fac simțite abia în preajma anului 2000 și ulterior. În perimetrul centrului nou, lângă magazinul „Someșul”, la intrarea în Piața 25 Octombrie venind dinspre strada Corneliu Coposu se construiește, în preajma anului 2000, sediul companiei de telefonie (Romtelecom), cu o imagine de arhitectură tipică pentru acest gen de construcții în preajma anului 2000 (vezi figura 6.28). Această clădire de birouri, cu identitatea sa estetică parțial tributară unui aparent postmodernism târziu, ajunge astfel să participe la imaginea de arhitectură a centrului nou, ca marcă identitară postcomunistă.

O altă marcă a perioadei postcomuniste, sub forma unei clădiri cu funcțiune comercială, anume un centru comercial cunoscut sub denumirea de „Plaza Europa”, poate fi identificată mai către nord, înspre Piața Libertății, între străzile Corneliu Coposu și Decebal (vezi figura 6.29). Aceasta este o clădire de gabarit care marchează, prin gradul său de vizibilitate, zona cuprinsă între centrul nou și centrul vechi. Alte construcții cu funcțiune comercială din perioada postcomunistă ce se remarcă, la nivelul imaginii urbane, mai ales prin gabarite considerabile, situri cu vizibilitate relativ ridicată, sau tratări plastice memorabile (în sensul de ușor recognoscibile), ar fi așa-numita „Satu Mare Shopping Plaza” (vezi figura 6.30) și câteva centre

comerciale componente ale unor lanțuri de supermarketuri și hipermarketuri.

Figura 6.28. Fotografie din anul 2021 pe strada Corneliu Coposu, privind dinspre nord către sud, către centrul nou. Turnul sediului politico-administrativ este capăt de perspectivă. Clădirea de birouri a companiei de telefonie (Romtelecom) se regăsește în jumătatea din dreapta a cadrului, iar o porțiune din clădirea centrului comercial „Plaza Europa" este cuprinsă în partea stângă a imaginii.
Sursa figurii: Horia Mihai-Coman.

Figura 6.29. Centrul comercial „Plaza Europa", fotografiat de pe strada Decebal, în anul 2022. În dreapta imaginii: fragmente de fațadă ale Templului Mare și ale sinagogii Saare Tora.
Sursa figurii: Horia Mihai-Coman.

Figura 6.30. Două dintre construcțiile realizate în perioada postcomunistă în perimetrul zonei centrale a municipiului Satu Mare (perimetrul conform P.U.G. 2014): centrul comercial „Satu Mare Shopping Plaza” (stânga) și biserica „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril” (dreapta). Alăturarea acestor două construcții, foarte diferite ca expresie de arhitectură, este cel puțin surprinzătoare.
Sursa figurii: Horia Mihai-Coman.

Cea mai gabaritică și probabil cea mai consistentă marcă a perioadei postcomuniste în zona centrală a orașului Satu Mare este, însă, așa-numitul „**Shopping City Satu Mare**”: un centru comercial de tip *mall*, construit circa 2016-2017 la sud de Someș, de partea cealaltă a centrului nou. Amplasarea acestui *mall* la sud de Someș este relaționată cu extinderea zonei centrale la sud de râu – în condițiile în care zona centrală se dezvoltase, până atunci, doar la nord de Someș, pe fundamentul localităților istorice Sătmar/Szatmar și Mintiu/Nemeti. Prin gabarit și poziționare, nu și prin înălțime însă, Shopping City Satu Mare funcționează ca un fel de contrapondere sau corespondent, de cealaltă parte a Someșului, pentru centrul nou. Se poate aprecia că, dacă ansamblul centrului nou este principalul reper identitar arhitectural și urbanistic al perioadei comuniste, acest Shopping City Satu Mare ar fi principalul reper identitar arhitectural și urbanistic al perioadei postcomuniste – cu ansamblul Piața Libertății fiind, probabil, principalul reper identitar arhitectural și urbanistic al perioadei pre-comuniste.

Pe lângă aceste construcții deja menționate, majoritatea cu funcțiune comercială sau de servicii și birouri, în perioada

postcomunistă se mai afirmă încă o categorie aparte de construcții noi: **bisericile.** În zona centrală a orașului Satu Mare se construiesc, după căderea regimului comunist, câteva biserici noi. Unele dintre acestea, cum ar fi de exemplu biserica ortodoxă „Sfinții Împărați Constantin și Elena” sau biserica greco-catolică „Sfinții Apostoli Petru și Pavel”, se caracterizează prin dimensiuni considerabile. Ele beneficiază și de situri relativ ample, ce le conferă grade relativ ridicate de vizibilitate la nivel urban. Aceste biserici se afirmă, cel puțin prin prisma acestor caracteristici ale lor, ca repere importante ale spațiului și ale zonei centrale actuale.

Pe lângă calitatea lor de repere construite ale zonei în care se află și ale perioadei în care sunt construite, aceste biserici noi poartă, în mod firesc, și o încărcătură identitară pentru comunitățile religioase pe care le reprezintă (ortodocși, greco-catolici, penticostali etc.). Ele se înscriu, mai mult, într-o categorie specială de biserici, anume acele biserici noi ce se construiesc în perioada postcomunistă, odată ce construcția de biserici noi redevine acceptabilă, la nivel de politici publice, cu ocazia căderii regimului comunist – un regim care, pe fondul unei ideologii atee, nu investise în construcția de biserici noi în timpul celor circa 45 de ani de existență (circa 1944-1989). Ca efect al politicii comuniste de descurajare a practicării cultelor religioase, populațiile numeroaselor și întinselor cartiere de locuințe colective ce s-au construit în perioada comunistă erau rareori deservite de către biserici. Apoi, odată ce regimul comunist este înlăturat, iar libertatea de practicare a cultelor religioase revine, după 1989, se afirmă o politică de construire de noi biserici care, în mod frecvent și în mod prioritar, ajung a fi amplasate în zone ale orașului unde bisericile sunt relativ rare – ca de exemplu respectivele cartiere de locuințe colective construite în perioada comunistă.

Prin faptul că vin să compenseze aceste lipsuri ale respectivelor comunități și prin faptul că, astfel, ajung să umple un gol de natură religioasă, în formă construită, ce se formase pe parcursul perioadei comuniste, aceste biserici postcomuniste poartă o anumită încărcătură identitară. Ele sunt, pe undeva, mărturii și simboluri ale revenirii la o societate în care practica religiei în lăcașuri de cult redevine ceea ce fusese, pentru mult timp, până la ruptura comunistă: anume o activitate importantă a comunităților umane care a contribuit, pe parcursul secolelor, la conturarea identităților numeroși indivizi și grupuri de indivizi.

Dacă biserica ortodoxă „Sfinții Împărați Constantin și Elena” și biserica greco-catolică „Sfinții Apostoli Petru și Pavel” se construiesc la sud de Someș, deservind cele câteva cartiere de blocuri construite în perioada comunistă în această parte a orașului, în preajma anului 2020 se construiește o biserică nouă în partea veche a zonei centrale, de la nord de Someș. Cu hramul „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril”, această biserică este foarte aproape de centrul nou. Ea este, în mod special, remarcabilă prin imaginea sa de arhitectură: o biserică de lemn pe model maramureșean care, prin prisma faptului că face apel la acest model estetic și pentru că se înfățișează, cel puțin în aparență, ca o replică a unei biserici de lemn tradiționale maramureșene, este relevantă din punct de vedere identitar, prin mesajul identitar pe care îl transmite (vezi figura 6.30). Mai mult: amplasamentul acestei biserici în cadrul orașului (foarte aproape de centrul nou) și dimensiunile sale relativ considerabile (mai ales înălțimea turnului) conduc către apariția unei situații de dialog volumetric între turnul acestei biserici și turnul palatului administrativ din centrul nou, a cărui imagine de arhitectură este inspirată chiar din cea a turnurilor bisericilor de lemn tradiționale ale Maramureșului. Acest dialog la distanță dintre cele două clădiri este, dintr-o perspectivă estetică și identitară, cel puțin interesant.

Tot în preajma anului 2020 se produce, în perimetrul zonei centrale, un alt eveniment cu încărcătură identitară considerabilă: **demararea lucrărilor de reabilitare a centrului nou**, cu intervenții asupra amenajării Pieței 25 Octombrie. Sunt scoase elementele pavajului original din anii 1970-1980, în vederea înlocuirii lor cu elemente noi. Se elimină diverse elemente ale amenajării originale ale pieței, precum corpuri de iluminat public, bănci sau jardiniere. În mod particular, ar fi de menționat că se distruge fântâna în formă de cruce cu trei brațe din fața palatului administrativ – un element component al amenajării care, prin prisma istoriei sale și a însemnătății sale, poate fi apreciat drept „element identitar” al spațiului.

Până la momentul demarării acestui proiect de intervenție în centrul nou, ansamblul fusese conservat, aproape în totalitate, în forma în care fusese el realizat și finalizat, în intervalul aproximativ 1975-1989. Implicit, decizia de intervenție cu eliminarea unor elemente originale ale spațiului poate fi apreciată ca având o anumită valență, relevanță sau încărcătură identitară. Evenimentul poate fi citit, în acest sens, ca o preferință a comunității (sau cel puțin a decidenților comunității) pentru modernizarea spațiului, în dauna conservării integralității și a coerenței sale. Aici se deschide, implicit, o discuție

despre atașamentul comunității (sau al decidenților, inclusiv al proiectanților) față de acest spațiu, o discuție despre o eventuală repulsie a comunității (sau a decidenților, inclusiv a proiectanților) față de acest spațiu (prin eventuala asociere a sa cu perioada comunistă în care a fost realizat), sau o discuție despre nivelul de înțelegere a arhitecturii acestui spațiu de către comunitate, de către decidenții ei, și/sau de către proiectanții intervenției de reabilitare[149].

7. SINTEZĂ ȘI CONCLUZII PARȚIALE

Nevoia de organizare, de sintetizare și de ilustrare cât mai optimă a informației prezentate pe parcursul părții a II-a a cărții de față a condus, printre altele, și la elaborarea unor **planșe de sinteză**. Aceste planșe au fost dezvoltate pe baza suportului cadastral al municipiului Satu Mare. Unul dintre scopurile principale ale acestor planșe de sinteză a fost cel de a marca, în plan, acele entități și elemente care, făcând parte din arealul studiat, au fost menționate în cadrul cărții (în sensul de clădiri, ansambluri, străzi etc.). A rezultat, pe această cale, un număr de **3 planșe de sinteză**: o planșă dedicată vechimii fondului construit în zona de studiu (vezi figura 7.1), o planșă dedicată analizei structurii zonei centrale (vezi figura 7.2), respectiv o planșă dedicată elementelor identitare din zona de studiu (vezi figura 7.3). Aceste planșe grupează, laolaltă, numeroase informații ce au fost atinse, direct sau indirect, pe parcursul părții a II-a a cărții.

Pe de o parte, planșa dedicată vechimii fondului construit în zona de studiu (vezi figura 7.1) a fost gândită ca un suport grafic și de orientare, în plan, pentru conținutul întregii părți a II-a a cărții – și, cu precădere, pentru conținutul capitolului 6 al cărții, care se constituie în principalul capitol al părții a II-a. În condițiile în care prezentarea evenimentelor de construire și de amenajare a spațiului în zona de studiu și în perioada de studiu a fost una cronologică, fiind structurată

---

[149] Despre acest subiect, și în: Horia Mihai-Coman, „Centrul civic din Satu Mare, față în față cu «reabilitarea»: aspecte de ordin identitar", articol câștigător al secțiunii „11. Cel mai bun articol cu și despre arhitectură / arhitecți" la Bienala de Arhitectură Transilvania (BATRA), Cluj-Napoca, 2021, disponibil și online la www.batra.ro/index.php/concurs/premiile-batra-2021/sectiuni/11-articole-cu-si-despre-arhitectura-arhitecti (accesat 7 iunie 2022).

pe subperioade ale perioadei de studiu postbelice, această planșă de sinteză a preluat respectiva împărțire în subperioade a perioadei de studiu, care este vehiculată în cadrul capitolului 6 – în ideea de a identifica și de a marca, în plan, acele construcții ce s-au realizat, în zona de studiu, în acele subperioade. Pe această cale, planșa de sinteză nr. 1 este complementară, într-un mod destul de direct, întregii înlănțuiri de informații din capitolului 6 al cărții.

De asemenea, pe această planșă de sinteză dedicată vechimii fondului construit în zona de studiu a fost marcată și o selecție de repere urbane – în sensul de clădiri, ansambluri sau spații componente ale zonei de studiu. Aceste repere au fost structurate pe două categorii, anume repere originare de dinainte de perioada de studiu postbelică (ca elemente de context, ale orașului vechi), respectiv repere apărute pe parcursul perioadei postbelice (adică acele elemente cărora le este, practic, dedicată cercetarea). Marcarea acestor repere, pe această planșă, a fost realizată și din nevoia de orientare în arealul urban studiat – pentru identificarea, în plan, a clădirilor aduse în discuție în partea de text. Iar în selecția acestor repere din cadrul totalității elementelor componente ale zonei de studiu, criteriul principal de selecție a fost potențialul acestora de a fi catalogate drept „elemente identitare”.

Pe de altă parte, elaborarea unei planșe de analiză a structurii zonei centrale (vezi figura 7.2) s-a dovedit a fi necesară pentru marcarea unor elemente structurante și cu potențial identitar ale zonei de studiu – elemente precum clădiri, ansambluri, situri sau străzi care au fost puse în discuție mai ales în cadrul studiului privind transformările, în timp, ale zonei de studiu, începând cu cele mai vechi planuri cunoscute ale orașului. Planșa de analiză a structurii zonei centrale a fost gândită, astfel, atât pentru a facilita înțelegerea a ceea ce poate fi numit drept un „metabolism” al zonei de studiu – cât și pentru a marca și a ilustra reminiscențele unor elemente constituente mai vechi ale zonei de studiu, care au marcat istoria și identitarul orașului și care au lăsat, în structura actuală a zonei de studiu, unele mărturii cu potențial identitar pentru momentul prezent, ca ancore de memorie.

În acest sens, elementele alese a fi marcate și ilustrate în cadrul acestei planșe de analiză a structurii zonei centrale au fost selectate în perspectiva eventualei lor catalogări drept „elemente identitare”, potențialul identitar fiind principalul criteriu de selecție. Aici, prin prisma funcționării potențialului identitar ca principal criteriu de selecție, o parte din elementele selectate la nivelul analizei structurii

zonei de studiu se regăsesc și în postura de „repere” la nivelul planșei dedicate vechimii fondului construit în zona de studiu.

În sfârșit, o a treia planșă de sinteză este dedicată elementelor identitare din zona de studiu (vezi figura 7.3). Elementele identitare au fost vizate, de altfel, și în cadrul celorlalte două planșe de sinteză – însă aceasta doar într-un mod indirect, colateral temelor asumate ale celor două planșe (anume vechimea fondului construit în zona de studiu, respectiv structura zonei de studiu). În schimb, având în vedere titlul cărții de față, unde sintagma „elemente identitare” ocupă un rol central, s-a simțit nevoia realizării unei planșe de sinteză care să fie dedicată, în mod exclusiv, elementelor identitare. Aici au fost marcate, în plan, toate elementele componente ale zonei de studiu care au fost selectate, de către autorul cărții de față, ca putând fi catalogate drept „elemente identitare”. Selecția, una de natură critică, proprie autorului prezentei cărți, s-a realizat conform considerentelor și criteriilor menționate în cadrul metodologiei lucrării (mai ales conform punctelor M4, M5 și M6 din cadrul acestei metodologii).

În această ordine de idei, planșa de sinteză nr. 3, dedicată elementelor identitare din zona de studiu, se situează la finalul acestui exercițiu de sinteză al părții a II-a a prezentei lucrări, după planșa de sinteză nr. 1 (dedicată vechimii fondului construit în zona de studiu) și respectiv planșa de sinteză nr. 2 (dedicată structurii zonei centrale). Această planșă de sinteză nr. 3 se citește însă, într-un mod optim, alături de celelalte două planșe de sinteză ce o preced, în această ordine. Practic, cele trei planșe de sinteză se susțin una pe cealaltă, sunt complementare una celeilalte – și, în același timp, vin una în continuarea celeilalte, într-o ordine ce a fost gândită pentru a fi una logică, pornindu-se dinspre date înspre analiza critică a acestor date, în vederea emancipării unor elemente catalogabile drept „identitare”. Informațiile cuprinse în cadrul acestor trei planșe și în cadrul textelor explicative ce le însoțesc au atât caracter de sinteză (parțială) a cercetării ce a stat la baza cărții, cât și de concluzii (parțiale) ale acestei cercetări. Planșa de sinteză nr. 3, dedicată elementelor identitare, este însoțită și de o anexă, sub formă de text.

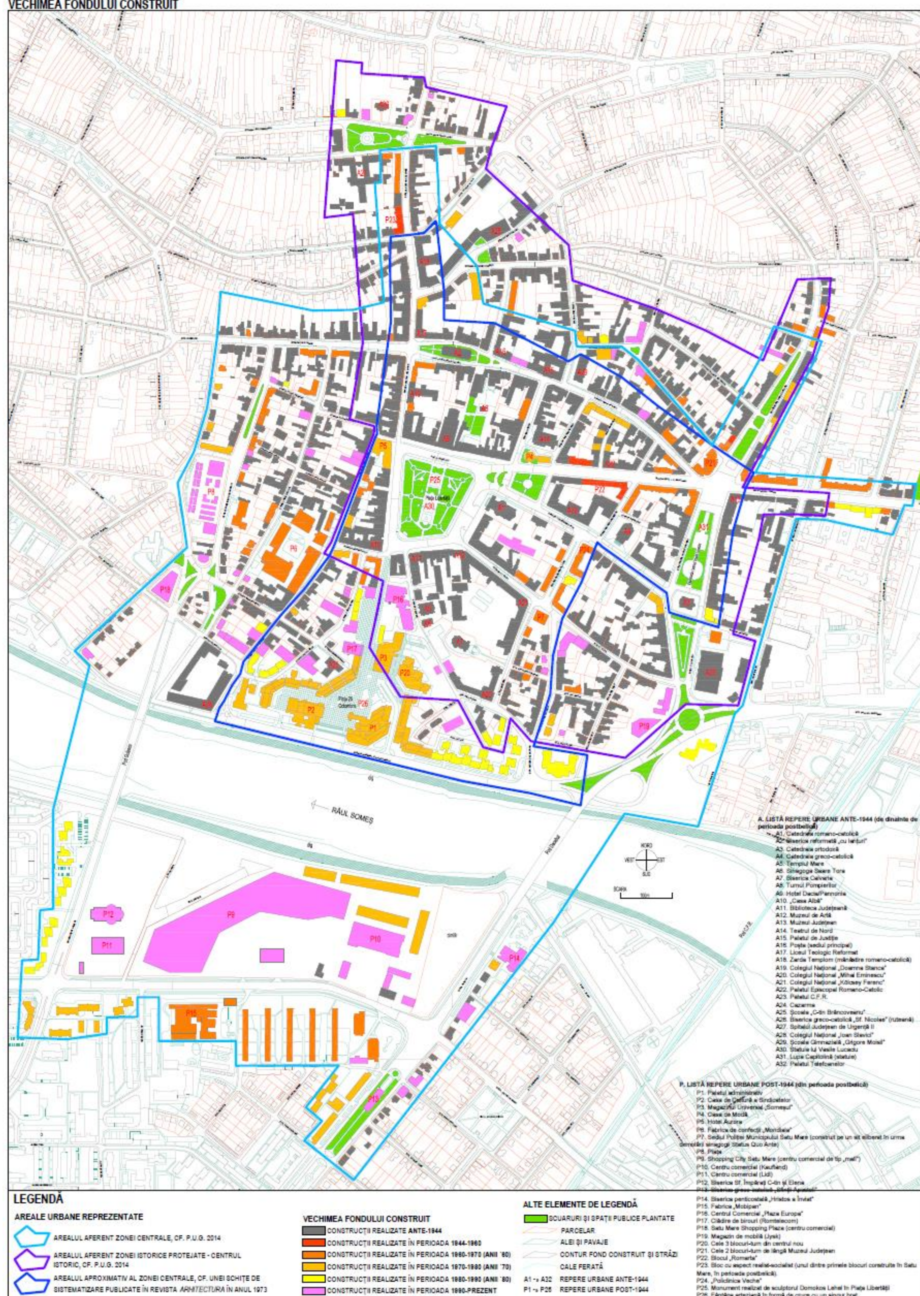

Figura 7.1. Planșa de sinteză nr. 1: vechimea fondului construit în zona de studiu.
Sursa figurii: prelucrare de Horia Mihai-Coman a planului cadastral al municipiului Satu Mare. Sursa planului cadastral: Oficiul de Cadastru și Publicitate Imobiliară – Satu Mare.
Notă. Această planșă se regăsește, la o rezoluție mai mare, în format A0, ca anexă la carte (document pdf separat).

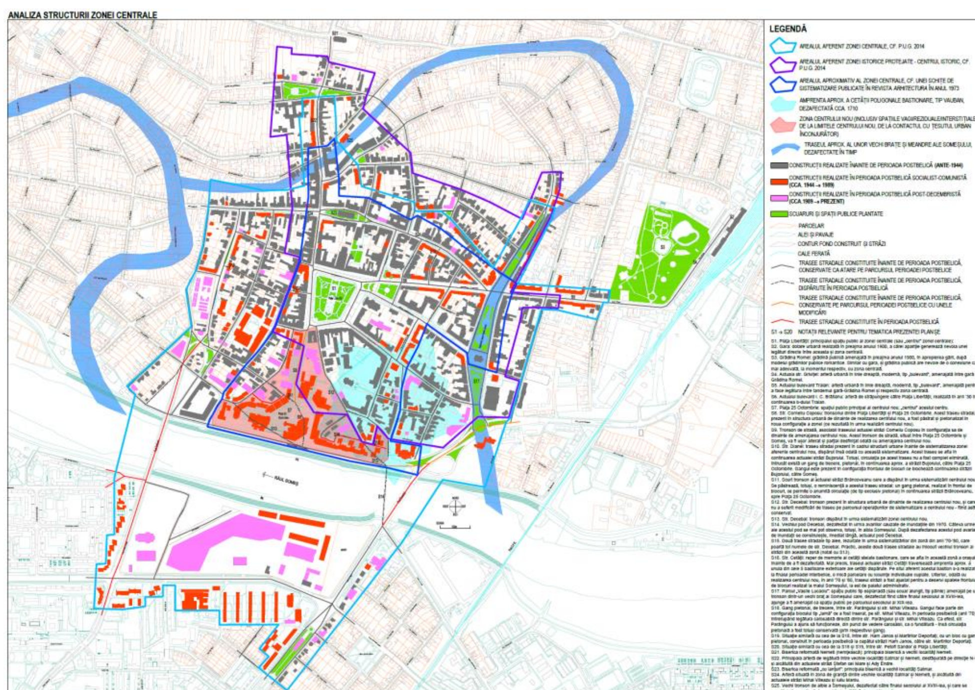

Figura 7.2. Planșa de sinteză nr. 2: analiza structurii zonei centrale.
Sursa figurii: prelucrare de Horia Mihai-Coman a planului cadastral al municipiului Satu Mare. Sursa planului cadastral: Oficiul de Cadastru și Publicitate Imobiliară – Satu Mare.
Notă. Această planșă se regăsește, la o rezoluție mai mare, în format A0, ca anexă la carte (document pdf separat).

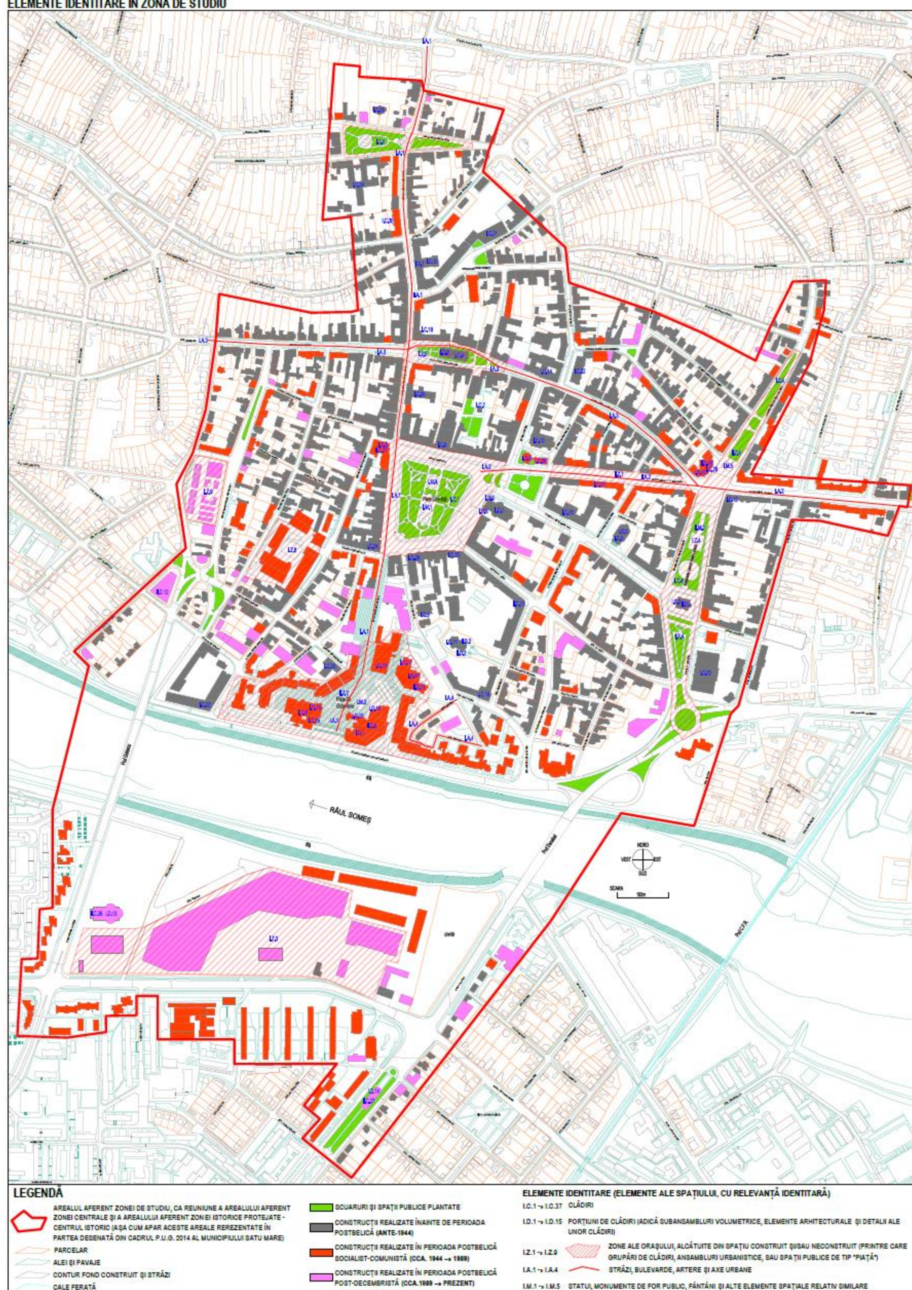

Figura 7.3. Planșa de sinteză nr. 3: elemente identitare în zona de studiu.
Sursa figurii: prelucrare de Horia Mihai-Coman a planului cadastral al municipiului Satu Mare. Sursa planului cadastral: Oficiul de Cadastru și Publicitate Imobiliară – Satu Mare.
Notă. Această planșă se regăsește, la o rezoluție mai mare, în format A0, ca anexă la carte (document pdf separat).

Anexă la figura 7.3 (Planșa de sinteză nr. 3: elemente identitare în zona de studiu): lista elementelor identitare considerate și marcate pe planșă, alături de o explicare sumară a argumentelor pentru selectarea respectivelor elemente drept „elemente identitare".

Clădiri. Notație: I.C. (de la identitate.clădiri).

I.C.1. Catedrala romano-catolică „Înălțarea Domnului" (construită circa 1830-1837, monument istoric categorie A, arhitect József Hild, stil neoclasic): una dintre principalele repere construite din Piața Libertății; catedrală a uneia dintre comunitățile religioase importante ale orașului (comunitatea creștinilor catolici); unul dintre cele mai vechi lăcașe de cult din oraș; principal reper al neoclasicismului în Satu Mare; construită pe locul unei biserici mai vechi, baroce, construite circa 1768-1798[150].

I.C.2. Catedrala ortodoxă „Adormirea Maicii Domnului" (construită circa 1937-1938, monument istoric categorie B, arhitect G. P. Liteanu, stil neoromânesc/neobizantin): singura clădire amplasată în cuprinsul scuarului de pe bulevardul Vasile Lucaciu; capăt de perspectivă al străzii 1 Decembrie 1918 (venind dinspre Piața Libertății); marcă a emancipării cultului ortodox în Transilvania, în perioada interbelică, după Marea Unire; catedrală a celei mai numeroase comunități religioase a orașului, anume comunitatea creștinilor ortodocși (cel puțin în perioada de studiu).

I.C.3. Catedrala greco-catolică „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril" (construită circa 1932-1937, monument istoric categorie B, arhitect Victor Smigelschi și arhitect G. P. Liteanu, stil neoromânesc/neobizantin): catedrală a uneia dintre comunitățile religioase importante ale orașului (comunitatea creștinilor greco-catolici); construită tot în perioada interbelică, după Marea Unire, conform aceleiași orientări estetice (de factură neoromânească/neobizantină, cu valențe naționaliste) precum și

[150] Radosav și Porumbăcean, *Monografia județului Satu Mare*, pp. 219-220.

catedrala ortodoxă aflată în apropiere; construită pe locul unei biserici mai vechi, baroce, construite circa 1799-1802[151].

I.C.4. Biserica reformată „cu lanțuri" (construită circa 1788-1807, monument istoric categorie A, arhitect/meșter/zidar Zsigmond Preinlich, stil baroc): principala biserică a comunității creștinilor reformați din oraș; una dintre cele mai vechi biserici din oraș, construită pe un sit dedicat acestei funcțiuni încă din cea de-a doua jumătate a secolului al XVII-lea, când s-a construit prima biserică de pe acest sit[152]; amplasată pe una dintre cele mai vechi artere ale orașului, anume axa compusă din străzile Mihai Viteazu și Iuliu Maniu, într-un spațiu demarcat (de tip scuar) situat la intersecția cu o altă axă istorică și structurantă a orașului (anume axa compusă din străzile Ștefan cel Mare și Corneliu Coposu); unul dintre principalele repere ale barocului la Satu Mare.

I.C.5. Ansamblul de cult mozaic compus din Templul Mare (construit circa 1890, monument istoric categorie B, arhitect Nándor Bach, stil eclectic cu predominanță neomaură) și sinagoga Saare Tora (construită circa 1937, stil eclectic cu predominanță neobarocă)[153]: principalul sit de cult al comunității mozaice, compus din două clădiri adiacente (templu plus sinagogă).

I.C.6. Hotelul Dacia/Pannonia (construit circa 1902, monument istoric categorie A, arhitecți Zoltán Bálint și Lajos Jámbor (Frommer)[154], stil Secession): una dintre emblemele stilului Secession la Satu Mare; reper de prim rang al perioadei de stăpânire austro-ungară la Satu Mare; probabil cel mai cunoscut hotel istoric al orașului; una dintre principalele repere construite din Piața Libertății.

[151] *Ibidem*, pp. 220-221.

[152] *Ibidem*, pp. 224-225.

[153] *Ibidem*, pp. 222-224, p. 333.

[154] *Ibidem*, pp. 217-218.

I.C.7. Turnul Pompierilor (construit circa 1903-1904, monument istoric categorie A, arhitect Ferenc Dittler și constructor Lajos Vajnai[155], stil romantic): unul dintre principalele repere de înălțime ale orașului (la circa 47m înălțime), fost foișor de foc, actualmente atracție turistică.

I.C.8. Palatul Administrativ, fost „Sediu Politico-Administrativ" (construit circa 1977-1988, arhitect Nicolae Porumbescu și colectiv, modernism postbelic/socialist cu valențe de brutalism și regionalism critic), actual sediu comun al principalelor instituții administrative ale orașului și ale județului (anume Primăria, Consiliul Local, Prefectura și Consiliul Județean Satu Mare): principalul reper construit al așa-zisei „perioade comuniste" la Satu Mare; apreciată ca fiind cea mai înaltă clădire din Satu Mare și chiar din Transilvania; exponent al programului de „sediu politico-administrativ" (un program de arhitectură cu încărcătură identitară, pe filieră ideologică, din perioada așa-zis „comunistă", ca simbol al contopirii dintre stat/administrație și partid); reper de prim rang al esteticii „specificului național" în arhitectură, în perioada postbelică.

I.C.9. Casa de Cultură a Sindicatelor (construită circa 1975-1980, arhitect Nicolae Porumbescu și colectiv, modernism postbelic/socialist cu valențe de brutalism și regionalism critic): exponent al programului de „casă de cultură" (a sindicatelor) – un program de arhitectură cu încărcătură identitară, pe filieră ideologică, din perioada așa-zis „comunistă"; reper de prim rang al esteticii „specificului național" în arhitectură, în perioada postbelică.

I.C.10. Magazinul Universal „Someșul" (construit circa 1975-1979, arhitect Nicolae Porumbescu și colectiv, modernism postbelic/socialist cu valențe de brutalism și regionalism critic): exponent al programului de „magazin universal" (un program de arhitectură cu încărcătură identitară, pe filieră ideologică, din perioada așa-zis „comunistă"); reper al esteticii „specificului național" în arhitectură, în perioada postbelică.

---

[155] Muzeul Județean Satu Mare, „Scurt istoric al clădirilor – Történelmi épületeink rövid áttekintése", https://www.muzeusm.ro/expozitia-satmarul-de-alta-data/colectia-de-carti-postale-ioan-puscas-lapozzak-fel-puscas-ioan-kepeslap-gyujtemenye/scurt-istoric-al-cladirilor/ (accesat 1 iunie 2023).

I.C.11. Biserica romano-catolică „Sfânta Inimă a lui Iisus" / Calvaria (construită circa 1907-1909, monument istoric categorie B, stil eclectic sau romantic, cu predominanță neogotică): biserică de rit romano-catolic, amplasată în perimetrul vechii cetăți poligonale a orașului (dezafectată circa 1710), pe locul unei biserici mai vechi și mai mici, pe o ușoară declivitate aferentă unuia dintre bastioanele cetății.

I.C.12. Actualul sediu al Muzeului Județean (construit circa 1936 ca prefectură, monument istoric categorie B, arhitect G. P. Liteanu[156], modernism interbelic): marcă a emancipării orașului ca reședință de județ, în perioada interbelică. Construcția are vizibilitate, beneficiind de un amplasament de colț, într-una dintre principalele intersecții ale zonei centrale.

I.C.13. Teatrul de Nord (construit circa 1889-1892, monument istoric categorie B, arhitecți Adolf Voyta și Lajos Szikszay, stil eclectic): principalul teatru al orașului.

I.C.14. Palatul de Justiție (construit circa 1896-1897, monument istoric categorie B, stil eclectic): unul dintre cele mai mari și mai impunătoare edificii publice ale orașului.

I.C.15. Ansamblul mănăstiresc Zarda („Fecioara Neprihănită"), de rit romano-catolic, construit circa 1842 pe un sit pe unde cursese, înainte de a fi dezafectat, un braț al Someșului ce despărțea vechile localități Sătmar/Szathmar și Mintiu/Nemeti. Ansamblul mănăstiresc este construit după nivelarea terenului, cu implicarea episcopului Hám János, fiind una dintre clădirile ce marchează granița dintre vechile localități Sătmar/Szathmar și Mintiu/Nemeti. Din punct de vedere stilistic, arhitectura ansamblului este încadrabilă la categoria clasicism târziu sau neoclasicism.

I.C.16. Palatul Episcopal Romano-Catolic și Liceul Teologic Romano-Catolic Hám János (construit 1805-1851, cu adăugiri 1858 și 1892, monument istoric categorie A, arhitect Josef Bitthauser[157], stil clasicist și/sau neoclasic): principala clădire a comunității romano-catolice care

[156] Radosav și Porumbăcean, *Monografia județului Satu Mare*, p. 335.

[157] *Ibidem*, pp. 218-219.

nu este de tip biserică, situată în imediata apropierea catedralei romano-catolice; clădire de dimensiuni considerabile.

I.C.17. Colegiul Național „Kölcsey Ferenc" (construit circa 1842, cu adăugiri circa 1916, monument istoric categorie B, stil eclectic și Secession): una dintre cele mai mari, mai impunătoare și mai vizibile clădiri pentru învățământ din oraș; amplasată pe un sit de colț, dominând o intersecție.

I.C.18. Colegiul Național „Mihai Eminescu" (construit circa 1912, monument istoric categorie B, stil Seccesion): una dintre cele mai mari și mai impunătoare clădiri pentru învățământ din oraș, respectiv sediu al celui mai bine cotat liceu sătmărean.

I.C.19. Liceul Teologic Reformat (construit circa 1822 și extins la finalul secolului al XIX-lea, monument istoric categorie B, aparență stilistică de factură neoclasică): clădire de gabarit ce adăpostește principala instituție de învățământ a comunității reformate din Satu Mare, situată imediat lângă principala biserică a comunității creștinilor reformați din oraș (anume biserica reformată „cu lanțuri").

I.C.20. Colegiul Național „Doamna Stanca": sediu al unuia dintre liceele bine cotate ale orașului, găzduit într-o clădire de secol XIX de dimensiuni remarcabile, cu aparență stilistică de factură neoclasică.

I.C.21. Colegiul Național „Ioan Slavici": sediu al unuia dintre liceele bine cotate ale orașului, găzduit într-o clădire de secol XIX de dimensiuni remarcabile, cu aparență stilistică de factură neoclasică.

I.C.22. Școala Gimnazială „Grigore Moisil", fosta Școală Primară nr. 1 (construită circa 1903, stil eclectic): una dintre școlile gimnaziale importante ale orașului, găzduită într-o clădire de învățământ tipică pentru generația de localuri de școală realizate la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

I.C.23. Școala Gimnazială „Constantin Brâncoveanu" (construită circa 1903, arhitecţi Zsigmond Herczegh şi Sándor Baumgarner, stil eclectic): una dintre școlile gimnaziale importante ale orașului, găzduită într-o clădire de învățământ tipică pentru generația de localuri de școală realizate la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

I.C.24. „Casa Albă" (construită circa 1911-1912, monument istoric categorie B, arhitecţi Ede Földes și Miklós Scheider, stil Secession): unul dintre principalele repere construite din Piața Libertății, beneficiind de vizibilitate sporită (la nivelul pieței) datorită mai multor factori precum un amplasament de colţ, un gabarit considerabil și o exprimare stilistico-decorativă relativ exuberantă (de factură Secession); construită pe locul unui vechi han.

I.C.25. Casa Vécsey, actual sediu al Muzeului de Artă Satu Mare (construită circa 1798-1842, monument istoric categorie A, stil neogotic): una dintre cele mai vizibile și mai remarcabile clădiri din Piața Libertății, beneficiind de un amplasament de colț și de o imagine de arhitectură memorabilă, marcată de goluri de uși și ferestre în arc frânt, ogival, de factură (neo)gotică. Construcția cuprinde și un corp de clădire din secolul al XVIII-lea, în stil baroc, ce se deschide către curtea interioară. Acest corp de clădire este adesea indicat drept cea mai veche clădire civilă din oraș. Situl casei Vécsey este, de asemenea, asociat cu pacea din anul 1711, semnată la Satu Mare la finalul așa-numitului război „al curuților"[158].

I.C.26. Biblioteca Județeană (găzduită într-o clădire construită circa 1886, monument istoric categorie B, stil eclectic cu predominanță neoclasică): una dintre clădirile mai vizibile și mai remarcabile din Piața Libertății, situată pe un sit de colț, cu marcarea colțului prin configurarea și tratarea arhitecturală, într-o exprimare stilistică eclectică tipică pentru finalul secolului al XIX-lea.

I.C.27. Hotelul „Aurora" (construit la începutul anilor 1970, arhitect Gheorghe Cristescu și colectiv, modernism postbelic/socialist): cea mai vizibilă inserție postbelică în fronturile construite de tip continuu ale Pieței Libertății, beneficiind de un sit de colț în cadrul pieței, de un gabarit considerabil, respectiv de o configurație volumetrică ce cuprinde un corp înalt ce marchează colțul. Corpul înalt (de tip turn, cu un regim de înălțime P+8) al clădirii hotelului deține recordul de înălțime în Piața Libertății. Mai mult: acesta se înscrie pe axa de accente de înălțime ce punctează, din loc în loc, una dintre axele majore de circulație ale orașului, anume axa compusă din străzile Ștefan cel Mare

---

[158] Radosav și Porumbăcean, *Monografia județului Satu Mare*, p. 216, 328.

și Corneliu Coposu. Celelalte accente de înălțime de pe această axă urbană ar fi, de la sud la nord: turnul Palatului Administrativ din Centrul Nou (de lângă Someș), turnul bisericii reformate „cu lanțuri”, turnul bisericii din ansamblul mănăstiresc Zarda, respectiv turnul bisericii reformate Nemeti (biserică aflată în afara arealului zonei centrale conform P.U.G. 2015).

I.C.28. Casa de Modă (construită la mijlocului anilor 1970, modernism postbelic/socialist): inserție de impact a perioadei postbelice în imediata apropiere a fronturilor Pieței Libertății, înspre colțul de N-E al pieței, la contactul dintre spațiul pieței și bulevardul I. C. Brătianu, la nord de un mic scuar plantat ce a rezultat, în parte, în urma demolării unui vechi sediu al primăriei. Alcătuită dintr-un corp dezvoltat preponderent pe direcție verticală (un turn cilindric) și un al doilea corp dezvoltat preponderent pe direcție orizontală, Casa de Modă participă, deși ușor distanțat, la imaginea de arhitectură a Pieței Libertății – fiind principalul reper de înălțime al colțului de N-E al pieței.

I.C.29. Bloc de apartamente cu două turnuri, construit la începutul anilor 1970 într-una dintre cele mai importante intersecții ale orașului (anume intersecția dintre bulevardele Vasile Lucaciu, I. C. Brătianu și Traian). Datorită gabaritului și mai ales înălțimii sale, această clădire devine, după finalizare, cea mai înaltă clădire din această intersecție (în defavoarea vechii prefecturi interbelice, actual sediu al Muzeului Județean). Datorită amplasamentului, gabaritului și înălțimii, acest bloc este una dintre cele mai vizibile clădiri ale perioadei postbelice, din întreaga zonă centrală. El este specific, de asemenea, pentru generația de blocuri construite în anii 1960 și 1970, conform unei abordări de factură modernist-socialistă.

I.C. 30. Bloc pe strada Ștefan cel Mare, construit în anii 1950: cel mai remarcabil dintre primele blocuri construite în zona centrală a orașului Satu Mare, în perioada postbelică – cel puțin prin gabarit, amplasament și tratare decorativă. Acest bloc este, de altfel, și singura manifestare relativ tipică și consistentă, la nivelul întregii zone centrale a orașului, a așa-numitului „realism socialist” în arhitectură (o orientare estetică de import sovietic, cu implicații identitare relativ consistente, ca marcă a colonizării culturale sovietice în România, la începutul perioadei postbelice).

I.C. 31. Blocul „Romarta”, construit la finalul anilor 1950: unul dintre primele blocuri de apartamente de dimensiuni relativ considerabile ce se construiește în zona centrală a orașului, în perioada postbelică. El este, de asemenea, primul dintre blocurile relativ mari (ca gabarit) ce se construiesc pe axa urbană alcătuită din bulevardele Traian și I. C. Brătianu, în perioada postbelică – marcând, astfel, într-un mod vizibil, începutul unei politici/atitudini de completare/întregire a fronturilor de pe aceste bulevarde, în relație de continuitate cu evenimentele de construire din perioada interbelică. Din punctul de vedere al expresiei de arhitectură și al orientării estetice, acest bloc este reprezentativ pentru trecerea de la realismul socialist la modernismul socialist – fiind principalul exemplu, de acest tip, din zona centrală. Nu în ultimul rând, blocul este relevant (pentru identitarul perioadei și pentru mentalul colectiv) prin prisma numelui-tip al magazinului deschis la parterul său, anume „Romarta” – nume comercial ce dă, de altfel, și numele colocvial al blocului.

I.C. 32. Vechea cazarmă: clădire de gabarit, construită în secolului al XIX-lea, ce ocupă un sit important la nivelul zonei centrale (între Podul Golescu și centrul nou).

I.C. 33. Palatul C.F.R., actual Grup Școlar „Ion I. C. Brătianu” (construit circa 1905, monument istoric categorie B): clădire de gabarit ce marchează începutul, dinspre Someș, al esplanadei urbane aferente bulevardului Vasile Lucaciu (o esplanadă amenajată pe o porțiune dintr-un curs dezafectat al Someșului). Clădirea a fost construită, inițial, ca școală și internat în cadrul căilor ferate.

I.C. 34. Spitalul Vechi, actual Spital Județean de Urgență II (construit la începutul secolului al XX-lea, monument istoric categorie B, stil Secession): principalul reper spitalicesc al zonei centrale, găzduit într-o clădire de dimensiuni considerabile ce se situează către marginea de nord a zonei centrale, cu deschidere către Piața Eroii Revoluției din vechea zonă Nemeti. Spitalul este compus din mai multe corpuri de clădire.

I.C. 35. Biserica greco-catolică „Sfântul Nicolae” din Nemeti (construită circa 1740-1757, stil baroc): una dintre cele mai vechi biserici ale orașului, cunoscută și drept „biserica ruteană” (datorită asocierii sale cu comunitatea ruteană din Satu Mare). Aspectul actual a bisericii este

tributar unei renovări circa 1900, după planurile arhitectului Sándor Fogarassy[159].

I.C. 36. Biserica ortodoxă „Sfinții Împărați Constantin și Elena” (construită circa 1990-2004, arhitect Radu Florescu, stil neobizantin contemporan): exponent al generației de biserici postdecembriste construite, cu precădere, în cartiere-dormitor ale perioadei socialist-comuniste în care bisericile, cel mai adesea, lipseau sau erau rare. Având în vedere că autoritățile comuniste nu au investit în construcția de noi biserici din rațiuni ideologice, aceste lipsuri au fost adresate în perioada postcomunistă prin construcția de biserici noi în cartiere-dormitor. În cazul de față, biserica cu hramul „Sfinții Împărați Constantin și Elena” deservește câteva cartiere tip „dormitor” realizate la sud de Someș, făcând însă parte și din arealul actual al zonei centrale (mai exact: parte din porțiunea nouă a zonei centrale, de la sud de Someș).

I.C. 37. Biserica greco-catolică „Sfinții Apostoli Petru și Pavel” (construită circa 1991-2002)[160]: încă un exemplu de biserică postdecembristă construită pentru a deservi zone din oraș care, construite fiind cu precădere în perioada socialist-comunistă, conțin un număr relativ scăzut de biserici în raport cu populația aferentă acestor zone. Această biserică se află, acum, cuprinsă în arealul urban aferent zonei centrale, conform P.U.G.-ului actual (datat circa 2015).

I.C. 38. Biserica ortodoxă „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril” (construită circa 2015-2020): biserică de dată foarte recentă, cu aspectul unei biserici de lemn tradiționale din zona Maramureșului. Această abordare estetică are o relevanță identitară considerabilă, prin prisma adoptării modelului bisericii de lemn maramureșene tradiționale, într-o manieră apreciabilă drept „replică” sau „pastișă”, cu adaptări minime la contemporaneitate (cel puțin din punct de vedere al imaginii de arhitectură la exterior). Proximitatea față de Palatul Administrativ din

---

[159] Muzeul Județean Satu Mare, „Scurt istoric al clădirilor – Történelmi épületeink rövid áttekintése”, https://www.muzeusm.ro/expozitia-satmarul-de-alta-data/colectia-de-carti-postale-ioan-puscas-lapozzak-fel-puscas-ioan-kepeslap-gyujtemenye/scurt-istoric-al-cladirilor/ (accesat 1 iunie 2023).

[160] Radosav și Porumbăcean, *Monografia județului Satu Mare*, pp. 340-341.

Centrul Nou creează, mai mult, o relație de dialog între turnurile celor două construcții care, inspirate fiind din aceeași sursă (anume arhitectura tradițională a bisericilor maramureșene), sunt realizate în lemn respectiv beton, fiind deopotrivă asemănătoare și diferite, din diverse puncte de vedere.

Porțiuni de clădiri (adică subansambluri volumetrice, elemente arhitecturale și detalii ale unor clădiri). Notație: I.D. (de la identitate.detalii).

I.D.1. Turnul palatului administrativ: principalul reper de înălțime al orașului (la circa 97 metri înălțime).

I.D.2. Cele două turnuri gemene ale bisericii Calvaria: printre principalele repere de înălțime ale orașului (la circa 43 metri înălțime).

I.D.3. Cele două turnuri gemene ale catedralei romano-catolice: printre principalele repere de înălțime ale orașului.

I.D.4. Turla catedralei ortodoxe: unul dintre principalele repere de înălțime ale orașului.

I.D.5. Cupola catedralei greco-catolice: unul dintre principalele repere de înălțime ale orașului (la circa 40 metri înălțime).

I.D.6. Turnul bisericii reformate „cu lanțuri": unul dintre principalele repere de înălțime ale orașului.

I.D.7. Turnul bisericii din ansamblul mănăstiresc Zarda: unul dintre principalele repere de înălțime ale orașului.

I.D.8. Turnul hotelului Aurora: unul dintre principalele repere de înălțime ale orașului, respectiv cap de perspectivă dinspre bulevardul I. C. Brătianu către Piața Libertății.

I.D.9. Turnul cilindric al Casei de Modă (colocvial „borcanul"): unul dintre principalele repere de înălțime ale orașului, respectiv una dintre

cele mai recognoscibile forme arhitecturale din oraș (prin forma sa cilindrică).

I.D.10. Cele două blocuri-turn de la intersecția bulevardului Vasile Lucaciu cu bulevardele I. C. Brătianu și Traian: printre principalele repere de înălțime ale orașului.

I.D.11. Cele trei blocuri-turn din centrul civic: printre principalele repere de înălțime ale orașului.

I.D.12. Turnul centrului comercial Satu Mare Shopping Plaza: unul dintre cele mai noi repere de înălțime ale orașului.

I.D.13. Turla bisericii ortodoxe „Sfinții Împărați Constantin și Elena": unul dintre cele mai noi repere de înălțime ale orașului.

I.D.14. Turnul bisericii greco-catolice „Sfinții Apostoli Petru și Pavel": unul dintre cele mai noi repere de înălțime ale orașului.

I.D.15. Turnul bisericii ortodoxe de lemn „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril": unul dintre cele mai noi repere de înălțime ale orașului.

I.D.16. Elemente arhitecturale vehiculând motivul „cozii de rândunică", caracterizate printr-un nivel relativ ridicat de vizibilitate.

Zone ale orașului, alcătuite din spațiu construit și/sau neconstruit (printre care grupări de clădiri, ansambluri urbanistice, sau spații publice de tip „piață"). Notație: I.Z. (de la identitate.zone).

I.Z.1. Piața Libertății și fronturile sale construite: principalul spațiu public al zonei vechi a orașului (așa-numitul „centru vechi"). Acesta este centrul *de facto* al zonei centrale și, prin extensie, al întregului oraș. Întrucât majoritatea clădirilor ce compun fronturile la piața publică sunt de dinainte de perioada postbelică (excepții notabile fiind Hotel Aurora și Casa de Modă), acest ansamblu urban (clasat ca monument istoric categoria A) poate fi interpretat drept principalul element

identitar de tip „zonă/areal” asociabil cu orașul vechi, de dinainte de perioada postbelică.

I.Z.2. Ansamblul centrului nou (cunoscut drept „centrul nou” sau „centrul civic”), cu Piața 25 Octombrie și clădirile ce o încadrează (anume Palatul Administrativ, Casa de Cultură a Sindicatelor, Magazinul Universal „Someșul” și blocuri de apartamente). Proiectat și realizat pe parcursul anilor 1970 și 1980, „centrul nou” este principalul element identitar de tip „zonă/areal” al perioadei așa-zis „comuniste”, din zona centrală a orașului. Rezultat în urma unei transformări consistente (de tip „restructurare”) a sitului pe care se află, ansamblul centrului nou (cu Piața 25 Octombrie în centrul său) este echivalentul postbelic al așa-zisului „centru vechi” (cu Piața Libertății în centrul său).

I.Z.3. „*Shopping City*”-ul de la sud de Someș (anume situl pe care s-au construit, după 1990, mai multe spații comerciale, dintre care cel mai amplu este Satu Mare Shopping City): principalul element identitar de tip „zonă/areal” al perioadei așa-zis „postcomuniste” sau „postdecembriste” din zona centrală a orașului – cu precizarea că zona centrală s-a extins, relativ recent, și la sud de Someș, înglobând acest sit. Se poate specula, astfel, că tocmai apariția „*Shopping City*”-ului în acest loc, imediat la sud de Someș, a contribuit la extinderea zonei centrale pentru a cuprinde și acest areal urban cu funcțiune și activitate preponderent comercială. O precizare, cu relevanță identitară, ar fi denumirea colocvială a Satu Mare Shopping City: Nepi (de la numele dezvoltatorului obiectivului, anume Nepi Rockcastle).

I.Z.4. Scuarul de pe bulevardul Vasile Lucaciu: spațiu public de tip esplanadă, amenajat pe amprenta unui braț dezafectat al Someșului.

I.Z.5. Piața Jean Calvin (Păcii) și fronturile sale construite: unul dintre cele mai importante ansambluri urbane ale orașului. Prin fronturile sale predominant continue, alcătuite din clădiri construite aproape exclusiv înainte de perioada postbelică (cu excepția unui bloc de apartamente), acest spațiu urban de tip „piață publică” încadrează una dintre cele mai vechi, mai importante și mai vizibile biserici ale orașului: așa-numita „biserica cu lanțuri”.

I.Z.6. Piața Eroilor Revoluției: reminiscență, la nivel de textură urbană, a principalei piețe (de tip „*marktplatz*”) a vechiului oraș Nemeti (Mintiu).

I.Z.7. Bulevardul I. C. Brătianu și fronturile sale construite: străpungere interbelică, în linie dreaptă, de tip bulevard, care a prelungit traseul actualului bulevard Traian și care a condus, astfel, la întregirea legăturii de circulație directe, de tip bulevard, dintre gară și Piața Libertății. În urma ocupării prospectului bulevardului cu clădiri, de-a lungul timpului, a rezultat un ansamblu urban relativ închegat, cu fronturi construite relativ coerente: fronturi continue, înălțimi relativ constante, imagine de arhitectură tributară în mare parte modernismului etc. Ansamblul este compus, aproape în totalitate, din clădiri interbelice (din anii 1930 și 1940) și postbelice (realizate mai ales la sfârșitul anilor 1950 și pe parcursul anilor 1960).

I.Z.8. Fabrica de confecții „Mondiala": un sit cu funcțiune de producție, de dimensiuni considerabile, alcătuit din mai multe corpuri de clădire ce se construiesc, în etape succesive, pe parcursul perioadei postbelice comuniste. Situl se dezvoltă la marginea a ceea ce era considerată, la momentul respectiv, zona centrală a orașului. Construită în cuprinsul unui areal unde fusese instalat ghetoul, fabrica „Mondiala" este un vector de imagine al industrializării socialiste și se remarcă, la nivelul structurii urbane, mai ales prin amplasamentul său relativ central, la marginea zonei centrale.

I.Z.9. Piața nr. 1: principala piață agroalimentară a zonei centrale, amplasată tot în zona fostului ghetou, pe un sit relativ amplu ce s-a conturat, cu precădere, în perioada postbelică.

Străzi, bulevarde, artere și axe urbane. Notație: I.A. (de la identitate.artere).

I.A.1. Axa nord – sud, compusă din străzile Ștefan cel Mare și Corneliu Coposu: traseu cu rol de „coloană vertebrală" a orașului.

I.A.2. Axa Traian – I. C. Brătianu: legătură directă, în linie dreaptă, de tip bulevard, între gară și centrul orașului.

I.A.3. Axa/traseul Mihai Viteazu – Iuliu Maniu: una dintre cele mai vechi trasee stradale ale orașului și ale zonei centrale, situată fiind în zona de graniță dintre vechile așezări Sătmar/Szathmar și Mintiu/Nemeti.

I.A.4. Strada Cetății: una dintre puținele reminiscențe (în memoria urbană și în mentalul colectiv) ale cetății poligonale bastionare (dezafectată circca 1710).

Statui, monumente de for public, fântâni și alte elemente spațiale relativ similare. Notație: I.M. (de la identitate.monumente).

I.M.1. Statuia lui Vasile Lucaciu din Piața Libertății (sculptor Corneliu Medrea, realizată și instalată circa 1936, apoi strămutată în 1940, apoi readusă la Satu Mare în 1968, și într-un final reinstalată în Piața Libertății în 1992)[161]: principalul monument de for public al Pieței Libertății, omagiind una dintre cele mai marcante personalități ale culturii sătmărene de dinainte de perioada postbelică.

I.M.2. Statuia „Lupa Capitolină" din scuarul de pe bulevardul Vasile Lucaciu (sculptor Radu Ciobanu, realizată și instalată circa 1991)[162].

I.M.3. Fântâna în formă de cruce atipică, cu un singur braț lateral, proiectată de către arhitectul Nicolae Porumbescu și realizată cu ocazia celorlalte lucrări de amenajare a centrului nou, în anii 1970 și 1980: element cu dimensiune simbolică și relevanță identitară considerabilă (prin vehicularea simbolului crucii, dar cu eliminarea unuia dintre cele două brațe laterale ale sale).

I.M.4. Fântâna realizată de sculptorul Domokos Lehel în Piața Libertății, circa 1980: o manifestare de artă „cu specific național" (pentru a parafraza sintagma „arhitectură cu specific național").

I.M.5. Monumentul Ostașului Român din scuarul de pe bulevardul Vasile Lucaciu (sculptor Emil Mereanu, realizată și instalată circa 1963)[163].

[161] Radosav și Porumbăcean, *Monografia județului Satu Mare*, pp. 215-216.

[162] *Ibidem*, p. 335.

[163] *Ibidem*.

PARTEA A III-A – ANCHETĂ SOCIOLOGICĂ

8. CENTRUL NOU DIN SATU MARE: APROPRIERI ȘI REEVALUĂRI POSTDECEMBRISTE, ÎN CHEIE IDENTITARĂ

8.1. STRUCTURA ȘI CONȚINUTUL CHESTIONARULUI

Q1. Cum apreciați intervențiile urbane realizate în perioada comunistă în centru? Vă plac? Vi se par frumoase? Vi se par adecvate? Vi se par necesare – sau vi s-au părut necesare la momentul respectiv (când au fost realizate)?

Q2. Pe o scară de la 1 la 5, care ar fi gradul dumneavoastră de satisfacție și mulțumire în raport cu centrul orașului, în totalitatea sa? V-aș ruga să aveți în vedere criterii precum aspectul general (urât-frumos), funcționalitate (trasee, accese, funcțiuni), personalitate urbană (centru „cu stil" sau nu prea…).
Opțiuni de răspuns:
1. Foarte mulțumit. 2. Destul de mulțumit 3. Așa-și-așa mulțumit. 4. Mai degrabă nemulțumit. 5. Clar nemulțumit.

Q3. Știți că aceste construcții frecvent catalogate drept „comuniste" au fost realizate în urma unor demolări de construcții mai vechi, la vremea respectivă? Pentru a face loc noilor construcții s-au demolat construcții mai vechi, din vremea monarhiei. Vi le mai amintiți? Vă plăcea mai mult zona centrală așa cum arăta ea „înainte de comuniști", sau după?

Q4. Erați mai atașat de forma și de imaginea centrului „de dinainte de comuniști", adică de cea de dinainte de demolări? Credeți că vă reprezenta mai bine?

Q5. Pe o scară de la 1 la 5, cât de mulțumit(ă) sunteți de construcțiile realizate în perioada comunistă în centru, sau de partea așa-zis „comunistă" a centrului orașului, în totalitatea sa? V-aș ruga să aveți în vedere criterii precum aspectul general (urât-frumos),

funcționalitate (trasee, accese, funcțiuni), personalitate urbană (centru „cu stil" sau nu prea…).
Opțiuni de răspuns:
1. Foarte mulțumit. 2. Destul de mulțumit 3. Așa-și-așa mulțumit. 4. Mai degrabă nemulțumit. 5. Clar nemulțumit.

Q6. Prin comparație, pe o scară de la 1 la 5, cât de mulțumit(ă) sunteți de construcțiile vechi din centru, de dinainte de comunism, adică de partea veche a centrului orașului, în totalitatea sa? V-aș ruga să aveți în vedere criterii precum aspectul general (urât-frumos), funcționalitate (trasee, accese, funcțiuni), personalitate urbană (centru „cu stil" sau nu prea…).
Opțiuni de răspuns:
1. Foarte mulțumit. 2. Destul de mulțumit 3. Așa-și-așa mulțumit. 4. Mai degrabă nemulțumit. 5. Clar nemulțumit.

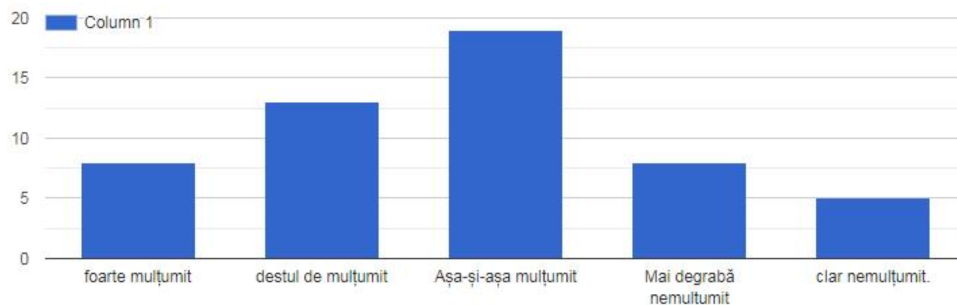
Q7. Credeți că orașul a pierdut din identitatea sa (culturală, arhitecturală, urbanistică) în urma demolărilor și a reconstrucțiilor din perioada comunistă, din centru? Credeți că a câștigat? Sau credeți că identitatea pur și simplu s-a schimbat, adică s-a trecut de la o identitate la alta, de la ceva mai burghez la ceva comunist, mai muncitoresc, conform cu vremurile respective?

Q8. Până la urmă, care variantă a centrului credeți că vă reprezintă mai bine? Cea așa-zis „comunistă", sau cea de dinainte de comunism?

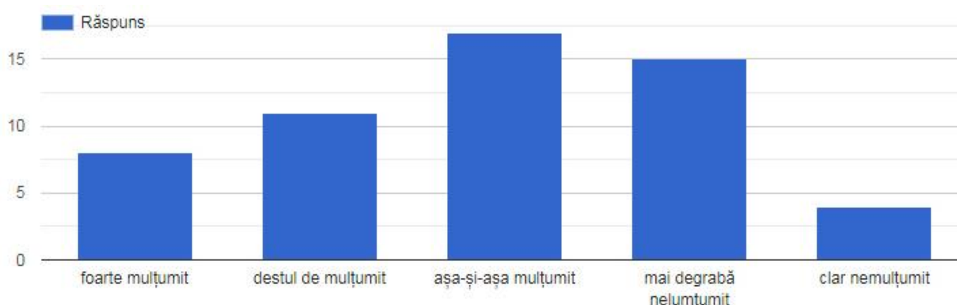
8.2. REZULTATE ALE CHESTIONARULUI

Obs. 1. **Număr de respondenți**: 55.

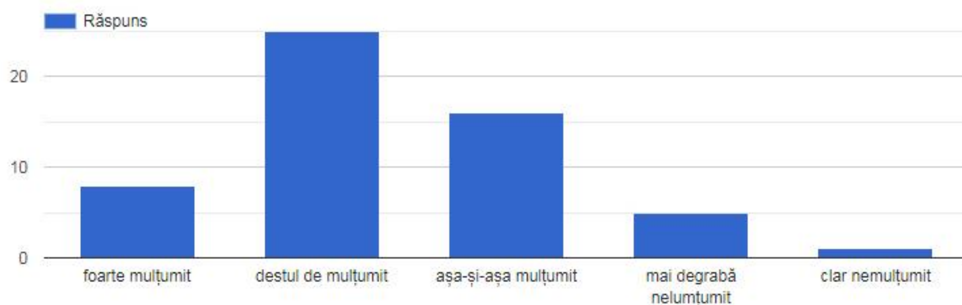
Obs. 2. Un număr de 3 întrebări componente ale chestionarului, care au avut variante de răspuns prestabilite – acestea fiind Q2, Q5 și Q6 – au permis realizarea unor **tabele** în care se poate observa distribuția răspunsurilor, după cum urmează (vezi tabel 1, 2 și 3).

Tabel 1. Distribuția răspunsurilor la întrebarea Q2. Pe o scară de la 1 la 5, care ar fi gradul dumneavoastră de satisfacție și mulțumire în raport cu centrul orașului, în totalitatea sa? V-aș ruga să aveți în vedere criterii precum aspectul general (urât-frumos), funcționalitate (trasee, accese, funcțiuni), personalitate urbană (centru „cu stil" sau nu prea…).
Opțiuni de răspuns:
1. Foarte mulțumit. 2. Destul de mulțumit 3. Așa-și-așa mulțumit. 4. Mai degrabă nemulțumit. 5. Clar nemulțumit.

Tabel 2. Distribuția răspunsurilor la întrebarea Q5. Pe o scară de la 1 la 5, cât de mulțumit(ă) sunteți de construcțiile realizate în perioada comunistă în centru, sau de partea așa-zis „comunistă" a centrului orașului, în totalitatea sa? V-aș ruga să aveți în vedere criterii precum aspectul general (urât-frumos), funcționalitate (trasee, accese, funcțiuni), personalitate urbană (centru „cu stil" sau nu prea…).
Opțiuni de răspuns:
1. Foarte mulțumit. 2. Destul de mulțumit 3. Așa-și-așa mulțumit. 4. Mai degrabă nemulțumit. 5. Clar nemulțumit.

Tabel 3. Distribuția răspunsurilor la întrebarea Q6. Prin comparație, pe o scară de la 1 la 5, cât de mulțumit(ă) sunteți de construcțiile vechi din centru, de dinainte de comunism, adică de partea veche a centrului orașului, în totalitatea sa? V-aș ruga să aveți în vedere criterii precum aspectul general (urât-frumos), funcționalitate (trasee, accese, funcțiuni), personalitate urbană (centru „cu stil" sau nu prea...).
Opțiuni de răspuns:
1. Foarte mulțumit. 2. Destul de mulțumit 3. Așa-și-așa mulțumit. 4. Mai degrabă nemulțumit. 5. Clar nemulțumit.

Obs. 3. Dintre toate răspunsurile primite, unele au fost mai detaliate, mai argumentate sau mai radicale. Ca efect al parcurgerii (de către autorul cărții de față) a unor astfel de răspunsuri, s-a considerat că se justifică **reproducerea integrală (prin citare) a unor răspunsuri apreciate ca fiind mai remarcabile sau mai reprezentative**. În acest sens a rezultat, în cadrul anchetei, **o selecție de astfel de răspunsuri**, ce va fi prezentată mai jos.

Selecție răspunsuri la întrebarea Q1. Cum apreciați intervențiile urbane realizate în perioada comunistă în centru? Vă plac? Vi se par frumoase? Vi se par adecvate? Vi se par necesare – sau vi s-au părut necesare la momentul respectiv (când au fost realizate)?

- Rustiuc Mihai Andrei, 28 de ani, inginer software: „*Nu-mi plac; sunt urâte, inadecvate; palatul administrativ este chiar considerată una din cele mai urâte clădiri administrative din lume; casa de cultură este un monument de urâțenie comunistă; nu au fost niciodată frumoase.*"

- Popa Florica, 52 de ani, funcționar public: „*Atunci m-au impresionat, acum mi se par urâte, reci, doar betoane.*"

- Vascan Ana, 32 de ani, sociolog: „*Culorile clădirilor joacă un rol important, nu doar vizual și estetic ci și în absorbția și desorbția căldurii. Culorile și estetica clădirilor din perioada comunistă realizate în centru,*

apropierea multor clădiri foarte înalte în acea zonă induce o perturbare în viteza vântului adică duce la creșterea ei dramatică. Toate acestea îmi dau senzația unei zone reci, neprimitoare."

- Mihai Coman Ileana, 54 de ani, jurist: „*Construcțiile care s-au realizat în perioada comunistă și care alcătuiesc Centrul Nou al Municipiului Satu Mare au fost necesare. În primul rând s-a asigurat nevoia de spațiu locativ, administrația s-a unit într-un spațiu compact accesibil cetățeanului, la care se adaugă spațiul cultural. Comunitatea a fost mulțumită de ceea ce s-a creat. Construcțiile aveau forme moderne, ascendente. Sigur că ceea ce iese în evidență este în primul rând Palatul Administrativ, turnul palatului și Casa de Cultură. Personal mă regăsesc în aceste spații. Turnul a rămas un simbol al libertății; ne îndemna să îl privim spre cer în vremea când ne era frică să privim în sus și privirea ne era mai mult în jos. A creat o speranță a verticalității pe care am regăsit-o mai apoi în Decembrie 1989.*"

- Daraban Ioan, 80 de ani, tâmplar (acum pensionar): „*Am fost martor ocular la Șantierul care a ridicat Centrul Nou. Locuiam în Cartierul Solidarității din Satu Mare și având nevoie de locuință am depus cerere pentru apartament, eram direct interesat de cum evoluează lucrările. Totul a fost ceva nou și frumos, eram mândri de noua arhitectură și am avut noroc să primesc și apartament în Centrul Nou. Am putut să văd mai bine cum arată și se înaltă Turnul d-lui profesor Porumbescu, pe care l-am cunoscut personal, un mare om, stătea zi și noapte cu muncitorii pe șantier. Toate locuințele au fost mult așteptate, era mare nevoie de ele și arătau tare frumos, decomandate și cu balcoane. Noi muncitorii ne-am bucurat de ce au făcut autoritățile. Au fost făcute pentru oameni și se folosesc și azi de cei tineri.*"

- Vescan Camelia, 47 de ani, jurist: „*Au o grandomanie ciudată dar sunt solide. Au rezistat zeci de ani. Se simte totuși nevoia de ceva nou. Dar trebuie să fie ceva durabil, să confere senzația de frumos și sigur. Mie îmi place faptul că sunt incluse elemente de stil maramureșean: soarele, cununa, etc. – chestie care e ca un parfum rar.*"

- Lazin Alina, 32 de ani, arhitect: „*Un ansamblu arhitectural studiat, asumat, specific perioadei în care a fost executat, de calitate din punct de vedere arhitectonic.*"

- Manda Ionela, 33 de ani, profesor: „*Probabil au fost necesare și au fost influențate de valul comunist din lume, însă le consider reci și impersonale, deloc atrăgătoare, mai ales pentru o urbe modernă*."

- Sebok Mugurel, 43 de ani, dir. Radio: „*Beton, beton și iar beton! Niște monstruozități care relevă clar frustrările așa-zișilor comuniști, necesare în capul lor, dorind urbanizarea rapidă a orașului*."

Selecție răspunsuri la întrebarea Q3. Știți că aceste construcții frecvent catalogate drept „comuniste" au fost realizate în urma unor demolări de construcții mai vechi, la vremea respectivă? Pentru a face loc noilor construcții s-au demolat construcții mai vechi, din vremea monarhiei. Vi le mai amintiți? Vă plăcea mai mult zona centrală așa cum arăta ea „înainte de comuniști", sau după?

- Mihai Coman Ileana, 54 de ani, jurist: „*Da, însă au fost construcții vechi fără valoare istorică! Nu era un cartier după reguli de urbanism! Era fosta Luncă a Someșului, folosită mai mult pt. agricultură. Sigur că orice dislocare a unei colectivități produce pagube și impact emoțional chiar și în condițiile actuale, când s-au demolat construcții noi pentru cel de al treilea pod peste Someș. S-a încercat, totuși, ca la noul centru să nu se atingă de construcțiile istorice din vechiul centru. S-a creat o comuniune între cele două spații prin căi de acces bine organizate, în așa fel încât să asigure o mișcare fluentă fără obstacole. La nivel estetic sunt două lumi diferite, care se regăsesc în orice țară cu vechi și nou. Le apreciez pe fiecare în parte și le evaluez în mod diferit după epoca din care fac parte, fără a se exclude una pe cealaltă. În mod evident partea demolată era net inferioară celei de azi, spațiul aparține unei largi comunități, ceea ce reprezintă un câștig al evoluției și atunci dar se păstrează și azi*."

- Daraban Ioan, 80 de ani, tâmplar (acum pensionar): „*Știu, fiind sătmărean am cunoscut zona demolată. Erau case vechi cu grădini, gospodării care sigur că puteau continua viața acolo, dar nu era altă zonă în centru unde să fie așa numitul Centrul Nou. Oamenii au primit apartamente în schimb pentru casele demolate. Îmi place orașul nou este frumos, are cea mai înaltă clădire din țară cu o arhitectură aparte. Aș mai vrea să spun că fiind tâmplar de mobilă de meserie am fost detașat la Casa Poporului, tot o clădire comunistă tare frumoasă.*"

- Sebok Mugurel, 43 de ani, dir. Radio: „*Partea bună e că nu au dispărut bisericile, așa cum s-a întâmplat cu sinagoga Status Quo Ante (în locul ei fiind sediul poliției, actualmente). Nu ai cum să-ti aminteşti, dat fiind faptul că nici fotografii nu sunt din acea perioadă!*”

- Gyure Ludovic, 71 de ani, conductor arhitect pensionar, fost director al Casei de Cultură a Sindicatelor din Satu Mare: „*Îmi place cum arată în prezent. Nu au demolat clădiri din centru. Au demolat niște clădiri șubrede, nesemnificative de pe malul Someșului, extinzând astfel centrul spre râul Someș, întorcând orașul Satu Mare cu fața către râul Someș.*”

- Miclea Rodica, 65 de ani, pensionar: „*Nu cunosc foarte bine vechea zonă care s-a demolat pentru a face loc construcțiilor noi, însă din ceea ce se cunoaște în comunitate am înțeles că nu au fost clădiri istorice, era un cartier de locuințe pe un singur nivel, gospodării individuale*.”

Selecție răspunsuri la întrebarea Q4. Erați mai atașat de forma și de imaginea centrului „de dinainte de comuniști”, adică de cea de dinainte de demolări? Credeți că vă reprezenta mai bine?

- Kibedi Katalin Barbara, 63 de ani, pensionar: „*Nu cred că există persoane care să susțină că arhitectura blocurilor comuniste convinge prin estetica lor, dar, din păcate, în regimul comunist nu estetica arhitecturală avea prioritate! Dimpotrivă!*”

- Sebok Mugurel, 43 de ani, dir. Radio: „*Orice formă era mai adecvată versus coloșii de beton*.”

Selecție răspunsuri la întrebarea Q7. Credeți că orașul a pierdut din identitatea sa (culturală, arhitecturală, urbanistică) în urma demolărilor și a reconstrucțiilor din perioada comunistă, din centru? Credeți că a câștigat? Sau credeți că identitatea pur și simplu s-a schimbat, adică s-a trecut de la o identitate la alta, de la ceva mai burghez la ceva comunist, mai muncitoresc, conform cu vremurile respective?

- Rustiuc Mihai Andrei, 28 de ani, inginer software: „*A pierdut foarte mult, din fericire au rămas câteva clădiri emblemă (care sunt în paragină în prezent, dar e altă poveste). Identitatea tuturor orașelor din Transilvania, puternic influențate arhitectural și cultural de prezența*

austro-ungară, a avut de suferit de pe urma comuniștilor, deci prin urmare și cea a orașului Satu Mare."

- Matus Adrian, 28 de ani, doctorand: „*Identitatea austro-ungară e mult mai pregnantă în imaginarul sătmărean în zona Centrului Vechi, actuala piață a Libertății. Încă rezidă vechile denumiri Korzó, Zsidókorzó sau Ceasul Electric. Constat o evoluție a spațiului mai degrabă: imaginarul s-a reconfigurat odată cu apariția noului spațiu, în schimb îl asociez prea puțin cu socialismul, deși s-a construit în perioada respectivă. Mai degrabă cartierele Micro le asociez cu o identitate muncitorească*."

- Mihai Coman Gelu, 55 de ani, jurist: „*Nu cred că a pierdut orașul din identitatea anterioară, ci mai degrabă a câștigat un element de modernitate care nu reprezintă în sine ceva comunist*."

- Kibedi Katalin Barbara, 63 de ani, pensionar: „*Ar fi injust să credem că o clasă socială definită în comunism drept muncitorească era dezinteresată de estetica orașului și simțea nevoia să demoleze clădiri cu arhitectură apreciată și de cunoscătorii rafinați în domeniu pentru a le înlocui cu blocuri „muncitorești", întrucât mulți din această clasă socială știau că arhitecții erau obligați să respecte și să acorde prioritate altor criterii, estetica neocupând un loc avantajos în ierarhia acestora!*"

- Cosma Dana, 29 de ani, arhitect: „*După părerea mea, identitatea s-a schimbat. Nu știu dacă este relevant sa discutăm dacă ar fi fost mai bine sau mai frumos cum era înainte. Ci mai degrabă ce putem face cu ce avem acum. Cum transformăm centrul cum este el acum să răspundă nevoilor societății noastre (de identitate, de comunitate, de sustenabilitate).*"

- Vascan Ana, 32 de ani, sociolog: „*Unui oraș nu cred că poți să-i impui un limbaj comun de-a lungul timpului. Cred că e mai degrabă vorba de o sumă a diverselor stadii prin care a trecut. Dezamăgitor este că aceste clădiri construite în perioada comunistă nu au ținut seama deloc de acest limbaj comun spre o integrare a lor ulterioară în limbajul comun al orașului, iar asta duce la această incoerență urbană pe care o simt eu în acea zonă. Nu cred că și-a pierdut identitatea.*"

- Manda Ionela, 33 de ani, profesor: „*Consider că identitatea unui oraș nu stă într-un stil dintr-o perioadă anume, ci din amalgamul de stiluri care s-au succedat de-a lungul istoriei și care au răspuns unei nevoi sau unei tendințe specifice perioadei respective.*"

- Gyure Ludovic, 71 de ani, conductor arhitect pensionar, fost director al Casei de Cultură a Sindicatelor din Satu Mare: *„A câștigat.”*

- Gyure Rotariuc Noemi, 42 de ani, arhitect: *„Clar a câștigat. Identitatea culturală locală s-a păstrat, este bine definită în tot restul orașului vechi, în plus s-a inserat „acel ceva” nou, chiar unic pentru acel moment, un nou stil, un accent ce pune în valoare un oraș în mișcare, centrul orașului fiind mărit considerabil.”*

Selecție răspunsuri la întrebarea Q8. Până la urmă, care variantă a centrului credeți că vă reprezintă mai bine? Cea așa-zis „comunistă”, sau cea de dinainte de comunism?

- Cosma Dana, 29 de ani, arhitect: *„După părerea mea nu ar trebui sa fie o alegere, una sau cealaltă. Cred că ar trebui să vedem imaginea duală a orașului Satu Mare ca o caracteristică ce poate fi punctul de pornire al identității noastre. Din punctul meu de vedere, e ușor de zis că centrul vechi e mai plăcut, proporțional și așa mai departe. Dar nu este neapărat imaginea reprezentativă a orașului Satu Mare.”*

- Manda Ionela, 33 de ani, profesor: *„Personal, nu mă reprezintă niciuna dintre cele două.”*

- Komaromi Lucica, 64 de ani, funcționar public pensionar: *„Clădirile demolate au avut o destinație particulară, o zonă cu aspect rural, prin urmare consider că mă simt reprezentată de clădirile create după demolare. Era un spațiu generos de piață urbană frumos creat. Personal mă simt confortabilă în acest spațiu. Atunci, la inaugurare, am fost emoționată și deosebit de încântată de toată munca depusă, mai cu seamă că am primit un spațiu de locuit în ansamblul nou de locuințe pe care îl folosesc și azi.”*

- Gyure Ludovic, 71 de ani, conductor arhitect pensionar, fost director al Casei de Cultură a Sindicatelor din Satu Mare: *„Varianta actuală, de unii neînțeleasă.”*

- Gyure Rotariuc Noemi, 42 de ani, arhitect: *„Cea care le îmbină armonios pe toate, vechiul cu noul, prezentul...fiind necesară și o intervenție post-comunistă.”*

- Miclea Rodica, 65 de ani, pensionar: *„Fiecare epocă cu propria istorie. Centrul vechi are Frumusețea lui nobilă și prăfuită; sperăm că va mai străluci ca în vremurile lui bune...iar Centrul nou se identifică cu viața mea în acest oraș. Am văzut marele șantier la o înălțime amețitoare*

când s-a construit Turnul. Și mă identific cu acele vremuri și cu ce s-a realizat atunci.”

8.3. INTERPRETĂRI ALE RĂSPUNSURILOR PRIMITE. CONCLUZII ALE ANCHETEI SOCIOLOGICE

Obs. 1. Centralizând răspunsurile celor care au participat la acest chestionar, rezultă că populația tinde să fie mai mulțumită și/sau mai atașată, din punct de vedere identitar, de centrul vechi (istoric) decât de centrul nou (civic). Acest rezultat nu surprinde. Totuși, potențiala repulsie față de moștenirea frecvent etichetată drept „comunistă”, ce este atașabilă (și adesea atașată) centrului nou, nu s-a dovedit a fi una prea consistentă.

Obs. 2. În comparația dintre centrul nou și centrul vechi, centrul vechi s-a dovedit a atrage un atașament identitar mai consistent. Dacă balanța evaluării centrului nou a tins către nemulțumire (conform răspunsurilor consemnate la întrebarea Q5), cea aferentă centrului vechi a tins către mulțumire și atașament (conform răspunsurilor consemnate la întrebarea Q6). Diferențele au fost relativ mici, totuși. Un barometru în acest sens a fost evaluarea globală a întregului centru, care reunește atât centrul nou cât și centrul vechi, prin întrebarea Q2. Conform răspunsurilor consemnate la întrebarea Q2, întregul centru al orașului a fost evaluat în termeni moderați, oarecum la jumătatea distanței dintre evaluarea centrului nou și cea a centrului vechi, deci ca o medie oarecum aritmetică între cele două. Acest rezultat nu a surprins.

Obs. 3. Mulți respondenți au considerat că centrul nou a fost necesar, la momentul construcției sale. Utilitatea s-a afirmat, astfel, drept principalul criteriu de evaluare pozitivă a centrului nou. Aceasta confirmă, oarecum, succesul abordărilor recunoscut utilitariste și/sau funcționaliste din perioada postbelică. Un criteriu de evaluare de natură pragmatică a fost necesitatea oferirii, către populația orașului, în perioada postbelică, a unor spații locative în cantități relativ suficiente – cu atât mai mult cu cât inundațiile din 1970 distruseseră multe locuințe, iar orașul crescuse în populație ca efect al politicilor anilor respectivi

(precum industrializarea forțată și urbanizarea). Pe această cale, oferta de spațiu locativ din centrul civic – adică multitudinea de apartamente găzduite în cadrul blocurilor relativ mari și numeroase ce au fost construite în centrul civic – a fost, în mare parte, apreciată de către respondenți.

Obs. 4. În schimb (în raport cu obs. 3), aspectul estetic al centrului nou a generat păreri mai împărțite, adică aprecieri mai variate, uneori chiar contradictorii și vehemente. Astfel, unii respondenți s-au declarat mulțumiți și chiar foarte mulțumiți de aspectul centrului nou, iar alții au fost destul de vehemenți în a blama imaginea de arhitectură a acestui spațiu urban (inclusiv în termeni de „urât" sau „monstruos"). Concluzia ar fi că imaginea de arhitectură a centrului nou este un subiect relativ controversat, polarizator.

Obs. 5. Cât privește acea tratare plastică pe filonul specificului național, regional sau local, specifică arhitectului Porumbescu, se pare că un număr infim de respondenți sunt conștienți de acest discurs identitar, prin arhitectură, ce are loc în centrul civic, pe fațadele clădirilor și în volumele acestora, prin detalii de tip „coadă de rândunică", sau în alte moduri sau prin alte procedee. Pesemne că această punte identitară pe care centrul nou și arhitectura sa încearcă să o stabilească cu tradiția constructivă a zonei – prin indicii formale și printr-un anumit lirism asumat – este aproape necunoscută de către publicul larg...întrucât nu a fost remarcată sau menționată de aproape nici un respondent. Poate că este nevoie, aici, de o popularizare mai consistentă a tratării plastice a centrului nou și a obiectelor de arhitectură ce îl compun, cu o aplecare asupra mesajelor identitare impregnate în acest ansamblu și în arhitectura sa.

Obs. 6. O mare parte dintre participanții la această anchetă au răspuns, în diverse formulări, că nu știu cum arăta zona centrului nou înainte construirea acestuia...anume că nu vizualizează (pentru că nu își amintesc sau pentru că, pur și simplu, nu știu) ce era pe situl centrului nou înainte de apariția acestuia. Această chestiune, abordată prin setul de întrebări ce au compus chestionarul, a fost considerată, în cadrul cercetării ce stă la baza cărții față, ca fiind un instrument fundamental pentru măsurarea, prin comparație, a atașamentului populației față de „nou" (centrul nou) și față de „vechi" (ceea ce era pe situl centrului nou înainte de construcția sa). Totuși, în cazul arealului urban aferent

centrului nou, se pare că puțini cetățeni au un termen de comparație mai vechi (istoric) pentru ceea ce s-a construit „în comunism", pe acel sit. Din cercetare a rezultat că acel areal fusese ocupat, cu precădere, de locuințe relativ modeste – dar se pare că o cantitate redusă din populație este familiarizată cu acest element de istorie urbană, respectiv cu imaginea acelei porțiuni de oraș ce a dispărut cu ocazia construcției centrului nou.

Dintre respondenții care au avut totuși termenul de comparație – adică au declarat că își amintesc cum arăta situl centrului nou înainte de construcția acestuia – concluzia ar fi că majoritatea acestor respondenți își amintesc, destul de fidel, despre aspectul zonei, cu acele case relativ modeste ce ocupau situl. De remarcat ar fi că acești respondenți – care au dovedit o cunoaștere mai consistentă a istoriei locului – s-au dovedit a fi, în mare, mai atașați de centrul nou decât de aparenta zonă rezidențială veche și relativ modestă ce exista, pe acel sit, înainte de construcția centrului nou… Așadar, sentimentele de nostalgie sau de pierdere identitară ce sunt, în mod frecvent, asociate dezvoltărilor de tip „centru civic" în perioada postbelică s-au dovedit a fi, pentru cazul Satu Mare, relativ neglijabile, rare și/sau de intensitate relativ scăzută. Dintre cei care s-au dovedit a fi rămas cu o amintire destul de consistentă a „situației existente" de pe situl centrului nou înainte de construcția acestuia, majoritatea a evaluat în termeni pozitivi schimbarea produsă în anii 1970 și 1980 pe respectivul sit urban – deci majoritatea apreciază mai mult centrul nou decât ceea ce exista pe situl centrului nou înainte de construcția acestuia.

Pe de altă parte, dintre respondenții ce au declarat că nu (prea) au repere istorice și vizuale privind aspectul sitului centrului nou înainte de construcția acestui ansamblu urban pe respectivul sit, se poate remarca tendința de a declara un atașament mai clar orientat către centrul vechi – cu blamarea destul de conturată și de frecventă (uneori chiar abruptă) a centrului nou pentru „lipsurile" sale relativ clasice, consacrate și chiar de tip „clișeu": prea multe „betoane", arhitectură „rece", exces de „blocuri", memoria nefastă a comunismului.

Obs. 7. Având în vedere atât orientarea în primul rând identitară a prezentei cărți și a anchetei sociologice încercate în cadrul acesteia, cât și starea de separare și de diferențiere destul de clară a centrului nou (realizat în perioada postbelică/comunistă) de centrul vechi (ce

datează, în mare parte, de dinainte de perioada postbelică/comunistă) în cadrul zonei centrale din Satu Mare (unde întrepătrunderile dintre „nou" și „vechi", adică dintre postbelic/„comunist" și respectiv ante-postbelic/ante-comunist sunt relativ rare), chestionarul a marșat pe conturarea a doi poli identitari: cel „comunist" și cel „ne-comunist". Cuvântul-cheie utilizat a fost „comunist", cu diversa-i paletă de cuvinte și sintagme colaterale, componente ale aceluiași câmp lexical (precum „perioada comunistă", „în comunism", sau chiar „comuniștii"). Deși relativa imprecizie – sau chiar posibila incorectitudine a acestei conturări a polilor identitari în funcție de cuvântul-cheie „comunist" – a fost conștientizată de către autor, s-a preferat o abordare de acest tip din considerente multiple, printre care:

- nevoia de a veni în întâmpinarea diverșilor respondenți (persoane de diverse vârste, de diverse profesii etc.) cu un limbaj accesibil, care să diminueze riscul unor neînțelegeri a întrebărilor – inclusiv folosind clișee, dacă s-a considerat că aceste clișee permit o poziționare cognitivă și identitară relativ solidă. În acest context, cuvântul „comunist" a fost apreciat ca fiind un astfel de clișeu ce are calitatea de a fi remarcabil de percutant, de elocvent, de reprezentativ, de evocativ și de expresiv.

- nevoia de a măsura eventuala repulsie a populației față de moștenirea postbelică și/sau comunistă, prin provocarea unei polarizări între „comunist" și „non-comunist". Potențiala repulsie a populației față de moștenirea postbelică și/sau comunistă a fost apreciată, de către autor, ca fiind un aspect relevant în cadrul discuției în plan identitar.

Desigur, s-ar fi putut utiliza, cu precădere, termeni mai neutri și eventual mai preciși sau corecți (precum „centrul nou" și „centrul vechi"; sau „construcții postbelice" și „construcții interbelice și antebelice") și s-ar fi putut evita, de exemplu, utilizarea apelativului de „comuniști" pentru decidenții sau „modelatorii" de spațiu din perioada postbelică (care este foarte posibil să nu fi fost identificabili cu această ideologie – cel puțin o parte dintre aceștia)...dar s-a considerat că acest lucru ar fi diminuat din încărcătura identitară a chestionarului, ducând discuția într-o zonă mai neutră, mai tehnică și oarecum mai sterilă, unde elementul identitar ar fi fost stimulat probabil mai puțin.

CONCLUZII

Orice transformare a unui spațiu are o dimensiune identitară. O transformare a unui spațiu, în speță a unui spațiu urban, înseamnă dispariția a ceva, respectiv apariția a altceva în loc, în acel spațiu. Ceea ce dispare are un anumit profil identitar, iar ceea ce apare are un alt astfel de profil. Diferențele dintre aceste profile identitare pot fi mai mici sau mai mari, mai multe sau mai puține, mai de esență sau mai de aparență, mai profunde sau mai superficiale, mai consistente sau mai puțin consistente – după cum și transformarea spațiului poate fi mai mult sau mai puțin consistentă. În acest context, cartea de față a explorat profilele și fațetele identitare ale transformărilor mai mult sau puțin consistente prin care a trecut zona centrală a orașului Satu Mare, în perioada postbelică: de la scara detaliului de arhitectură (micro) și până la scara restructurării urbane (macro).

S-a punctat, în acest sens, cum atașarea unei stele sovietice pe fațada unei clădiri, de exemplu – act ce transformă imaginea acelei clădiri într-un mod relativ minor, la nivel de detaliu – are o anumită relevanță identitară, întrucât vehiculează un mesaj identitar, fiind un vehicul al unei retorici identitare, ca marcă sau insignă a identității sovietice. O astfel de stea sovietică este, din perspectiva lucrării de față, un element identitar.

Apoi, la nivelul fațadei unei alte clădiri, un capăt de grindă al cărui prelucrare vehiculează modelul chertării în „coadă de rândunică” are, și el, relevanță identitară. El transmite ideea de apartenență a respectivei clădiri la spațiul cultural românesc, acolo unde chertările în „coadă de rândunică” sunt frecvente și, din anumite puncte de vedere, caracteristice și „specifice” pentru cultura construită a României. Un astfel de detaliu este, pe această cale, un argument pentru o arhitectură „cu specific”, fie el „național”. El este, astfel, un vector de retorică identitară și, din perspectiva lucrării de față, un element identitar. Când un astfel de element identitar este vehiculat în arhitectura unei construcții noi, ca de exemplu Casa de Cultură a Sindicatelor din Satu Mare, a cărei construire produce o transformare a sitului pe care se află, acest element identitar este asociabil cu transformarea acelui sit. Iar dacă respectivul sit este în zona centrală a orașului, atunci el este un element identitar asociabil cu transformarea, într-un cadru mai larg, a

zonei centrale a acelui oraș. El are, în această ordine de idei, relevanță pentru tema cărții de față.

La cealaltă extremă din punct de vedere al anvergurii transformării, la nivel de scară, restructurarea unui întreg areal al zonei centrale a unui oraș are, în mod deloc dificil de intuit sau de constatat, o relevanță identitară considerabilă. O restructurare a unui areal urban inclus în zona centrală este o transformare relativ extinsă și relativ radicală, atât din punct de vedere al ariei afectate, cât și din punct de vedere al diferențelor dintre ceea ce dispare și ceea ce apare în loc. O astfel de restructurare înseamnă, adesea, demolarea unui întreg grup de construcții, respectiv desființarea unui ansamblu de spații. Acel fragment de spațiu urban construit și neconstruit, mai mult sau mai puțin amenajat, este depozitarul a numeroase relevanțe identitare, repere identitare, elemente identitare. Dispariția sa înseamnă și dispariția respectivei dimensiuni identitare a acestuia – o dispariție fizică, întrucât dimensiunea identitară a respectivului spațiu rămâne (și poate supraviețui) la nivelul memoriei. O restructurare implică, adesea, și modificări ale traseelor stradale, acestea putând fi trasee vechi de secole, impregnate în identitarul urban și în mentalul colectiv.

Pe de altă parte, construcțiile și spațiile noi, ce le înlocuiesc pe cele vechi în cadrul unei astfel de intervenții de tip „restructurare", au propria lor dimensiune identitară. Ele sunt asociabile cu mai multe entități, precum: perioada în care sunt realizate (comunistă, postcomunistă etc.), regimul politic și autoritățile sub conducerea cărora acestea sunt realizate (regimul Dej, regimul Ceaușescu etc.), ideologiile cărora acestea le sunt tributare (comunism, socialism, capitalism etc.), orientările estetice și identitățile stilistice în care acestea se înscriu (realism socialist, brutalism, postmodernism etc.), indivizii sau tipurile de indivizi ce le locuiesc, le utilizează și le frecventează (muncitori, funcționari, nomenclaturiști, militari etc.). Acestea ar fi doar câteva exemple. Pentru aceste entități și pentru altele ce nu au fost numite aici, în cadrul acestei enumerări, construcțiile și spațiile noi pot juca rolul de elemente identitare – adică de elemente impregnate cu o anumită relevanță și reprezentativitate identitară în raport cu acestea.

De exemplu, la Satu Mare, în zona centrală, ansamblul centrului civic se construiește și se amenajează, în timpul regimului Ceaușescu, pe un sit urban aflat la marginea zonei centrale. Apariția acestui ansamblu, pe respectivul sit, înseamnă restructurarea sitului în cauză. Iar acest lucru înseamnă dispariția grupului de construcții și de spații ce

se conturase, de-a lungul timpului, pe respectivul sit, până la momentul eliberării spațiului pentru începerea lucrărilor de realizare a noului ansamblu: un grup format, mai ales, din case cu grădină. Iar dacă acest grup constituit cu precădere din case cu grădină avea un anumit profil identitar, ca zonă rezidențială de case individuale sau unifamiliale relativ joase, centrul civic vine cu un alt profil identitar: un spațiu reprezentativ, cu funcțiuni și dotări de prim rang pentru oraș (sediu politico-administrativ, casă de cultură, magazin universal), unde locuirea este de factură colectivă, realizată prin blocuri mari și înalte etc.

Între scara detaliului de arhitectură și scara restructurării urbane, simpla construire a unei clădiri poate fi, și ea, privită dintr-o perspectivă identitară, prin prisma identităților pe care aceasta le reprezintă sau le vehiculează. Dacă clădirea nouă înlocuiește o clădire veche, care se demolează pentru a face loc celei noi, atunci se poate discuta despre dispariția (sau dezagregarea) identității asociate clădirii demolate, respectiv despre apariția (sau agregarea) unei identități noi, aferente clădirii noi. Lucrarea de față a pus în discuție o serie de exemple în acest sens. Comparațiile între vechi și nou sunt, în astfel de cazuri, relevante pentru comentariul de natură identitară.

Revenind: orice transformare a unui spațiu urban, indiferent de dimensiunea și de caracteristicile transformării, are o dimensiune identitară. Transformarea angrenează o serie de aspecte relevante din punct de vedere identitar, respectiv elemente ce pot fi catalogate drept „elemente identitare". Orice transformare a unui sit generează, astfel, o reconjugare identitară a respectivului sit – iar cercetarea dimensiunii identitare a unui spațiu urban care a suferit transformări în timp își poate dovedi utilitatea, pe mai multe planuri.

Un prim palier de utilitate ar fi simpla cunoaștere sau conștientizare a aspectelor identitare asociabile unui sit urban, respectiv a aspectelor identitare implicate în transformările prin care a trecut acel sit de-a lungul unei perioade de timp. Aspectele identitare sunt importante pentru un spațiu urban, pentru că spațiul respectiv funcționează mai bine sau mai puțin bine și în funcție de modul în care indivizii și comunitățile se identifică în raport cu respectivul spațiu, în funcție de modul în care respectivul spațiu este apropiat de către indivizi și comunități, în funcție de gradul de reprezentativitate al respectivului spațiu în raport cu diverse entități, sau în funcție de gradul de atașament pe care diverși indivizi și diverse comunități îl dezvoltă în raport cu respectivul spațiu etc. Toate aceste aspecte sunt

de natură identitară. Un spațiu reprezentativ, față de care există un grad de atașament relativ solid al comunității, este un spațiu relativ dezirabil, frecventat, prezent în viața comunității. El este un reper atât la nivel spațial, cât și cultural. El atrage coeziunea unor grupuri de indivizi, contribuind la fortificarea relațiilor dintre indivizi și mediul în care aceștia trăiesc și își desfășoară activitatea, întărind sentimentul de apartenență a unor indivizi la respectivul mediu.

În această ordine de idei, acest palier al cunoașterii și al conștientizării aspectelor identitare deschide perspectiva către un al doilea palier de utilitate al cercetării aspectelor de ordin identitar în domeniul arhitecturii și urbanismului. Acest palier ar fi cel al managementului spațiului urban, prin reglementare și proiectare – întrucât luarea în calcul a aspectelor de ordin identitar ce sunt asociabile unor spații poate conduce către un mai bun management al respectivelor spații, printr-o reglementare și printr-o proiectare mai complexă, care ar integra un nou parametru, anume cel identitar. Acest parametru ar putea fi catalogat drept „reprezentativitate identitară", „valoare identitară" sau, poate, „coeficient de valoare identitară".

El ar acționa în zona de valori ale spațiului construit și neconstruit, în ideea de a conserva acele „valori" identificate prin analiză critică și, mai departe, de a contribui la fructificarea potențialului acestor valori. El ar fi, astfel, complementar cu noțiunea de „monument istoric" ¨– venind să lărgească plaja de posibilități privind calificarea, pentru protecție, a unor spații urbane și a unor elemente construite. S-ar depăși, astfel, cadrul a ceea ce poate fi catalogat drept „istoric", respectiv „monument". Desigur, în afara unui cadru reglementat, o analiză identitară a unui sit poate contribui, pur și simplu, la un mai bun concept de intervenție pe respectivul sit. O astfel de analiză poate fi integrată, de exemplu, în cadrul unor concursuri de arhitectură, sau la nivelul unor strategii de dezvoltare urbană.

BIBLIOGRAFIE

Cărți

Boia, Lucian, coord. *Miturile comunismului românesc*. București: Editura Universității București, 1995.

Cantacuzino, G. M. *Despre o estetică a reconstrucției*. București: Cartea Românească, 1947. Republicată, București: Paideia, 2001.

Giurescu, Dinu C. *The Razing of Romania's Past*. Washington, D.C.: International Council on Monuments and Sites, United States Committee, 1989.

Grigorovschi, Mircea, coord. *Nicolae Porumbescu. Omul și arhitectul*. Iași: Dana Art, 2014.

Ioan, Augustin. *Arhitectura (supra)realismului socialist*. București: Paideia, 2012.

Ioan, Augustin. *Modern Architecture and the Totalitarian Project. A Romanian Case Study*. București: Institutul Cultural Român, 2009.

Ioan, Augustin. *Arhitectura și puterea*. București: Agerfilm, 1992.

Ioan, Augustin și Ciprian Mihali. *Identitatea urbană: spectru, obsesie și politici*. București: Paideia, 2013.

Ivancu, Ovidiu. *Identitate culturală și mental colectiv românesc în postcomunism (1990-2007). Imagini, mituri, percepții, repoziționări*. Cluj-Napoca: Eikon, 2013.

Joja, Constantin. *Actualitatea tradiției arhitecturale românești*. București: Editura Tehnică, 1984.

Jurov, Cosma. *Centre civice*. București: Editura Tehnică, 1979.

Lăzărescu, Cezar, coord. *Urbanismul în Romania*. București: Editura Tehnică, 1977.

Lupu, Mircea. *Școli naționale în arhitectură*. București: Editura Tehnică, 1977.

Mihăilescu, Vintilă, coord. *Etnografii urbane. Cotidianul văzut de aproape*. Iași: Polirom, 2009.

Mitric-Ciupe, Vlad. *Arhitecții români și detenția politică 1944-1964. Între destin concentraționar și vocație profesională*. București: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2013.

Panaitescu, Alexandru. *De la Casa Scânteii la Casa Poporului. Patru decenii de arhitectură în București 1945-1989*. București: Simetria, 2012.

Pop, Felician și Robert Laszlo. *Istoria secretă a Sătmarului*. Cluj-Napoca: Ecou Transilvan, 2018.

Radosav, Doru. *Satu Mare – ghid de oraș*. București: Sport-Turism, 1984.

Radosav, Doru și Claudiu Porumbăcean, coord. *Monografia județului Satu Mare*. Cluj-Napoca: Argonaut, 2016.

Rădulescu, Gabriel, coord. *Construcții de locuințe*. Comitetul pentru problemele consiliilor populare, 1983.

Răuță, Alex. *Negocierea centrului civic. Arhitecți și politicieni în România secolului XX*. București: Editura Universitară „Ion Mincu", 2013.

Stroe, Miruna. *Locuirea între proiect și decizie politică. România 1954-1966*. București: Simetria, 2015.

Șerban, Alina, coord. *Uzina de fapte și alte povestiri (nemărturisite)*. București: Asociația Pepluspatru, 2017.

Tulbure, Irina. *Arhitectură și urbanism în România anilor 1944-1960: constrângere și experiment*. București: Simetria, 2016.

Zahariade, Ana Maria. *Arhitectura în proiectul comunist. România 1944-1989*. București: Simetria, 2011.

Capitole și articole din cărți

Ducaru, Sanda I. „Religia cincinală. Funcțiile sărbătorilor comuniste". În *Miturile comunismului românesc*, coord. Lucian Boia, pp. 172-180. București: Editura Universității București, 1995.

Lățea, Puiu. „Modern, de nerecunoscut: sistematizare și centre civice în județul lui Ceaușescu". În *Uzina de fapte și alte povestiri (nemărturisite)*, coord. Alina Șerban, pp. 110-131. București: Asociația Pepluspatru, 2017.

Mihai-Coman, Horia. „Knowledge-Based Sustainable Development – Contemporary Use of Communist-Era Urban Developments in the Centers of Romanian Cities". În *Knowledge Based Sustainable Development. Conference Proceedings*, Fifth International Scientific Conference ERAZ 2019, Budapesta, 23 mai 2019, pp. 325-336.

Disponibil și online la https://eraz-conference.com/wp-content/uploads/2020/04/ERAZ_Conf-WEB.pdf.

Panaitescu, Rodica. „Dicționar concis al arhitecților din București 1945-1990”. În *De la Casa Scânteii la Casa Poporului. Patru decenii de arhitectură în București 1945-1989*, de Alexandru Panaitescu, pp. 255-282. București: Simetria, 2012.

Popa-Florea, Laura. „Magazinul universal. Martor în procesul de rescriere al orașelor românești”. În *Uzina de fapte și alte povestiri (nemărturisite)*, coord. Alina Șerban, pp. 74-101. București: Asociația Pepluspatru, 2017.

Răuță, Alex. „Fascinația centrului civic. Trei perspective actuale”. În *Uzina de fapte și alte povestiri (nemărturisite)*, coord. Alina Șerban, pp. 6-31. București: Asociația Pepluspatru, 2017.

Sandu, Alexandru. „Centrul orașului”. Capitolul 6 în *Urbanismul în Romania*, coord. Cezar Lăzărescu, pp. 102-139. București: Editura Tehnică, 1977.

studioBASAR. „Situația propusă. Situația existentă. Centrul civic Ploiești: macheta de fapte și întâmplări”. În *Uzina de fapte și alte povestiri (nemărturisite)*, coord. Alina Șerban, pp. 32-45. București: Asociația Pepluspatru, 2017.

Tulbure, Irina. „Ce este astăzi o casă de cultură”. În *Uzina de fapte și alte povestiri (nemărturisite)*, coord. Alina Șerban, pp. 46-73. București: Asociația Pepluspatru, 2017.

Articole și studii în publicații periodice

Alifanti, Mircea. „Baia Mare, sediul politico-administrativ al judeţului Maramureş”. *Arhitectura*, nr. 6 (1972): pp. 19-30.

Bacâru, Livia. „Stampe medievale reprezentînd cetatea Satu Mare aflate în colecţiile Bibliotecii Academiei”. *Satu Mare – Studii și Comunicări*, nr. III (1975): pp. 77-86.

Bilciurescu, Virgil. „Sistematizarea centrelor istorice ale vechilor noastre orașe”. *Arhitectura*, nr. 6 (1966): pp. 46-49.

Cristescu, Gheorghe. „Hotelul turistic «Aurora» – Satu Mare”. *Arhitectura*, nr. 3-4 (1972): p. 115.

Derer, Peter. „Modernizare urbană: Piața Libertății din Satu Mare”. *Arhitectura*, nr. 1 (1982): pp. 43-44.

Enescu, Mihai și Dinu Gheorghiu. „Concurs pentru un sediu politico-administrativ la Satu Mare”. *Arhitectura*, nr. 1 (1973): pp. 45-50.

Gheorghiu, Adrian. „Prelucrări de arhitectură populară românească”. *Arhitectura*, nr. 2 (1967): pp. 42-45.

Gheorghiu, Adrian. „Un specific românesc în arhitectura contemporană”. *Arhitectura*, nr. 3 (1967): p. 3.

Grunberg, B. „Sistematizarea orașului Iași”. *Arhitectura*, nr. 4 (1959): pp. 40-43.

Iegar, Diana, Tamás Sárándi și Péter Levente Szőcs. „Direcții de evoluție urbană în istoria orașului Satu Mare”. *Satu Mare – Studii și Comunicări*, nr. XXVI/II (2010): pp. 19-45. Disponibil și online la https://biblioteca-digitala.ro/?articol=17557-directii-de-evolutie-urbana-in-istoria-orasului-satu-mare--satu-mare-studii-si-comunicari--ii-xxvi-2010.

Merciu, Florentina-Cristina, Oana-Ramona Ilovan și Andreea-Loreta Cercleux. „Visual Imagery and Construction of Territorial Identity through Iconic Buildings. Case Study: The Romanian Athenaeum, Bucharest”. *Territorial Identity and Development*, vol. 5, nr. 1 (2020): pp. 37-67. Disponibil și online la https://territorial-identity.ro/5-1-2020/.

Mihai-Coman, Horia. „«Identity» in the approach of architecture and urbanism during the socialist-communist period in Romania”. *Journal of Urban and Landscape Planning – JULP*, nr. 5 (2020): pp. 1-11. Disponibil și online la www.julpreview.ro/-5-2020.html.

Mihai-Coman, Horia. „Socialist Content in National Form: A Guiding Principle of the «Communist Project» in Romanian Architecture”. *Periodica Polytechnica Architecture*, vol. 51, nr. 1 (2020): pp. 92-99. Disponibil și online la www.pp.bme.hu/ar/issue/view/1093.

Mihai-Coman, Horia. „Communist-Era Developments in Romanian Town Centers – Issues of Identity and Cultural Relevance”. *Acta Technica Napocensis: Civil Engineering & Architecture*, vol. 62, nr. 1 (2019): pp. 54-59. Disponibil și online la https://actacivil.utcluj.ro/actacivil/issue/view/2.

Mihai-Coman, Horia. „Intervenţii postbelice (1944-1989) în zonele centrale ale unor oraşe româneşti. Arhitectura reprezentativă. Arhitecţii” / „Post-War Interventions (1944-1989) in the Central Areas

of Some Romanian Cities. Representative Architecture. The Architects". *Transsylvania Nostra*, nr. 2 (2019): pp. 47-57. Disponibil și online la www.transsylvanianostra.eu/tnjournal/en/journal/tn-22019.

Joja, Constantin. „Actualizarea tradiției urbane românești". *Arhitectura*, nr. 2 (1969): p. 32.

Porumbescu, Nicolae și Maria Vaida-Porumbescu. „Casa de cultură a sindicatelor din Baia Mare". *Arhitectura*, nr. 1 (1970): pp. 52-57.

Porumbescu, Nicolae și Maria Vaida-Porumbescu. „Casa de cultură din Suceava". *Arhitectura*, nr. 4 (1969): pp. 34-49.

Porumbescu, Nicolae și Maria Vaida-Porumbescu. „Specificul în arhitectură". *Arhitectura*, nr. 2 (1967): pp. 12-17.

Răuță, Alexandru. „Civic Centers under Ceaușescu's Rule. The Failure to Articulate a Professional Discourse". *studies in History and Theory of Architecture*, vol. 1 (2013): pp. 105-119. Disponibil și online la https://sita.uauim.ro/1/a/8/.

Rupprecht, Karoly. „Satu Mare". *Arhitectura*, nr. 3 (1973): pp. 22-26.

Săsărman, Gheorghe. „Sediu politico-administrativ județean-Botoșani". *Arhitectura*, nr. 1 (1973): pp. 23-27.

Sebestyen, Victor. „Studii de sistematizare a pieței centrale din Galați". *Arhitectura*, nr. 11 (1956): pp. 2-7.

Vais, Dana. „The Productive Role of Margins. Architectural Discourse in the Late 1960s Romania". *studies in History and Theory of Architecture*, vol. 4 (2016): pp. 202-215. Disponibil și online la https://sita.uauim.ro/4/a/49/.

***. „Schița de sistematizare a municipiului Satu Mare. Plenara cercului U.A. Satu Mare". *Arhitectura*, nr. 2 (1974): pp. 4-5.

***. „Proiect mobilier – Nicolae Porumbescu. Sediul politico-administrativ Satu Mare". *Repere – Nicolae Porumbescu*, anul VI, nr. 19 (2014): pp. 80-86.

Articole, studii și alte lucrări *online*

Ghișan, Nicu. „Palatul Administrativ din Satu Mare, primul «zgârie nori» al perioadei ceaușiste". *Adevărul*, 20 martie 2015. https://adevarul.ro/locale/satu-mare/palatul-administrativ-satu-

mare-zgarie-nori-perioadei-ceausiste-1_550b31d1448e03c0fdb7b714/index.html.

Ghişan, Nicu. „Preşedintele Consiliului Judeţean Satu Mare doreşte să reînvie comunismul. Cea mai înaltă clădire din Transilvania va găzdui un muzeu al perioadei de dinainte de '89". *Adevărul*, 29 ianuarie 2015. https://adevarul.ro/locale/satu-mare/presedintele-consiliului-judetean-satu-mare-doreste-reinvie-comunismul-cea-mai-inalta-cladire-transilvania-gazdui-muzeu-perioadei-dinainte-89-1_54c9ee7d448e03c0fd10ab7f/index.html.

Ioan, Augustin. „Arhitectura stalinistă în Bucureşti". *Atelier LiterNet*, 1 ianuarie 2013. https://atelier.liternet.ro/articol/12593/Augustin-Ioan/Arhitectura-stalinista-in-Bucuresti.html.

Nechita, V. „În mai 1944, în ghetoul din Satu Mare au fost înghesuiți 19.000 de evrei". *Informația de duminică*, 11 iunie 2017. http://www.informatia-zilei.ro/sm/wp-content/uploads/2017/06/izd-737-11.06.2017.pdf.

Stan, Simina. „Mircea Alifanti 1914-1999". *Arhitectura 1906*, 23 martie 2015. https://arhitectura-1906.ro/2015/03/mircea-alifanti-1914-1999/.

***. „47 de ani de la inundațiile care au schimbat fața orașului Satu Mare". *Obiectiv Satu Mare*, 14 mai 2017. https://obiectiv-sm.ro/2017/05/14/47-de-ani-de-la-inundatiile-care-au-schimbat-fata-orasului-satu-mare-galerie-foto/.

***. „Apel public al artiştilor, scriitorilor, asociaţiilor profesionale şi civice, oamenilor de cultură sătmăreni pentru salvarea fântânii arteziene din Centrul Vechi din Satu Mare, opera sculptorului Domokos Lehel". *Informația zilei*, 8 martie 2021. https://www.informatia-zilei.ro/sm/apel-public-al-artistilor-scriitorilor-asociatiilor-profesionale-si-civice-oamenilor-de-cultura-satmareni-pentru-salvarea-fantanii-arteziene-din-centru-vechi-din-satu-mare-opera/.

***. „Imagini din arhive. Poliția Satu Mare amplasată în locul celei mai frumoase sinagogi din țară". *Portalul de Ştiri din Satu Mare*, 3 februarie 2018. https://portalsm.ro/2018/02/imagini-din-arhive-politia-satu-mare-amplasata-locul-celei-mai-frumoase-sinagogi-din-tara/.

***. „Shopping City Satu Mare, valori record de trafic în primele zile. Peste 140.000 de vizitatori”. *Gazeta de Nord-Vest*, 11 decembrie 2018. https://www.gazetanord-vest.ro/2018/12/shopping-city-satu-mare-valori-record-de-trafic-in-primele-zile-peste-140-000-de-vizitatori/?gdpr.

Articole pe *website*-uri, *blog*-uri, platforme și alte resurse *online*

Ciolacu, Dragoș. „Porumbescu, Nicolae”. Fișă de arhitect în cadrul proiectului „Un secol de arhitectură românească” (enciclopedie *online*). Fundația Culturală META. https://metacult.ro/fisa.php?id=792.

Laczka, Áron. „A szatmárnémeti Casa de Moda újrahasznosítása” [Reciclarea Casei de Moda din Satu Mare]. Epiteszforum, 8 iulie 2019. https://epiteszforum.hu/a-szatmarnemeti-casa-de-moda-ujrahasznositasa.

Institutul Național al Patrimoniului. „Inventarul elementelor vii de patrimoniu cultural imaterial”. https://patrimoniu.ro/ro/patrimoniu-imaterial/articles/inventarul-elementelor-vii-de-patrimoniu-cultural-imaterial.

Muzeul Județean Satu Mare. „Memorie și istorie. Bombardarea orașului Satu Mare în anul 1944”. http://www.muzeusm.ro/expozitii/civiliyatie-identitate-multiculturalitate/memorie-si-istorie/.

Muzeul Județean Satu Mare. „Scurt istoric al clădirilor – Történelmi épületeink rövid áttekintése”. https://www.muzeusm.ro/expozitia-satmarul-de-alta-data/colectia-de-carti-postale-ioan-puscas-lapozzak-fel-puscas-ioan-kepeslap-gyujtemenye/scurt-istoric-al-cladirilor/.

Muzeul Județean Satu Mare. „Tragedie și renaștere. Fețe ale unei calamități – inundația din 14 mai 1970 în Satu Mare”. http://www.muzeusm.ro/expozitii/1970-14-mai-50-de-ani/.

Primăria Municipiului Satu Mare. „Istoricul orașului”. http://www.satu-mare.ro/pagina/istorie.

***. „Palatul Administrativ din Satu Mare – cea mai înaltă clădire din Transilvania”. La Satu Mare, 27 august 2019. http://lasatumare.ro/palatul-administrativ-din-satu-mare-cea-mai-inalta-cladire-din-transilvania.

***. „Cum arata Sătmarul, cu 120 de ani în urmă? (Foto)”. Sătmăreanul, 1 decembrie 2020. https://www.satmareanul.net/2020/12/01/cum-arata-satmarul-cu-120-de-ani-in-urma-foto/.

***. „Sătmarul sub ape! Comemorarea victimelor inundațiilor din 1970 (Fotogalerie)”. Sătmăreanul, 10 mai 2018. https://www.satmareanul.net/2018/05/10/satmarul-sub-ape-comemorarea-victimelor-inundatiilor-din-1970-fotogalerie/.

Webografie

Arcanum Maps (site cu hărți istorice): https://www.arcanum.com/en/maps/.

Biserici.org (un catalog *online* al bisericilor din România): https://www.biserici.org.

DoCoMoMo (Comitetul Internațional pentru Documentarea și Conservarea Clădirilor, Siturilor și Vecinătăților Imobilelor Mișcării Moderne): https://docomomo.com/ (site-ul internațional) și https://www.docomomo.ro/ (site-ul aferent României).

Google Maps: https://www.google.com/maps.

Hotelul „Aurora” din Satu Mare (site-ul hotelului): https://aurora-sm.ro/new/despre/.

Lokálhistóriák (blog): https://lokalhistoriak.blogspot.com.

Régi Szatmár (pagină Facebook): https://www.facebook.com/www.muhisandor/.

Szatmárnémeti anno (pagină Facebook): https://www.facebook.com/Szatm%C3%A1rn%C3%A9meti-anno-537503453014131/?ref=page_internal.

Școala Gimnazială „Constantin Brâncoveanu” (site-ul instituției): https://www.brancoveanusm.ro/despre%20noi/scurt%20istoric.html.

Legislație

Marea Adunare Națională. „Legea nr. 58 din 29 octombrie 1974 privind sistematizarea teritoriului și localităților urbane și rurale”. *Buletinul Oficial*, nr. 135 (1 noiembrie 1974).

Marea Adunare Națională. „Legea nr. 2 din 16 februarie 1968 privind organizarea administrativă a teritoriului Republicii Socialiste România”. *Buletinul Oficial*, nr. 17 (17 februarie 1968).

Ministerul Culturii. „Lista Monumentelor Istorice 2015 – București”. *Monitorul Oficial al României*, partea I, nr. 113 bis (15 februarie 2016). Disponibilă și online la http://www.cultura.ro/sites/default/files/inline-files/LMI-B.pdf.

Ministerul Culturii. „Lista Monumentelor Istorice 2015 – județul Satu Mare”. *Monitorul Oficial al României*, partea I, nr. 113 bis (15 februarie 2016). Disponibilă și online la http://www.cultura.ro/sites/default/files/inline-files/LMI-SM.pdf.

Primăria Municipiului Satu Mare. *Planul Urbanistic General al municipiului Satu Mare*. Disponibil și online la http://www.satu-mare.ro/subpagina/pug-concept-si-zonificare-functionala.

Alte surse

Gyüre, Ludovic, în discuție cu autorul. Serie de interviuri telefonice și în persoană. Satu Mare, 2020-2022.

Gyüre, Ludovic, în discuție cu Mihai Sălceanu. Interviu televizat, în cadrul emisiunii „În slujba comunității”, de la canalul de televiziune „Informația TV”. Satu Mare, 16 septembrie 2015. Disponibil și online la https://www.youtube.com/watch?v=BmXUPseNjFs&t=2s.

Mihai-Coman, Horia. „Centrul civic din Satu Mare, față în față cu «reabilitarea»: aspecte de ordin identitar”. Articol câștigător al secțiunii „11. Cel mai bun articol cu și despre arhitectură / arhitecți” la Bienala de Arhitectură Transilvania (BATRA), Cluj-Napoca, 2021. Disponibil și online la www.batra.ro/index.php/concurs/premiile-batra-2021/sectiuni/11-articole-cu-si-despre-arhitectura-arhitecti.

Mihai-Coman, Horia. „Arhitectura postbelică – evaluări în contemporaneitate”. Prelegere în cadrul conferinței „Dreptul la Arhitectură. Centenar Nicolae Porumbescu” din deschiderea Bienalei de Arhitectură Iași / Regionala de Arhitectură Moldova (RAM), Iași, 11 octombrie 2019. Referință online: www.tuiasi.ro/wp-content/uploads/2019/10/program-MUST-2019_romana_rev05.pdf.

Muzeul Județean Satu Mare. *Studiu istoric și morfologic PUG Satu Mare 2009*. Satu Mare, 2008. Disponibil și online la http://www.satu-mare.ro/fisiere/subpagini_fisiere/studiuistoric.pdf.

***. Planul cadastral al Municipiului Satu Mare, disponibil la Oficiul de Cadastru și Publicitate Imobiliară – Satu Mare.

***. „Satu Mare renaște prin solidaritate – 14 Mai 1970”. Videoclip, Primăria Satu Mare (prin pagina Youtube a instituției), https://www.youtube.com/watch?v=6CoC0zF64u0&t=209s.

FIGURA 7.1. PLANȘA DE SINTEZĂ NR. 1: VECHIMEA FONDULUI CONSTRUIT ÎN ZONA DE STUDIU

SURSA FIGURII: PRELUCRARE DE HORIA MIHAI-COMAN A PLANULUI CADASTRAL AL MUNICIPIULUI SATU MARE. SURSA PLANULUI CADASTRAL: OFICIUL DE CADASTRU ȘI PUBLICITATE IMOBILIARĂ - SATU MARE

FIGURA 7.2. PLANȘA DE SINTEZĂ NR. 2: ANALIZA STRUCTURII ZONEI CENTRALE

SURSA FIGURII: PRELUCRARE DE HORIA MIHAI-COMAN A PLANULUI CADASTRAL AL MUNICIPIULUI SATU MARE. SURSA PLANULUI CADASTRAL: OFICIUL DE CADASTRU ȘI PUBLICITATE IMOBILIARĂ - SATU MARE

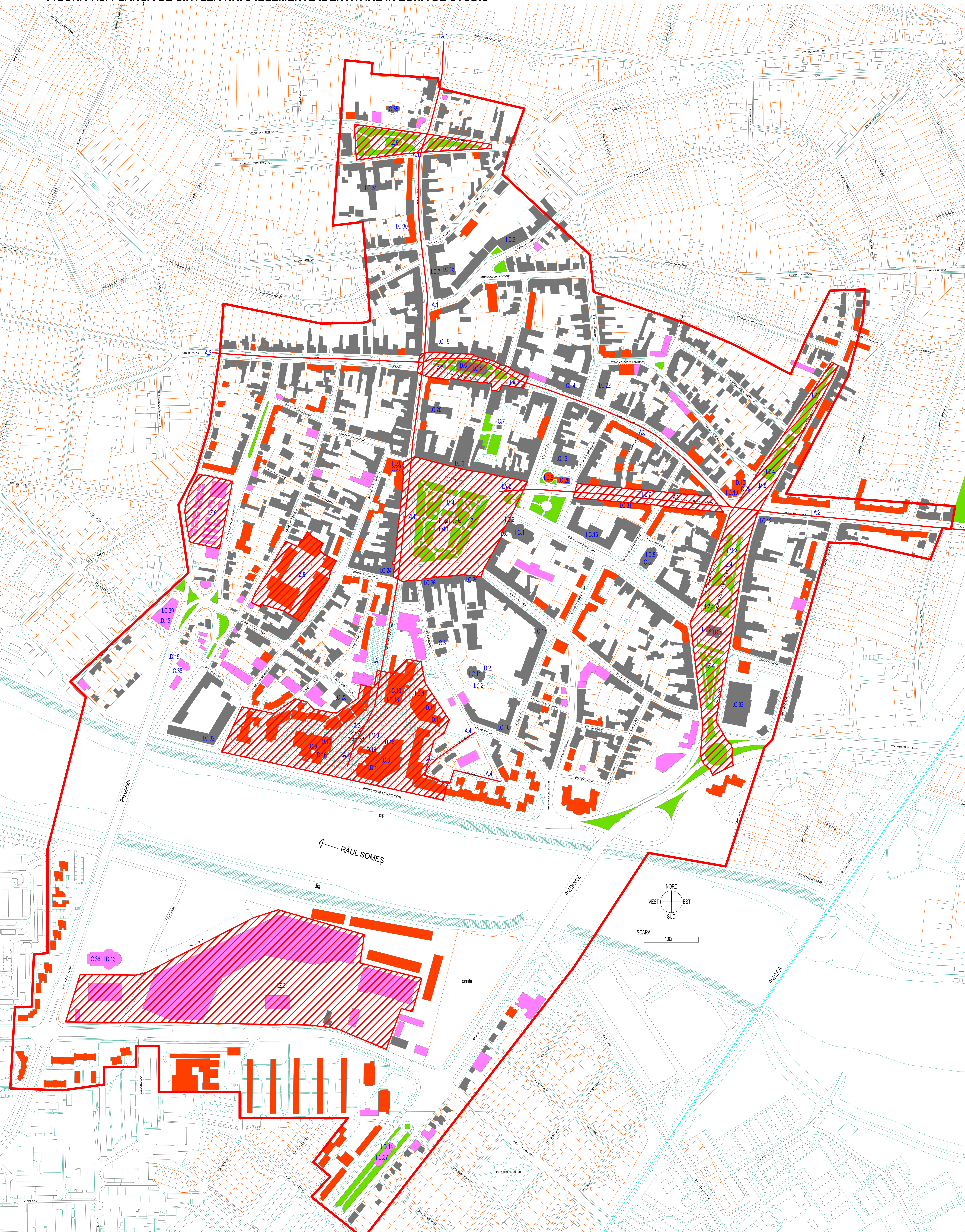

FIGURA 7.3. PLANȘA DE SINTEZĂ NR. 3 :ELEMENTE IDENTITARE ÎN ZONA DE STUDIU

LEGENDĂ

- AREALUL AFERENT ZONEI DE STUDIU, CA REUNIUNE A AREALULUI AFERENT ZONEI CENTRALE ȘI A AREALULUI AFERENT ZONEI ISTORICE PROTEJATE - CENTRUL ISTORIC (AȘA CUM APAR ACESTE AREALE REREZENTATE ÎN PARTEA DESENATĂ DIN CADRUL P.U.G. 2014 AL MUNICIPIULUI SATU MARE)
- PARCELAR
- ALEI ȘI PAVAJE
- CONTUR FOND CONSTRUIT ȘI STRĂZI
- CALE FERATĂ
- SCUARURI ȘI SPAȚII PUBLICE PLANTATE
- CONSTRUCȚII REALIZATE ÎNAINTE DE PERIOADA POSTBELICĂ **(ANTE-1944)**
- CONSTRUCȚII REALIZATE ÎN PERIOADA POSTBELICĂ SOCIALIST-COMUNISTĂ **(CIRCA 1944 –» 1989)**
- CONSTRUCȚII REALIZATE ÎN PERIOADA POSTBELICĂ POSTDECEMBRISTĂ **(CIRCA 1989 –» PREZENT)**

ELEMENTE IDENTITARE (ELEMENTE ALE SPAȚIULUI, CU RELEVANȚĂ IDENTITARĂ)

I.C.1 -» I.C.38	CLĂDIRI
I.D.1 -» I.D.16	PORȚIUNI DE CLĂDIRI (ADICĂ SUBANSAMBLURI VOLUMETRICE, ELEMENTE ARHITECTURALE ȘI DETALII ALE UNOR CLĂDIRI)
I.Z.1 -» I.Z.9	ZONE ALE ORAȘULUI, ALCĂTUITE DIN SPAȚIU CONSTRUIT ȘI/SAU NECONSTRUIT (PRINTRE CARE GRUPĂRI DE CLĂDIRI, ANSAMBLURI URBANISTICE, SAU SPAȚII PUBLICE DE TIP „PIAȚĂ")
I.A.1 -» I.A.4	STRĂZI, BULEVARDE, ARTERE ȘI AXE URBANE
I.M.1 -» I.M.5	STATUI, MONUMENTE DE FOR PUBLIC, FÂNTÂNI ȘI ALTE ELEMENTE SPAȚIALE RELATIV SIMILARE

SURSA FIGURII: PRELUCRARE DE HORIA MIHAI-COMAN A PLANULUI CADASTRAL AL MUNICIPIULUI SATU MARE. SURSA PLANULUI CADASTRAL: OFICIUL DE CADASTRU ȘI PUBLICITATE IMOBILIARĂ - SATU MARE

ISBN: 978-606-37-1897-7